

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1976

A TARTALOMBÓL:

ILLYÉS GYULA
VERSEI

★

GERA GYÖRGY
HERNÁDI GYULA
PÁL RITA
TAMÁS MENYHÉRT
VAMOS MIKLÓS
SZÉPPROZAI

★

LANCZ SÁNDOR:
KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

NÉMETH LAJOS:
FÜLEP LAJOS
ÉS KONDOR BÉLA
TALÁLKOZÁSA

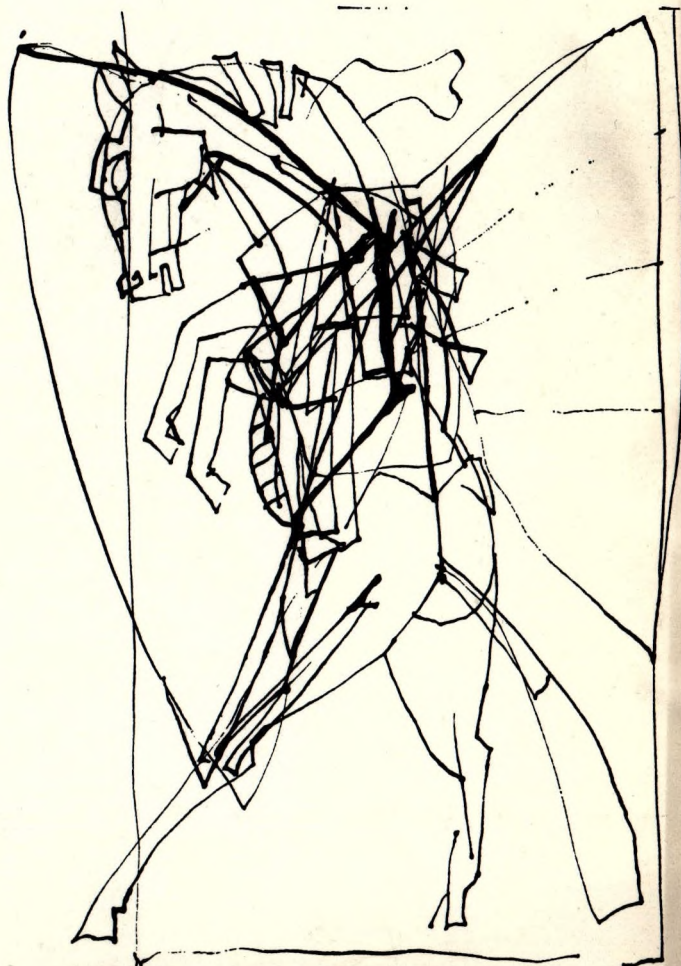
★

PÉCZELY LÁSZLÓ:
A KURUC KÖLTÉSZEK
EGYIK REMEKE

SÖTÉR ISTVÁNNAL
BESZÉLGET
BODNÁR GYÖRGY

★

KONDOR BÉLA
RAJZAI

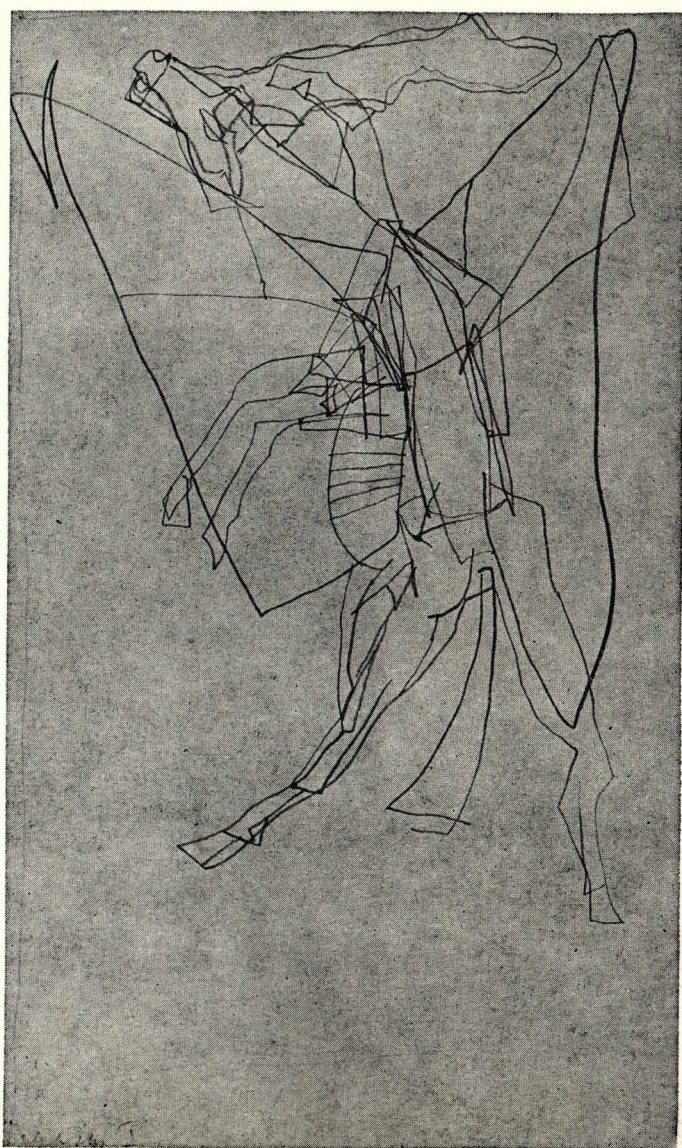
6,— Ft

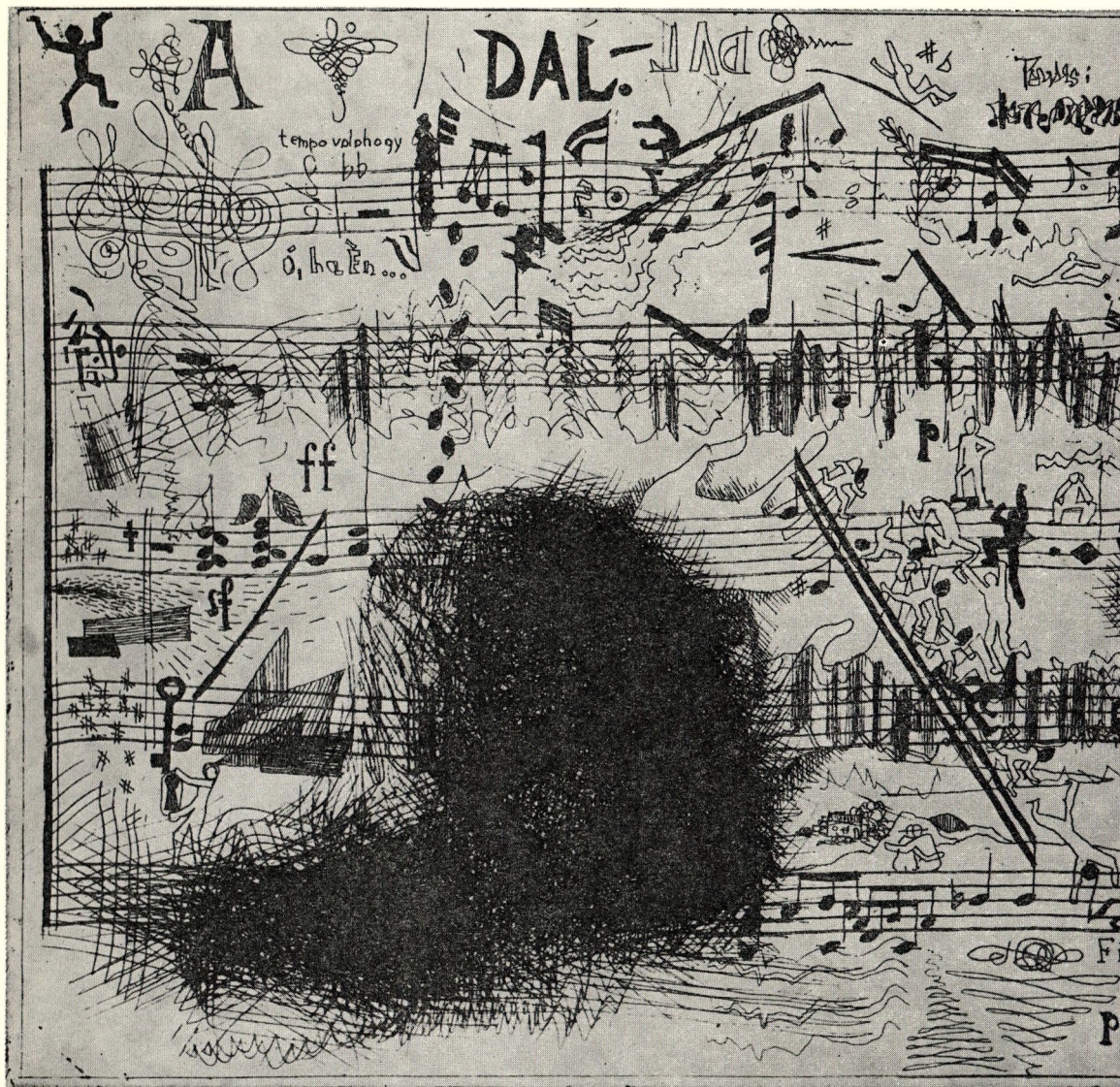
SZÁMUNK SZERZŐI:

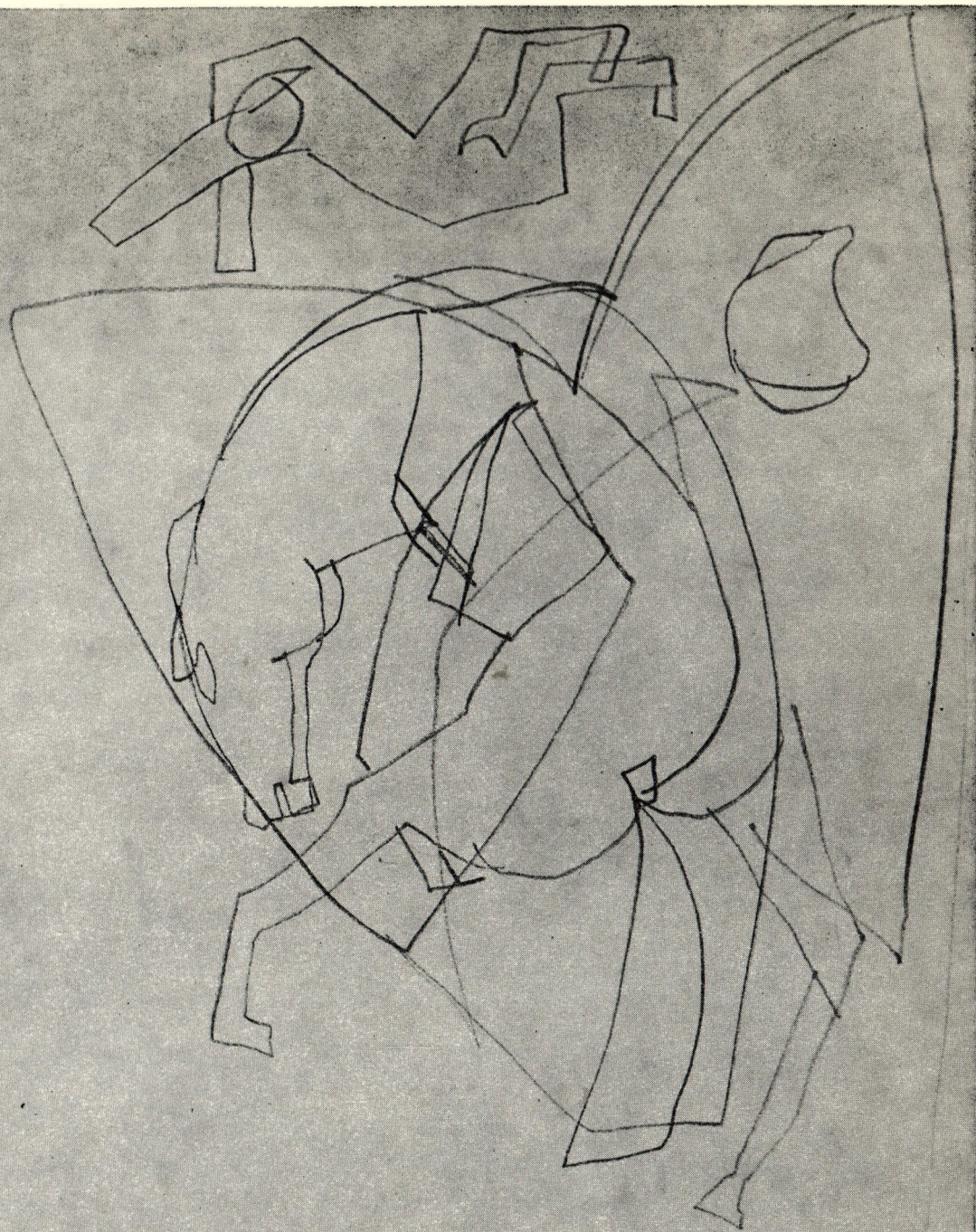
ARATÓ KÁROLY
BARDOSI NÉMETH JÁNOS
BODNAR GYORGY
CSÁNYI LÁSZLÓ
DÉVÉNYI IVÁN
FODOR ANDRÁS
FUZES JÁNOS
GERA GYORGY
HERNÁDI GYULA
ILLYÉS GYULA
KALASZ MÁRTON
LÁNCZ SÁNDOR
LICHTMANN TAMÁS
MARAFKÓ LÁSZLÓ
MÁTYÁS ISTVÁN
NÉMETH LAJOS
PÁL RITA
PÁLYI ANDRÁS
PÉCZELY LÁSZLÓ
SERES JÓZSEF
SÓTER ISTVÁN
SZAKOLCZAY LAJOS
TAMÁS MENYHÉRT
TENAGY SÁNDOR
VAMOS MIKLÓS

KÉPEK:

BANGA FERENC
GYURCSEK FERENC
KONDOR BÉLA
SÁROS ANDRÁS MIKLÓS
SZABADOS ÁRPAD
SZABOLCS PÉTER
SZEMETHY IMRE
SZKOK IVÁN

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIX. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1976. MÁRCIUS

TARTALOM

ILLYÉS GYULA versei: Correspondances – Dél-Tolnában, Ami gyógyít, Homokpart – – – – –	195
HERNÁDI GYULA: Az elrendezés paradoxonja (elbeszélés)	198
GERA GYÖRGY: Az utolsó közgyűlés (elbeszélés) – –	205
TÉNAGY SÁNDOR versei: Rajongó, Sorok a konyhaasztal- on, Janus Pannonius – – – – –	210
VAMOS MIKLÓS: Bűnügy (elbeszélés) – – – – –	212
PÁL RITA: Várakozás (elbeszélés) – – – – –	227
FODOR ANDRÁS versei: Vendégségben otthon, Visnu a barlangban – – – – –	231
TAMÁS MENYHÉRT: Emberek az illatos völgyből (riport)	233
KALÁSZ MÁRTON versei: Emlékirat, Otthon, Szörny, de- cemberben, Vasdió – – – – –	241
NÉMETH LAJOS: Fülep Lajos és Kondor Béla találkozása	243
LÁNCZ SÁNDOR: Képzőművészeti krónika – – – – –	252
ARATÓ KÁROLY versei: Néma verseny, Te másképp... Poén – – – – –	255

*

Irodalomtudósaink fóruma

SÓTÉR ISTVÁNNAL beszélget BODNÁR GYÖRGY – –	259
---	-----

*

PÉCZELY LÁSZLÓ: A kuruc költészet egyik remeke (vers- elemzés) – – – – –	265
CSÁNYI LÁSZLÓ: Keresztury Dezső: Égő türelem – – –	273
SZAKOLCZAY LAJOS: Rónay György: Mérleg – – –	275
PÁLYI ANDRÁS: Székely Magda: Átváltozás – – –	276
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Turbók Attila: Július – – –	278
SERES JÓZSEF: Pintér Lajos: Fehéringes folyók – – –	279
MÁTYÁS ISTVÁN: Jókai Anna: A reimsi angyal – – –	280

LICHTMANN TAMÁS: Csaplár Vilmos: A királylány szivacsabátja	- - - - -	281
FÜZES JÁNOS: Bereczky László: Okulásul fiamnak	- -	283
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Kiss Tamás: Arkádiában élünk	- - - - -	284
DÉVÉNYI IVÁN: Itóka naplója és két új Krúdy-könyv	- -	286
A Jelenkor krónikája	- - - - -	288

K É P E K

A Stúdió '75 anyagából

SZABADOS ÁRPÁD: Csak játék? (204), SZABOLCS PÉTER: Göcsej (230), SZEMETHY IMRE: Alfred Jarry világa (251), SZKOK IVÁN: Villanyoltás (256), BANGA FERENC: Törekvések (264).

(Kovács Ferenc fotói)

M ű m e l l é k l e t e n

KONDOR BÉLA

1. Csokonai-tanulmány (színes tollrajz)
2. Ex libris H. Bosch (rézkarc)

(Nádor Katalin fotói)

A Stúdió '75 anyagából

3. SÁROS ANDRÁS MIKLÓS: Hir, I-IV.
4. GYURCSEK FERENC: Szerelő

(Kovács Ferenc fotói)

A b o r í t ó n

KONDOR BÉLA

1. Pegazus III. (tollrajz)
2. Dal (rézkarc)
3. Pegazus II. (ceruzarajz)
4. Pegazus I. (ceruzarajz)

(A Pegazus I-III. címlapterv Nagy László verseskötetéhez)

(Nádor Katalin fotói)

A közölt Kondor-művek Bagi Éva tulajdona

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Karoly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi

jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72,— Ft.

76-6400 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Mellek Rezső

Index: 25-906

ILLYÉS GYULA

Correspondances

(összefüggések, megfelelések, csatlakozások, ráütések)

Dél-Tolnában

1.

TEVÉKENY ÉV

*Végigment incselegve a szőlővesszőben a nyár.
Végigment Bépapnéban is, – most mit tegyen?
Zúg Boreas! Esik! . . . Eresz alá beáll (a nyár),
benéz a könnyük-szipogó ablaküvegeken.*

2.

AHONNAN A DÉDSZÜLŐK RAJZÁSA FOLYT

*Vaskerítéses fehér kriptasor
minden utca a csinos faluban.
A rózsza szagtalan: nincs ráhajolni legénybajszos orr.
Menyecske sincs; az udvar mennydörögve gyermek-zajtalan.*

3.

GYÖNGY-FÜZŐ FONÁL

*Kinéz a szolgálatba kapkodva készülő
bús-kalauz rokon; veszi sapkáját, tarsolyát.
Nyár, ősz, tél, tavasz őt így várja, percre: végül ő
az értelem, mely rajtuk cél-tudva marsol át.*

4.

AMEN

*Átment a nyár – bár megdöccenve egy kicsit
a kisebb B.-Pap lányon is; de átment.
A durcás száj helyett a szem mondja az áment,
hogy férjhez napa házába viszik.*

5.

ELHAGYOTT ŐRSZEM

*Favágó-nagy kezében pipája megkopott
szárával, mely iránytű-érzékenyen jár, ez a pap,
mert ajtaján bajával egy lélek már be nem kopog,
vénen végleg Urára s dohányára marad.*

6.

DUPLA ÚT

*Lányom, feleségem jókedvvel utazik
egy kocsiban, mégis más más úton velem.
Fúlok, szédülök, úgy veti kátyúit
szüntelen én elém a zord történelem.*

7.

SZÁZAS SEBESSÉGGEL

*Dalmand s Ürög között, ahol valamikor
a néptelen pusztákon szinte a sír alól
sírt föl Bartóknak egy nép: szép szántók; ház sehol;
a szélvédő sípol csak, a gyorsaság dalol.*

Ami gyógyít

*Ez az anya attól gyógyul,
bár süket, néma s vak,
pusztán csak attól gyógyul,
ha szólsz vele,
bár Dél-Amerikából,
bár forgolódó félrebeszélésben
rémálmaidban és vágyálmaidban,
tudva, de végképp tudva, hogy
majd megcsitít, majd karba fog!*

Homokpart

Nem voltunk tengeri nép s így a magyar nyelvből hiányzik egy szó. A hajótörés után a hajóról partra sodródott holmik – tehát nem a hajó roncsainak – a neve. A szobácska túlzsúfolt és minden bútordarabja egy lezajlott háborút idéz. Az ezüstrámás szalon-tükrön egy karcolás sincs. Alatta a Bauhaus nikkelcsöves karosszéknek sem. A kis olasz reneszánsz asztal épp úgy ép, mint rajta a villanyvasaló, a Zsolnay-zománcú hatalmas hamutartó, és az ólomberakásos karikásostor. A főbérlőnő, akinek gondatlanul vadvörösre húzott ajkai fölött már a bajuszka is őszül, félméteres szipkával füstölve egymásbakeverülten vár hirt nyugatról Monte-videóban élő leányától, Voronyezsnél nyugvó férjétől és ültében a végtelent érzékeli, valahányszor – éjtél felé – a társlakók moraja elcsitul s csak a radiátor sziszeg, békebelien.

Az elrendezés paradoxonja

*„A hold ma szigorú tépelődés,
gond felől induló ezüst-szalag,
a kövesedett, ferde égen
láthatatlan-sovány fiúcska ballag.*

*Ritka angyalszárnyat szorongat kezében,
mezítelen örömök ülnek vállain,
botorkál a szánalmas kékben,
baldog asszonyingek sírnak növekvő álmain.”*

Beata Stark mosolygott, továbblapozott „Az ifjúság puha szépsége” című verseskötetben, aztán unottan félretolta a vékony, keskeny könyvet.

A laboratórium szürke falain nevezetes biokémikusok, geofiziológusok arcképei, tépett, világoskék ingekből készült, ragasztott „festmények”, egy sötétzöld emberarcú lámpa és különböző biokémiai táblázatok függtek.

Az asszony levetette sárga átmeneti kabátját, rádobta az asztalra, majd gyors léptekkel átment a laboratóriumból nyíló fürdőszobába.

A rózsaszínű fürdősző megfestette a vizet, zsirosan fénylett, régen fürödhetek benne, teljesen kihűlt. A ruhatartón ott lógott Paul Benton öltönye, inge, alsónadrágja.

Beata Stark végigjárta a helyiségeket, minden sarokba benézett, végül megállt a laboratórium közepén, pár másodpercig gondolkodott, aztán odalépett a telefonhoz, felvette a kagylót, tárcsázni kezdett:

– Jó napot, John. Beata vagyok.

A választ a laboratórium két sarkában elhelyezett két hangszóró felerősítette.

– Üdvözlöm Beata. Parancsoljon.

– Nem tudja, hol lehet Paul? Iderendelt, és most nincs itt, nem találom.

– Biztosan leszaladt valahova.

– Itt a ruhája.

– Kabát nélkül is le szokott szaladni.

– De a nadrágja is itt van. Sőt, az inge és az alsónadrágja is.

– Nem értem.

– Itt lógnak a fürdőszobában. Elég régen fürödhetett, a víz már hideg.

– A meteor megvan?

– Milyen meteor? – kérdezte az asszony.

– Amelyikkel Paul három hete dolgozik.

– Nem látok itt semmit.

– Ne vicceljen. Egy fél méter átmérőjű kristályos gömb, mindenféle követ van benne. Ott kell lennie valahol az asztal körül.

– Mondtam már, nem látok itt semmit.

– Akkor nyissa ki a nagy szekrényt.

Az asszony letette a kagylót az asztalra, odalépett a páncélozott szekrényhez, kinyitotta az ajtaját.

A polcokon, cserépedényekben színes porok fénylettek, az egyik alsó fiókban pedig különös, tenyérszerű nagyságú állat feküdt. Mintha aludt volna. A nyakán, kétoldalt szárnyakra emlékeztető kis házak álltak. A házak közötti utcákon betegségükre panaszkodó kavicsok, kopasz orgazdákra emlékeztető felhők érintkeztek az emelkedőkkel, völgyekkel. A szemei, mintha temetők kápolnáira lettek volna, olyan elvontan, harang-ritkán sütkéreztek az erős világyfényben, mosolygása megtárgalt a réteges hályogok mögött, és kis történeteket a szekrény ajtajára vetítette.

Az állat mellett háztetökké érett, miniatűr páfrányok próbáltak egymáshoz hajolni, megkötözött növényi szigorúságuk olyan finoman-szervezett volt, mint a cserepek egyszerűsége.

Az asszony visszament az asztalhoz, felemelte a kagylót:

- Itt van még, John?
- Itt vagyok. Tehát?
- A szekrényben, edényekben mindenféle por van, és alul, az egyik fiókban kis kögyik, és kis bokrok.
- Akkor rendben van.
- Mi van rendben?
- Már azt hittem, elrabolták.
- Pault?
- Nem, a meteort. Ezek szerint Paul már feldolgozta.
- Fontos dolog ez?
- Nem olyan nagyon.
- Akkor Paul miért nem beszélt róla?
- Katonai titok.
- Az előbb azt mondta, nem fontos.
- Azt mondtam, nem olyan nagyon fontos. Ettől még lehet katonai titok.
- Mi ebben a gyíkban a katonai titok?
- Minden katonai titok, ami az égből jön.
- Nem értem.
- Nem baj Beata, majd elmagyarázom. Mikor látjuk magukat?
- Nem tudom, megbeszélem Paullal. Hol a fenében lehet?
- Biztosan hülyéskedik.
- De a gatyája itt lóg a fürdőszobában.
- Miért, csak egy gatyája van?
- Igaza van, több gatyája is van.
- Ne aggódjon, menjen nyugodtan haza, majd jelentkeznek.
- Ma van az utolsó ülés Szeveoldnál, oda kell mennem. Ha jelentkezne magánál, mondja meg neki.
- Mit mondott? Nem értettem. Hova megy?
- Szeveoldhoz.
- Ki az?
- Nem hallott még róla? New York legjobb portréfestője. Hatszor ült meg neki, ma leszek nála utoljára.
- Kíváncsi vagyok. Megmutatja?
- Fel lesz akasztva a hallban.
- Szép lesz?

- Csak amilyen vagyok.
- Akkor már nem is érdeklődöm tovább.
- Bókol?
- Igen. Beata, a labor nyitva volt?
- Nyitva. Paul kulcsai itt vannak az asztalon.
- Akkor zárja be az ajtót, és vegye magához a kulcsokat.
- És ha Paul visszajön?
- Tudni fogja, hol keresse a kulcsait, ha magát odarendelte.
- Igaza van. Este hívjon fel bennünket.
- Rendben. Viszontlátásra. Halló, Beata, itt van még?
- Igen.
- Merre van az a műterem?
- Itt van a Brodway mellett.
- Nem tudna felénk jönni? Átadnék magának egy különlenyomatot. A múlt héten jelent meg, Paul azt mondta, szeretné elolvasni.
- Jó, de akkor jöjjön le.
- A ház előtt várom. Sietek.
- Indulok.

Beata Stark bezárta a laboratórium ajtaját, beült a kocsijába és egy kis kerülővel útba ejtette John Megfastot.

A férfi már messziről integetett, kezét fogtak:

- Szerintem azóta Paul már rúgdossa az ajtót - mondta Megfast mosolyogva.

- Biztos, hogy nem történt baja?
- Átöltözött és elment egy kuplerájba.
- Ne hülyéskedjen.
- Egy óra múlva térden állva könyörög magának.
- Mondja meg neki, ötkor otthon vagyok.
- Jó.
- Miről szól John ez a különlenyomat?
- Arról, hogy miért pusztultak ki a dinosaurusok hetvenmillió évvel ezelőtt.

- Maga tudja?

- Tudom.

- Miért pusztultak ki?

- A kozmikus sugárzástól.

- Kozmikus sugárzás ma is van.

- Igen, csak most véd minket a föld mágneses tere.

- Na és?

- Néha meggyengül ez a védelem.

- Mitől?

- A két mágneses pólus időnként felcserélődik. És miközben felcserélődik, van körülbelül ötszáz év, amikor szabad a gazda, amikor a kozmikus sugarak teljesen szabadon bombázzhatják a földet.

- Ez még nem magyarázza meg, hogy miért pont a dinosaurusok haltak ki.

- Mert ők voltak a leghatalmasabb testűek, és náluk a fajta fenntartása attól függött, hogy az egyedek milyen mértékben voltak képesek a hosszú tartamú túlélésre.

- Magas röptű, amit mond, de azért nem nyugtatott meg. Nem baj,

Paullal majd elvitatkoznak rajta. Mennyi az idő, John? Otthon felejtettem az órámat.

Megfast az órájára nézett:

- Pont dél van.
- Jó, akkor sietek. Viszontlátásra, John.
- Viszontlátásra, Beata. Este telefonálok.

Az asszony elindította a kocsit, gyorsított, pillanatok alatt eltűnt a sűrű forgalomban.

Megfast visszament a lakásába, rendbe rakta az íróasztalát, aztán a feleségéhez fordult:

- Kimegyek Atherstbe, azt mondják, ott lehet a piacon csengőt kapni.
- Milyen csengőt akarsz?
- A csónakra.
- Nem lehet majd bírni a gyerekekkel.
- Ők akarják.
- Gondoltam – mondta az asszony.
- Mindig csak szidod őket.
- Megpróbálom nevelni őket.
- Két óra alatt elintézem, kettőkor itt vagyok – mondta a férfi.

Az órájára nézett, aztán a feleségére:

- Hány óra van? – kérdezte idegesen.
- Dél múlt öt perccel.

Megfast levette csuklójáról az órát, végigpróbálta rajta a csavarokat, az apró billentyűket. Ingerült volt a hangja:

- Mi a fene történt ezzel?
- Miért?
- Tíz óra múlt rajta öt perccel.
- Két órát késik?
- Igen.

- Állítsd előre.
- Rendben van, de mitől késik ennyit?
- Talán megrántottad, amikor Beatától elbúcsúztál.
- Nem rántottam meg. Egészen pontos volt. Beatának megmondtam, hány óra van.

- Vidd el óráshoz.
- A múlt hónapban vettük, teljesen új.
- Van rá garancia.
- Hat nap, mire megcsinálják.
- Még megvan az a kisöreg itt a szomszédban?
- Azt hiszem. A szentségit! Nézd, az előbb visszaállítottam, és már megint két órát késik.

- Tíz másodperc alatt.
- Igen.
- Mi ez?
- Nem tudom. Elviszem az öreghez.
- Aztán gyere vissza.
- Jó.

Megfast komor arccal lépett be az órásüzlet ajtaján. Az öreg órás mosolyogva köszöntötte, levette szeméről a nagyítót és átvette az órát:

- Megnézzük. Tessék addig helyet foglalni – mutatott egy kényelmes karosszékre.

Megfast leült. Kezébe vette a Newsweek legfrissebb számát és olvasni kezdett:

„Az idei, a 2003. év végére meghozza a különféle rosszindulatú daganatfajták radikális gyógyítási lehetőségét. Specifikus daganatfékező vírusokat tenyésztettek ki a Stanfordi egyetem kutatói, amelyek a levegő nitrogénjének felhasználásával megbénítják a daganatsejtek DNS-struktúráját...”

Az órás csodálkozva forgatta Megfast óráját, majd a férfihoz fordult:

– Uram, mit csinált ön ezzel az órával?

– Semmit.

– Olyan mint a keljfeljancsi. Előreccsavarom, visszaugrik. Előreccsavarom, visszaugrik. A szerkezetnek nincsen semmi baja. Talán nukleáris erőmű közelében tartózkodott?

– Nem látja, hogy antirádióaktív?

– Igen, persze, látom. Nem értem.

– Én se.

– Talán vissza kellene vinni a gyártó céghez?

– Svájcba?

– Biztos van képvisellete itt is.

– Annyit nem ér az egész.

– Elég régen dolgozom ebben a szakmában, de ilyennel még nem találkoztam.

– Dobjam el?

– Hagyja itt Uram, megmutatom a barátaimnak.

Öregember lépett az üzletbe. Megállt az alacsony lépcsőn, halkan köszönt:

– Jó napot kívánok.

Az órás felkapta a fejét a hangra. Felemelte jobb kezét, aztán felugrott és a vendéghez lépett:

– Uram, nem jött be Ön ugyanígy egy pár perccel ezelőtt?

Az öregember zavartan mosolygott:

– Most járok itt először. Soha életemben nem voltam még New Yorkban.

– Mit óhajt?

– Az unokámnak szeretnék venni egy kis nyakláncot.

– Tegnap se jött be ide?

– Nem érti Uram, hogy sohase jártam még New Yorkban?

– Az lehetetlen.

– Ne tréfáljon velem.

– Nem vagyok bolond. Ugyanígy jött lefelé a lépcsőn, ugyanígy köszönt, ugyanígy emelte föl a bal kezét.

Megfast a két öreghez lépett:

– Ne veszekedjenek, Uraim. Nem hallottak még arról a pszichológiai jelenségről, amelyiknek az a neve, hogy déjà vu?

– Nem – mondta az órás.

– Az agy néha rövidre zár, visszaállítja a saját óráját egy pár pillanattal, és az ember olyankor azt hiszi, egyszer már megtörtént vele az, ami éppen megtörténik vele.

– Nem értem.

– Nem baj, higgye el, így van.

Az órás visszaült az asztalhoz. Az öregember néhány másodpercig tanácsalanul állt, aztán az órás felé fordult és zavartan, halkan beszélni kezdett:

- Higgye el kérem, nem hazudok. Még nem jártam New Yorkban. Húsz évvel ezelőtt el kellett volna jönnöm. Ide is, meg Washingtonba is. Akkor lett volna, miért.

- Mi lett volna akkor?

- Akkor jött volna vissza a fiam.

- Honnét?

- Nem tudom. Onnét főntről - mondta az öregember és a mennyezet felé mutatott.

- Űrhajós volt a fia? - kérdezte Megfast.

- Igen.

- Hogy hívták?

- Meredith. Julian Meredith.

Megfast elsápadt. Felkapta óráját az asztalról és kirohant az üzletből.

Este nyolc órakor csengett a telefon Beata Stark lakásán. Az asszony ideges mozdulattal vette kezébe a kagylót:

- Tessék - mondta fagyos hangon.

- John Megfast vagyok.

- Jó estét, John. Paul?

- Beata...

- Hol van az a gazember?

- Beata...

- Nem is érdekel. Képzelve összevesztem a festővel.

- Miért?

- Meggyanúsított, hogy plasztikai műtétet végeztettem magamon, és tönkretettem a munkáját.

- Hány évet fiatalodott?

- Maga beszélt a festővel?

- Hány évet fiatalodott?

- Ő azt mondta, legalább húszat.

- Beata, jöjjön ide.

- Valami baj van?

- Jöjjön ide. Siessen.

Az asszony megállt Megfast íróasztala előtt:

- Tényleg fiatalabbnak látszom?

- Én nem látok magán semmiféle változást, Beata.

- Mi történt, John?

Megfast felállt, meghajtotta a fejét, beszélni kezdett:

- Három hete találták a Szaharában azt a meteort, amelynek a darabjait maga is látta a laborban. Furcsa lelet volt. A közepében megkövesedett miniatűr dinosaurus, körülötte miniatűr páfrányok, vasérc, bauxit. Mindenki örült, hogy végre megvan a bizonyíték, máshol is léteznek ugyanolyan életjelenségek, amelyek itt is megvannak, illetőleg megvoltak. Mindenki örült, csak Paul kételkedett. Engedélyt kért, hogy egyedül, zavartalanul dolgozhasson a meteorral.

- És?

- Itt vannak a feljegyzései, számításai.

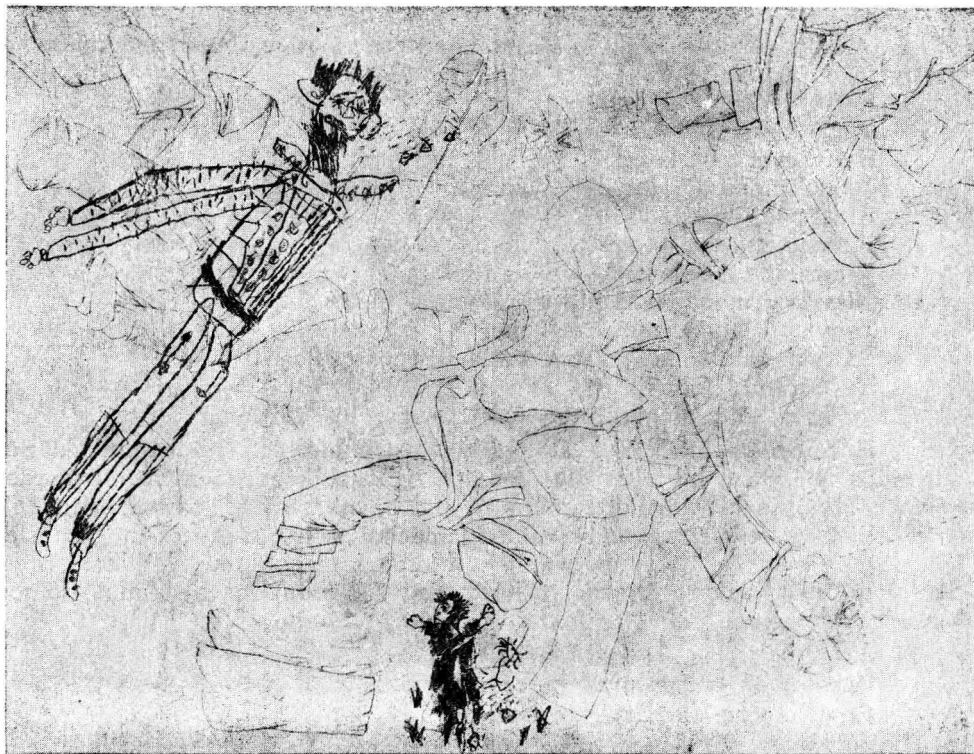
- Én nem értek hozzá. Olvassa fel.

- Olvasom. „Ez a meteor az 1983. január 10-én fellőtt Just típusú egy-személyes űrhajó maradványa. Belezuhant a C. O. T. 313-as feketelyukba, és érthetetlen módon visszakerült belőle. A zsugorodott dinosaurus Julian Mere-

dith űrhajós teste, aki hetvenmillió évet ment vissza az antitemporális skálán, s a fajfejlődés ezen állomásán állt meg. A páfrányok az űrhajó olajának, a többi kőzet és érc az űrhajó egyéb alkatrészeinek ős-anyagai. Az antitemporális sugárzás felezési ideje elég rövid, a sugárzás intenzitása egyre csökken, sőt hatása egy bizonyos idő eltelte után reverzibilissé is válik, ezért azt remélem, hogy ránk nézve már nem veszélyes.” Ennyi a jegyzet, a többi számítási anyag.

- Hol van?
- Meghalt.
- Hogyan?
- Negyven éves volt és pontosan negyven évet ment vissza a skálán.
- És?
- Vegyelemeztek a laboratóriumban a fürdőkád vizét.
- És?
- 61,4⁰/₀ volt benne a víz, 0,6⁰/₀ a szénhidrát, 10⁰/₀ a zsír, 15⁰/₀ a fehérje és 5⁰/₀ az ásványi só. Ez a vegyi összetétele egy felnőtt férfi testének.

Beata Stark körülnézett, mint aki nem lát mást, csak állatok etetővályúit egy nagyon magas havas csúcán, aztán elvágódott a szőnyegen.

Az utolsó közgyűlés

Elismerem, szörszálhasogató vagyok; már gyerekkoromban is az voltam. – Miért nem normális Jean-Claude? Mert hat ujja van? Hiszen hat több, mint öt. – Ilyen és hasonló kérdésekkel gyötörtem atyámat, aztán csodálkoztam, ha elfenekelt.

Azóta nem egészen ötven év telt el, de még most is fennakadok a józan ész rostélyán. Igaz, mi a józan ész? Látja, megint csomót keresek a kákán. De várjon... Ön is biztosan hallott a „Mercurió”-ról. Négy éve még fél-millió órát gyártott, s nem is akármilyet. Ébresztett, eljátszotta a Török indulót, figyelmeztetett az évfordulókra. Meséljem el, mi történt vele?

Ott voltam az utolsó közgyűlésén.

Harminckét részvényes jelent meg, hárommal több, mint az előző évben. Ezek a közgyűlések mindig zavarba hoztak. Nem értettem, mire való hevesen vitatkozni, amikor Bauer igazgató úr úgyse hajtja végre a határozatokat, s évről évre ugyanazt a beszámolót tartja meg. S az se ment a fejembe, mi hozza G.-be öt földrész részvényeseit. Csak azt tapasztaltam, hogy a közgyűlés előtt rajtam is különös izgalom, talán leginkább szerelmi epekedésre emlékeztető gerjedelem vesz erőt, ott kell hagynom kórházi ágyat és minisztertanácsi jegyzőkönyvvezetést, s azonnal G.-be indulnom.

Máson is megűtköztem. Tudom, a műanyag korában mindenki természetesnek találja, hogy tejből szövet, petróleumból karosszéria készül, nekem azonban az is szegyet ütött a fejembe, miért kell a „Mercurió”-nak fosztott lúdtollból, oltott mészből és zsírkőből ébresztőórát gyártania. Az utolsó közgyűlés felszólalói is ezt feszegették. – Emelkedik a borax világpiaci ára – mondta egy mankójával hadonászó keszeg argentin. – Négy százalék E vitamin, és csökken a vekkerek súlya – bizonygatta egy Vilmos császár pofaszakállas csukladozó bajor. – Miért csak a Török indulót játsszuk? – háborgott egy horpadt halántékú, hórihorgas ír. – Adjunk tánczenét is.

Bauer igazgató úr mázsás testét speciális foteljében elterpesztve, egykedvűen szívtá szivarját. De valahányszor egy-egy felszólaló önelégülten befejezte, s néhány botor részvényes felkiáltott: – Új korszak nyílik a „Mercurio” történetében! – Bauer igazgató úr szelíden megszólalt: – Elhangzott 1931, James Paddington, Leeds. – S ezzel a könnyelmű lelkesedésnek azonnal vége szakadt, a részvényesek lehorgasztották fejüket, s én a szavazást be se várva, jegyzőkönyvbe vettem: Az indítványt elutasították.

Az utolsó közgyűlésen azonban semmi se ment simán. A „Mercurio” korszerű technikája ellenére, hagyománytisztelő vállalat volt: alapítója végakaratahoz híven, minden fontos tanácskozásán részt vett a Heraldikai Társaság képviselője. Merő formáságnak tekintettük ezt; az elnöki címmel felruházott, rendszerint agg heraldikus sose szólt hozzá a napirendhez. At-

tört vértje, tollbokrétás sisakja csupán arra szolgált, hogy ország-világ előtt hitet tegyen a gyár s az előkelő körök szoros kapcsolata mellett.

Ezúttal azonban a Társaság küldötte egy szemüveges, sápadt fiatalember, galamszürke, csapott vállú öltönyt viselt. Jóval a közgyűlés előtt jelent meg, és semmit se talált rendben: mind a ventilátor sebességét, mind az ülésterem antik bútorzatát kifogásolta. – Láthatnám a tavalyi jegyzőkönyvet? – fordult felém. – S amikor megmondtam neki, hogy a „Mercurió”-nál nem szokás megőrizni a régi jegyzőkönyveket, kijelentette, elég volt a káoszból.

Aztán egy darabig felhagyott az okvetetlenkedéssel. Leült az asztal végébe, kinyitott, becsukott egy fekete, tömött aktatáskát. Gomblyukában szirmait hullató buja rózsza fehérlett. Néha anyás gyöngédséggel fölemelte és megszagolta.

– Szóval, a tisztelt úr szerint emelkedik a borax világpiaci ára? – tudakolta. Vagy: – Úgy értelmezzem a tisztelt úr felszólalását, hogy a laboratórium bővítését szorgalmazza?

Ilyen semleges kérdéseket tett fel; azt se mondhatnám, hogy kihívó éllel vagy kötekedő hangszíval. Minket azonban épp ez a tartózkodó fölény zavart meg. Hogy miért nem adja semmi jelét az elégedetlenségének? Miért túrtörtözteti magát? Vágja nyersen a szemünkbe, ha nem tetszik neki valami! Furdalt bennünket a lelkiismeret, próbáltuk tekintetünkkel szóra bírni Bauer igazgató urat, de az igazgató úr elbóbiskolt. Mi meg azt gondoltuk: milyen mulasztást követhettünk el, ha ő se meri rendreutasítani ezt a fiatalembert? Annyira izgultunk, hogy végül a horpadt halántékú ír hebehurgyán megkérdezte: – Nem volt már szerencsénk Ulsterben, Dagmar?

– Hova gondol, uram!

Szégyenkezve összehúztuk magunkat. Kétség se férhetett hozzá, hogy ilyen bennfentes hangot nem üthetünk meg, Dagmar elhatárolja magát tőlünk. Hogy közelítsük meg? Hogy férközzünk a bizalmába? Senki se mert kérdezni többé, némán kortyoltuk a meleg ásványvizet. S ahogy telt, múlt az idő, félelmünket fokozatosan alakoskodás, büntudatunkat törleszkedés váltotta fel. Izzadtunk, nem tudtuk, miben marasztal el bennünket, de hasztalan iparkodtunk változatos ötletekkel kedvébe járni. Pedig igyekeztünk, uram. Nemsokára már valamennyi részvényes túl akart tenni a másikon, képtelennél képtelenebb javaslatokkal hozakodott elő. Ő azonban csak szagolgatta a szirmait hullató fehér rózsát, s kinyitotta, becsukta fekete aktatáskáját.

Se jó, se rossz viszonyban nem voltam Bauer igazgató úrral, megfértünk egymással, huszonöt éven át én vezettem a „Mercurio” jegyzőkönyvét. Megesett rajta a szívem. Valami készül, csúszttattam kezébe egy cédulát. S vártam, hogy szétcsapjon a hangoskodók közt. Semmibe vette figyelmeztetésem, speciális karosszékében elterpeszkedve, egykedvűen továbbszívta szivarját. Visszahajoltam füzetem fölé, próbáltam erőt meríteni a magányból. Nincs szavazati jogom, gondoltam, az én dolgom mindössze annyi, hogy megőrökítem, ami elmúlik. Rágtam a ceruzám, kihegyeztem, fordítva raktam be az indigót, de a nyugtalanság így is nőttön nőtt bennem. Hogy odázhathnám el az elkerülhetlent, egyre ez járt a fejemben, mivel tartóztathatnám fel ezt a magából kivetkezett, elvetemült bandát? Abbahagytam a jegyzőkönyvvézetést, hátha a kedélyek lecsillapodnak. Aggodalmasan köhécseltem. Csóváltam a fejem, egy ízben fel is sóhajtottam. De csak annyit

értem el, hogy Dagmar rám szólt: – Elfáradt, tisztelt úr? Nyugdíjba akar menni?

– Tartsunk egy kis szünetet... – dadogtam. – Nem jól érzem magam...

Senki se figyelt rám. Az augusztusi hőségben eltikkadt burnuszos, plasztronos részvényesek hirtelen, egy emberként a szemüveges heraldikus felé fordultak. Dagmar felállt, megvárta, amíg az éljenzés véget ér. Nem köszönte meg a feléje áradó bizalmat, hányaveti fölénnnyel végigmért bennünket, úgy rémlett, nem is hozzánk, szervetlen világhoz kezd el beszélni.

– Borax? Fosztott lúdtoll? Oltott mész? Török induló és E vitamin? Legyen, uraim, bátorságuk kimondani: nem az a kérdés, miből, hanem: mit. – Anyás gyöngédséggel fölemelte a meztelen rózsát, majd a földre dobta.

A részvényesek a rózsára bámultak. Fekete volt. A horpadt halántékú ír fölemelte, és gomblyukába tűzte.

– Egyetértek, Sir – mondta. – De, ha tüzetesebben kifejtené...

Dagmar megvetően végigtekintett rajtunk.

– Mit gyárt a „Mercurio”? – kérdezte. – Órákat. S mi egy óra? Az öncélú időmutogatás eszköze. Továbbmegyek. Meddig járhat egy óra? Öt évig? Négyig? Ez alá nem sülyedhetünk a konkurrencia miatt. De, ha kitörünk a bűvös körből...

– Törjünk ki! – kiáltotta a keszeg argentin.

– Törjünk ki! – visszhangozták a többiek.

Dagmar csendet kért.

– Senki se tilthatja meg, hogy olyan órákat gyártsunk, amik azonnal tönkremennek! Amik eredeti rendeltetésükhöz visszatérve, újra időzítse-nek! Felrázzanak! Megállítsák a múltó pillanatot!

A részvényesek összenéztek.

– Óriási... – dadogta a csukladozó bajor.

– Lenyűgöző – hebegte a horpadt halántékú ír.

– Bocsánat, uraim...

Bauer igazgató úr felhorkant, kinyitotta a szemét, de senki se törődött vele.

Mert egyszerre kitört a lárma. Én már sokféle lármát hallottam, uraim, szirénák vijjogását, kigyulladt moziba szorult nézők jajkiáltását, földrengés moraját, de ehhez foghatót soha. Ez a lárma akusztikai és vizuális kép-telenség volt. Gyűlölködő arcok helyeseltek, a képmutató lelkesedett, az aggályos tapsolt, a tamáskodó fejeket követelt, s mindez természetesen, osz-tatlanul egybetorkollott.

– Világos! – kiáltotta a keszeg argentin. – Gyártsunk robbanó órákat.

– Plasztikbomba ébresztőket!

– Pokolgép vekkereket!

– Kakukkos aknákat!

Torkunk szakadtából üvöltöttünk, uram, s mégcsak azt se mondhatom, hogy nem meggyőződésből. Olyan volt ez, mint valami belülről támadt fer-geteg, elszabadultunk, feltartóztathatatlanul lefelé zúdultunk, és tudtuk, hogy semmi se múlik rajtunk, mégis azt tesszük, amit várnak tőlünk. Én is meg-háborodtam, uram. Írtam, reszkettem a gyönyörűségtől, boldog voltam, hogy engem ért a szerencse, én örökíthetem meg a sorsfordulót.

Nem tudom, meddig ordítottunk, mikor kezdett el Dagmar újra be-

szélni: az egymást követő zagyva szakaszokat úgyis csak tombolásunk segítségével lehetett mérni. Csupán arra emlékszem, hogy mihelyt befejezte, lábdobogással és üdvívalgással adtuk értésére, hogy tűzön-vízen át követjük. Mert addigra, uram, mindent egyszerűnek tartottunk. Elszántak voltunk és türelmetlenek, s kiválasztottságunk tudatában olyan magabiztosak, hogy egész lényünk megváltozott, a Vilmos császár pofaszakállas bajor megszűnt csuklani, s a keszeg argentin mankó nélkül feltápáskodott.

Talán ez volt a baj. Mert Bauer igazgató úr, akiről tökéletesen megfeledkeztünk, megmoccant speciális foteljében, és álmosan bejelentette:

– Elhangzott 1937, Gregor O’Sullivan, Chicago.

Rémület és remény közt hányódva a szemüveges heraldikusra meredtünk. Az kinyitotta aktatáskáját, de nem csukta be.

– Várjunk, testvér – súgta a hórihorgas ír kötőhártya-gyulladásos szomszédjának. – Rögtön jelt ad.

Dagmar késlekedett. Szórakozottan matatott táskájában, könyékig beleért. Aztán nagy sokára előhúzott egy szőrmók majmocskát, s letépte bal lábát.

Lehet, hogy Bauer igazgató úr, aki nagy állatbarát hírében állt, ettől vesztette el lélekjelenlétét. Tény, hogy speciális foteljében előredőlve, hirtelen beszélni kezdett. Ugyanazt a zárszót akarta elmondani, amit máskor, de csak addig jutott, hogy a „Mercurio” részvényeit minden tőzsdén magasan jegyzik, mert a szemüveges heraldikus, miután kirántott egy marék afrikot a majmocska hasából, gorombán ráripakodott.

– Pofa be, apuskám.

Hangjában nyoma se volt a korábbi száraz tartózkodásnak, de mindnyájunknak ez kellett: gög és szigor. Fellélegeztünk. Dagmar tudja. Helyetünk szól, ha gyáván hallgatunk. Letettem a ceruzát, amit rossz beidegzettséggel felkaptam, és Bauer igazgató úr szeme közé nevettem. A többiek is felocsúdtak.

– Szélhámos! – kiáltotta a pofaszakállas bajor.

– A vekker nem öncélú! – rázta öklét a hórihorgas ír.

Bauer igazgató úr szomorúan végigtekintett rajtunk, most látszott csak, milyen roskatag. Aztán tápolyogva felállt, s elindult az ajtó felé.

Máig sem értem, hogy történt, uram. A meleg tette? Az elménk borult el? Azóta is hiába faggatom magam. Akkor azonban minden feltétlen és spontán volt, csak azt éreztük, hogy ilyen lassan csoszogni: kihívás.

Elsőként a Vilmos császár pofaszakállas bajor ütötte meg. Aztán egy gnóm. A keszeg argentin mankójával sújtott a fejére. Pillanatok alatt szörnyű kavarodás támadt, ordítás, tolongás, dulakodás. Mindenki elől akart lenni, beletaposni Bauer igazgató úrba, kitépni egy csomó haját, kimarni egy darab húsát. Legbecsesebb a szíve volt, azon többen összevesztek. De a tüdejét is sokan akarták, a fogait is. Én is a tömegbe furakodtam, de nekem csak egy inggombja jutott. Véres volt, elhajítottam, és hátrább léptem. A részvényesek addigra egymás torkának estek, a horpadt halántékú ír egy burnuszos alakot fojtogatott, a kötőhártya-gyulladásos mexikói egy rendjelekkel teleaggatott holland mellén térdepelt. Csak a szemüveges heraldikus ült mozdulatlanul. Nyelvét kissé kiöltötte. Arca olyan nyugodt és elégedett volt, hogy végigfutott hátamon a hideg; rádöbbsentem, hogy Bauer igazgató úr után én következem.

Az ajtóhoz tápolyogtam, és kimenekültem.

Egy évre rá, szeptemberben, újra erőt vett rajtam az a különös, leginkább szerelmi epekedésre emlékeztető sóvárgás, amit a „Mercurio” közgyűlései előtt éreztem. Habozás nélkül otthagytam a brazil vezérkart, és elindultam G.-be.

Csupa megbánás voltam és keserűség. Útközben elhatároztam, hogy leköszönök jegyzőkönyvvezetői tisztemről. Legnagyobb meglepetésemre azonban, az igazgatói szoba antik íróasztala mögött egy hizásra hajlamos, ismeretlen fiatalembert találtam. Aranygyűrűs szivart szívott, s engem is megkínált.

– Vártam már, Jules. – Hátradőlt speciális karosszékében. – Hallotta? Áttértünk a borsókonzervre.

Diktálni kezdte zárszavát, megállapította, hogy a „Mercurio” örökébe lépett „Hermes” részvényeit valamennyi tőzsdén magasan jegyzik, s elismerőleg szólt a gyár fejlett technikájáról, amely lehetővé teszi, hogy fosztott lúdtollból, oltott mészből és zsírkőből borsókonzervet állítson elő. Jegyeztem, bólogattam. De szőrszálhasogató természetem ezúttal se hagyott nyugodni.

– Igazgató úr – kérdeztem –, más változás nem történt a vezetésben? Elkomorodott.

– Kishiján csődbe mentünk Dagmar miatt. Fantaszta volt... Együtt jártunk Tübingába.

– Miért tetszik róla múlt időben beszélni? Meghalt?

– Ugyan! Az egyik leányvállalatunk élére került. Jól dolgozik... Meg vagyunk vele elégedve.

Hát ez a „Mercurio” utolsó közgyűlésének története, uram. Azóta a „Hermes” jegyzőkönyvét vezetem. De bevallom Önnek, mostanában már nem sietek olyan lélekszakadva G.-be, mint régen. Megjelenek, asszisztálok, de a borsó igazán nem érdekelt.

Rajongó

1

*Szorításomból kiáradsz, legyűrhetetlen öröklét,
föld, víz, levegő teste: öllelek, loboglak,
tart hiedelmem, hogy vagy, hogy te vagy,
igéz hiányod, hogy mégis megadod magad,
fájok érted, szerelem-Haza, hogy megérezsz,
viselek kavargást, zsivajt, állok a csörtetésben,
holnapokat rejtek párnám alá, lélegző messzeségeket,
esengek vigaszért: győzelmezz, diadalmazz,
szeress, szeress, fértikor-Idő, ne félts, ne kegyelmezz – –*

2

*Még, még! a megérintésig, a bizonyosságig,
büntetve emberi széppel, szálllok, szakadok ember módra,
arcoť, ujjnyomot keresek, vérjelölte búzamazot,
virágot, csillagot bűvölők: miránk hasonlítson,
teremtett csodát parancsolok: bennünket szolgáljon,
tovább! hát persze hogy tovább, ajtódig, küszöbődig,
ahol te rejtőzködöl, jelen-Mindörökké, átremegve rajtam,
ahová annyi múlt, annyi jövő vezet – –
Halántékomon zsibbadás: megsejtett, lüktető kezed.*

3

*Látod, örülök, belélegzem e lassan születő reggelt,
áramlok színeidben és ízeidben: vagyok, én vagyok,
csontom körül az élet: múlhatatlan anyagod,
föld, víz, levegő teste, éhemmé és szomjammá teszel,
buzgó vándorommá, hogy megtaláljalak,
hatalmam porszem-országában, vízcsöpp-országában
válok csillanássá, látod, leszek eggyé veled.
Hogy még jobban értsem léted igazát:
szépülve, csöndesedve magába épít a világ – –*

Sorok a konyhaasztalon

A konyhában egyre tavaszodik – –
A falvédőn szerelmesek bújnak a bokrok közé,
sütkéreznek saját mosolyukban.
A felső polcon fényeset rebbennek
a tollászkodó üvegpoharak.
Száll az impresszió,
a maga-magával ölelkező hasonlat.
A levegő, akár a szódavíz, pezseg.
Kisüt a Nap a vers mögött,
megindul a jelzők tenyészeté,
különben közönséges lenne a pillanat,
eltelejthető.
Ülünk sugárzó arccal,
ujjaink hirtelen kirügyeznek.
Egy kallódó kéziratpapíron
kizöldülnek a sorok.
Tavaszodik, száll a klorofil,
születni készül a cukor.
Az asztalon újhagyma és retek, csomója
két forint.

Janus Pannonius

Könyvtárnyi időt lapozunk át,
történelemnyi verssorok útjain megyünk.
Pannoniában virágba borul egy híres mandulafa,
latinul dalolni kezd egy madár.
Itt vagyunk
az idősárgította papírokon,
ötszázéves szemünkkel, ötszázéves fülünkkel.
Anyanyelv édes szavai indulnak érted, Janus,
hogy értsenek s éltsenek.

Bűnügy

Minden történetnek – ennek is – több eleje van.

Lényegében onnét indul az egész, hogy valaki egy izadtságszagú nyári reggelen bűncselekményt követ el. S az igazságszolgáltatás gépezete mozgásba jön.

De talán inkább ott kezdődik a történet, mikor Gyuri bácsi, az öreg ügyvéd új télikabátot vesz magának, irhát, hosszú, fekete szőrűt. Sokáig készül rá, nézegeti a kirakatokat, halogatja a döntést, mert...

Vagy Lukács Jancsi várva-várt bírói kinevezése kerüljön előre? Megfontolandó. Hiszen ő lesz az, aki...

Na és dr. Dévay tanácsvezető bíró bal lába is a történet eleje, mert azzal kelt ki ágyából ama bágyadt-vörös őszi nap hajnalán...

Itt van aztán Pé, a negyedéves joghallgató, aki szakmai gyakorlatát tölti a Markó utcában, s ez alkalomból Em (Pé szerelme) életében először ül be egy tárgyalásra, ahol...

És evvel még koránt sincs vége az elejének. Mert szót se szóltunk Benczénéről, az elhízott taccsbíróról, aki unatkozni fog a fontosabb pillanatokban; Pista bácsiról, a nyugdíjas jegyzőkönyvvezetőről, aki gyorsírással rögzíti, amit kell; Áfonyáról, a fekete uszkárról, aki e minőségében Gyuri bácsi tulajdona; stb.

§

A húszasba irányították az érdeklődőket a portán. Második emelet, húszas terem. Ott lesz a tárgyalás.

Háromnegyed kilenckor már tucatnyi ember ácsorgott a folyosón, a tárgyaló ronda, barnára koszladt ajtaja előtt. Az ajtón üveglap mögött tenyérnyi, vonalazott nyomtatvány, rajta girbegurba betűkkel: „9 h. Odisz, emberölés min.”

Az ajtó mögött az üres, félhomályos tárgyalóban nagyot csörrent a kályha. Jaca, a fűtő hányta belé a szenet. Különben László volt a neve, de vagy tíz éve Dr. Dévay egyszer behozta a kislányát, s a háromesztendős gyerek szájából „Jaca báci”-nak hangzott a Laci bácsi. Azóta mindenki Jacázza, hiába tiltakozik ellene. Sőt. Minél mérgesebb, annál Jacább lesz. Annak idején megalakult a JACÁZÓK TITKOS ÉS TITOKZATOS ÖSSZEESKÜVÉSE, élén dr. Dévayval, aki minden baromságban benne van, amivel másokat idegesíteni lehet. Jaca pedig könnyű prédának bizonyult; egy pillanat alatt a plafonon van.

A fűtő nekidült a melegedő, dörögő kályhának.

– Nna... – dünnyögte. – Mindjárt itt lesz az a rohadék, és siránkozni fog, hogy fázik.

§

Az a rohadék fél hétkor kelt. Telefonébresztőre. Mert anélkül egyszerűen képtelen kikászálódni az ágyból. Így is az ablakpárkányra kell tenni a telefont, hogy legalább nyolc lépésre legyen az ágytól, nyolc kába, tántorgó lépésre.

Dr. Dévay az idők során kialakított magában egy bátoratlan védekezést a fél hétkor iszonytató csörömpölésbe kezdő készülék ellen; általában negyed hétkor magától fölébredt. Na nem, ez azért túlzás, mondjuk inkább, hogy félálomba került. Abba a laza, ugrásra kész állapotba, amikor hullámszakadatok körötte a falak, s ő angol

bírói talárban elnököl valami vérfagyasztó bűnügyet, melyet egyenesben közvetít a világ valamennyi televízió- és rádióállomása.

– Tisztelt uraim... siessünk azzal a bizonyítással – bökött a pulpitus közepén vigyorgó telefonra –, mert ez itten mindjárt csöngeni fog!

A tárgyalóteremben, meg a tévék és rádiók előtt összesúgtak az emberek: „Psz! A bíró telefont vár!”

– Csöngessen, bíró úr! – kiabálták az ügyvédek, túlharsogva a zsvajt. – Csínáljon csendet! Csöngessen! Csöngessen!

– Majd csönget, ha itt lesz az ideje! – bökött a bíró a telefonra.

– Tisztelt bíró úr, vádindítványt terjesztek elő! – mondta a telefon.

Zrrr. Zrrr. Zrrr.

– Rohadj meg... – ez egy reszelős, nyújtott nyögés volt. Aztán: – Vedd már föl!

Dr. Dévay fölült az ágyban. A falak még mindig imbolyogtak egy picit.

– Na! Vedd már föl! – sziszegte a felesége a paplan alól.

Zrrr. Zrrr. Zrrr.

Dr. Dévay először a bal lábával érintette a padlót. Vaktában nyúlkaft vele egy darabig, kereste a papucsát, eredménytelenül. A telefon mintha szét akarna esni, zrrr, zrrr. Dr. Dévay kiugrott az ágyból, talpát megcsípte a padló hidege. Ment a telefonhoz. Próbálta összeszedni magát, úgy csinálni a kis nőnek, mintha már ébren lenne.

Szép, szőke kis nő, fehér blúzban. Előtte óra és telefon. Dr. Dévay így képzelte magában. Tiszta, kedves keze szánkázik a telefon tárcsáján.

Dr. Dévay mindig úgy érezte, akárha a kis nő nemcsak hallaná, de látná is őt, lompos pizsamáját, szőrös bokáját, bedagadt szemét. Attól olyan hűvös a hangja, azért mondja olyan ellenségesen:

– Halló, telefonébresztő, jó reggelt!

– Magának is! – felelte Dr. Dévay, összeszorított szájjal, elnyomva hangjának álomittas tónusát. „Én már ébren vagyok és dolgozom” – ezt mondta az az odavetett magának – is. „Íróasztalomnál ülök, és olvasom a periratokat. Csak azért kértém ébresztést, mert akkurátus ember vagyok, aki semmilyen körülmények között nem késhet el a...”

– Kivel beszélek? – csattant a kis nő hangja.

– Én... Dr. Dévaynak egy pillanatig nem jutott eszébe a saját neve.

– Dévay? – kérdezte a kis nő.

– Igen. Doktor Dévay.

– Viszlát! – a kis nő letette (Dr. Dévaynak úgy tűnt; lecsapta) a kagylót.

A felesége ezalatt már föltápáskodott. Pizsamája felső részéről végig hiányoztak a gombok, elformátlanodott húsa itt is, ott is kilátszott. Dr. Dévay e látványtól teljesen fölébredt, megkereste a papucsát. Átment a gyerekekhez, felrázta őket. Aztán indult a fürdőszobába.

§

A kályha vasa lassan forrósodott, a fűtő már érezte a hátán a tüzet, átsütött a köpenyén-ingén-trikóján. Ellökte magát a kályhától, a szenesláda szélére ült.

– Jó reggelt, Lacikám, hogy van? – az ajtón Gyuri bácsi kukkantott be.

– Köszönöm, ügyvéd úr, vagyok, vagyogatok – a fűtő arca földeült. Szerette ezt a mindig szívélyes öregurat.

Gyuri bácsi közelebb jött. Jóságú irhabunda volt rajta, hosszú, fekete szőrű. Elöl himzett díszítés ékesítette. A fűtő kicsit csodálkozva nézte, megszokta, hogy az öreg ügyvéd évek – sőt, évtizedek – óta ugyanabban a fényesre kopott, ódivatú bőrkabátban járt.

– Tetszik a kabátom? – kérdezte gyerekes örömmel Gyuri bácsi. – A Váci utcában vettem. Mit gondol, mennyiért?

A fűtő fölállt a ládászélről.

– Hát... nem adták ingyen, az biztos. Jó melegnek látszik – mondta elismerően.

– Az, az! – vágta rá az öreg ügyvéd –, mint a kályha! Ki kellett gombolkoznom az utcán, mert csurgott rólam a víz! – mutatta.

– Jó lesz az decemberben – dűnnyögte a fűtő.

– És könnyű, mint a pehely – folytatta az ügyvéd boldogan –, nem is érzi az ember, hogy kabátban van.

– Finom puha lehet – mondta a fűtő. A keze elindult, hogy megtapintsa, de észrevette az ügyvéd arcán a riadalmat; persze, hiszen a bunda új volt, tiszta, az ő keze pedig szürke a széntől. Így hát megértőleg félbehagyta a mozdulatot, a keze visszaereszkedett a combja mellé.

Rövid, zavart csönd; csak a tűz nem zavartatta magát a kályhában, rőfögött, pattogott.

– Itt vannak már? – kérdezte idő múltán az ügyvéd.

– A Dévay, az még nincs. A többiek a dolgozóban! – a fűtő a háta mögé bökött. A pulpitus bal oldalánál levő kopott ajtóra. Mely ekkor – szinte végszóra – föltárult. Nagy darab, szőkére-festett-hajú nő jött be.

– Csókolom, Benczéné drága – az ügyvéd enyhén meghajolt előtte. – Hogy van?

– Üdvözlöm, Gonda úr – biccentett a nő. – Milyen elegáns máma!

– Tisztelettel megjegyzem, csak a kabát új, minden egyéb régi rajtam.

Ezt viccnek szánta az öreg ügyvéd (a fűtő elmosolyodott), Benczéné nem reagált. Hivatalos arcot vágott:

– Jaca kérem, lesz oly szíves bevenni az ajtóról a nyomtatványt, és kihirdetni, hogy nem itt leszünk, hanem az ötösben.

– Az ötösben? Miért? – kérdezte az ügyvéd.

– Így alakult – mondta Benczéné, elutasítóan. Aztán hozzátette: – Breuerék jönnek ide. Tudja, az a nemi erőszak. Nem férnek el az ötösben, nagy az érdeklődés.

– A kávénenik mind odamentek, mi? – kérdezte a fűtő, megvető arccal. Benczéné nem felelt, visszavonult a dolgozóba.

A fűtő pedig indult a bejáráthoz. Egy rántással tárta ki az ajtót.

Az ajtó előtt Pé és Em. Kövérek, nagy orrú fiú, sötét szemű és hajú, vékony lány. Böngészték a nyomtatványt. A fűtő kikapta az üveglap alól a papírt, és meglobogtatta:

– Az ötösben lesz!

§

A fiú egy pillanatig álldogált a becsukódott ajtó előtt. Aztán karon fogta a lányt:

– Gyerünk.

A többiek addigra már elindultak a folyosón.

– Pé, ne rohanj úgy! – mondta a lány.

– Jó – a fiú megállt. – De akkor nem lesz helyünk.

A hangjában szemrehányás bújkált. Az, hogy: „engem nem érdekel, én már épp elég tárgyalást hallgattam végig, nekem aztán édes mindegy...”

A tegnap esti vita néma folytatása.

§

A konyhaablakon bevilágítottak a csillagok. A lány mosogatott, fenyegetően csörögtek a szárítóra tett tányérok.

– Miért nem mehetek el? – a lány a mosogatóvíznek beszélt. – Te mondtad, hogy a tárgyalások nyilvánosak, az ül be, aki akar!

A fiú az ajtófélfának támaszkodva hallgatta. Aztán járkálni kezdett:

– Em, értsd meg, én szakmai gyakorlaton vagyok a bíróságon, nem pedig szó-
rakozásból. Hogy nézne az ki, ha vendégeket hívnék a...

– Nem vendégeket! – csörr; újabb tányér. – Hanem engem.

– Em, ez nekem kényelmetlen, értsd meg! Én ott nem tudnék veled foglalkoz-
ni, mert nekünk a tárgyalás előtt, meg a szünetekben oda kell mennünk a bíróhoz,
akihez beosztottak, és...

– Én velem nem kell foglalkozni! – csörr, csörr.

– Mit szólna a Dévay – mondta a fiú. – Már úgyis haragszik rám, tudod,
amióta elkéstem – bizonytalan szünet. – És ő kifejezetten utálja, ha nagy hallgató-
ság van. Mindig azt mondja, megjöttek a laikusok, vért szagolni. Mit szól, ha meg-
tudja, hogy én...

– Mit szól, mit szól! – csörr, csörr, nagyon csörr. – Más se érdekel. Csak
hogy mit szólnak az emberek, mit szól iksz és ipszilon! – a lány a kötényébe tö-
rülte a kezét, szembe fordult a fiúval. – Vedd tudomásul, hogy holnap veled me-
gyek, és kész.

– Na de Em...

– Vagy talán szégyellsz? – robbantott újabb aknát a lány. – Igen? Tessék,
mondd meg! Mondd meg, ha szégyellsz a csoporttársaid előtt!

– Em, senki se hívja be a tárgyalásokra a barátait vagy a rokonait! Nem szo-
kás.

– Nem?

– Nem. Értsd meg, ez munkahely! Ugyanolyan, mint egy gyár, vagy egy hiva-
tal.

– Pé, de én úgy szeretnék veled menni – a lány hangot váltott, könnyögre
fogta. – Vigyél el! – Odabújt a fiúhoz. – Miért törödsz azzal, hogy mit szólnak
a többiek? Miért olyan fontos az neked?

A fiú megsimogatta a lányt:

– Az mindenkinek fontos. Csak neked nem. Mert te még gyerek vagy.

– Három hónappal vagyok fiatalabb nálad.

– Nem az életkor számít... – mondta a fiú, de a lány már tudta, hogy csatát
nyert.

Csókolóztak, aztán a lány befejezte a mosogatást, a fiú pedig eltörülgetett.

§

A tükörben egy puffadt, több ponton vérző arc. A mosdó szélén ácsorog a zseb-
rádió, sípoló kontakthibái keresztretjévé alakítják a híreket: „eruzsálem közele
ismét felláng a harcok. A lesztin badító zgalom épviselése...”

Dr. Dévay dühödten sikálta frissen borotvált arcát a timsóval. Csípte a bőrét,
de a vérzések csak nem akartak elállni. Akkor a vérzéscsillapítóval, majd szesszel
kísérletezett; az arca vörösen égett, a csörgedező piros patakok viszont minden el-
lenük irányuló megmozdulásra fittyet hányva, vidáman folydogáltak lefelé a nya-
kán, egészen addig, míg végleges otthonra leltek az ingén.

– A fene egye meg! – Dr. Dévay tehetetlenül nézte magát. Így mégse mehet
be a bíróságra. A másodfokú büntető tanács elnöke több sebből vérezve érkezik a
tárgyalásra...

Fölkapta a timsót, kínozza tovább a bőrét. Persze, csekély eredménnyel. Tudta
ő jól, az egyetlen megoldás az lenne, ha negyedórára lefeküdne, megvárná, míg oda-
alvad a vér, s aztán a törülköző csücskével szép óvatosan lepiszkálná. Akkor csak
halovány hegek maradnának az arcán.

– romnegyed olc múlt két rcel! – csikorogta a rádió.

– A rosseb! Még a végén elkések – sziszegte Dr. Dévay. Ebben a pillanatban
utálta magát, szívből utálta; a gyenge bőrét, az erős szakállát, az ügyetlen kezét,
in toto, ahogy a jogi szakkönyvekben szokták írni.

Kapkodva gombolni kezdte a nadrágját. Aztán belepillantott a tükörbe, s me-
gint véresre kapart arcához kapott.

– A rosseb! A rosseb! – csikorgatta a fogait.
– eggeli nés műsorunk zel véget rt, nyolc ra – motyorogta a rádió. – bip bip
ip p....

§

– Pé, mitől függ az, hogy melyik teremben van a tárgyalás?
A fiú vállat vont:
– Sok mindentől.
– Ez nem válasz – mondta a lány. – Tudod vagy nem tudod?
– Hát... attól függ, hogy milyen ügyről van szó. A polgári ügyeket a legkisebb tárgyalókban tartják, el se hinnéd milyen csöpp lyukak... mint a mi konyhánk! A büntető ügyekre vannak a közepes, meg a nagy tárgyalók.
– Az ötös melyikhez tartozik?
– Nagy. Majd mindjárt meglátod.
– És a húszas?
– Az a legnagyobb. Úgy hívják, hogy esküdszéki terem – a fiú elgondolkodott. – Pedig nálunk nincs esküdszék... – Kis szünet után: – A húszasban még mikrofon is van, abba beszélnek.

– Akkor ott beatkoncertet lehetne tartani – jegyezte meg a lány.
– Beatkoncert! – a fiú a fejét csóválta. – Micsoda ötleteid vannak!
– És a mi ügyünket most miért helyezték át a húszasból az ötösbe? – kérdezte a lány.

A fiú az orrát piszkálta. Azt gondolta: „A mi ügyünk! Már otthon érzi magát!” Mert a lány tényleg azonnal bele tudott illeszkedni az új helyzetekbe. Ezért a fiú dühös volt rá, meg irigyelte is. Ő először mindenhol feszeng egy kicsit, nem találja a megfelelő modort, hangot, mozdulatokat...

A lány elbámulta. Egy férfit kísérték arra a szürke egyenruhás örök. Sápadt, cigányarcú ember volt, a keze megbilincselve.

– Mondd, figyelsz te egyáltalán? – förmedt rá a lányra a fiú.
– Figyelek – mondta a lány.
– Persze! – csattant föl a fiú. – Tíz perce hallgatok, észre se veszed. Minek kérdezel, ha nem érdekel?

– De érdekel.

A fiú verte tovább a vasat:

– Mindig ezt csinálsz! Azt hiszed, olyan nagy élvezetet jelent nekem, ha járthatom a számot? – a mondat végére egy picit elbizonytalanodott. Valójában nagyon szeretett magyarázgatni, eredetileg tanár akart lenni. De nem vették föl a bölcsészkarra, helyhiány miatt. Így lett belőle jogász. A lelke mélyén azonban megmaradt a tanári hajlam, szívesen vitatkozott, érvelt, győzködött. Em általában türelmesen végighallgatta, érdekelte a fiú véleménye. Talán ezért is tudtak olyan hosszú ideje együtt maradni. Meg azért, mert a fiú dühkitöréseit oly mesterien szereli le a lány:

Megsimogatta a fiú karját, s halkan azt mondta:

– Pé, ne zabolj, igazad van. Légy szíves, folytasd.

– Mit folytassak? – kérdezte megenyhülten a fiú.

– Hogy miért küldenek át minket az ötösbe.

– Biztos van valami pikáns ügy, s annak kell az esküdszéki.

– Pikáns ügy? – a lány a homlokát ráncolta.

– Liliomtiprás, vérfertőzés, megrontás – szavalta a fiú. Elnevette magát: – Érdekelne, mi?

– Igen – mondta a lány. – Menjünk inkább oda! – A fiú arca erre megfagyott, elutasító mozdulatot tett:

– Em, megmondtam neked, hogy ez munkahely. Nekem a Dévay tárgyalásait kell hallgatnom, mert őhöz vagyok beosztva. Ha nem tetszik...

– Jó, jó, nyugi – csitította a lány. – Megyünk a Dévayhoz.

Kongottak a lépteik a folyosó kövén.

– Meséld el, hogy mi lesz most, milyen ügy – kérdezte a lány, hogy a további dödögésnek elejét vegye.

– Igen, de siessünk, mert... – a fiú kézen fogta a lányt, megnyújtotta a lépteit.

– Bilincsben lesz a vádlott?

– Szerintem igen – mondta a fiú.

– Szerinted?

– Szerintem. Meg a törvény szerint. Tudniillik, ha előzetes letartóztatásban van a vádlott, akkor megbilincselve szokták elővezetni. Aztán a tárgyalás idejére levesszik róla – a fiú ismét úgy magyarázott, mintha egyetemi katedrán állana. – Na most már kérdés, hogy előzetesben van-e? Ez attól függ, hogy elrendelte-e a nyomozó hatóság, vagy az ügyész. Az új büntetőeljárási törvény kilencvenkettedik szakasza szabályozza, mely esetekben lehet a terhelt előzetes letartóztatásának helye.

– Terhelt? – kérdezett közbe a lány.

– A nyomozás során gyanúsítottak, a bírósági eljárásban vádlottak, a büntetés jogerős kiszabása után pedig elítélteknek nevezik azt a személyt, aki ellen az eljárás folyik. E három elnevezés gyűjtőkategóriája a terhelt, az új *bée* – ezt kihangsúlyozta – negyvennegyedik szakaszának első bekezdése alapján. Tehát, ha azt mondom, terhelt, ez a büntető eljárás valamennyi szakaszára vonatkozólag...

– Mi az, hogy bée? – jött ki a lányból.

– Talán mégis, ha végighallgatnál! – szólt rá a fiú. Ez a minimum!

– Bocsánat – mondta a lány.

– Mondd meg, ha nem érdekel, amit beszélek, akkor abbahagyom – szemrehányóan magasodott föléje.

– De érdekel. Folytasd – a lány átkarolta. „De nehéz vele” – gondolta magában. A fiú közben már a negyvennegyedik szakasz harmadik bekezdésénél tartott. A lány nézte azt a gondterhelt, ugráló hajlatot a szája sarkában, azt az édes, kajla barázdát, amit úgy szeretett, s ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy megpuszilja. Oda is hajolt, de a fiú riadtan arrébb húzódott, s körbetekintgetett:

– Emília! – súgta. – Ez nyilvános hely!

Az ötös tárgyaló ajtaja előtt álltak. A fűtő épp akkor dugta az üveg alá a nyomtatványt: „9 h. Odisz, emberölés min.”

– Pé, mi az, hogy min?

– Minősített eset. Na, gyere!

§

A tárgyalótermek mellett csöpp dolgozószobák vannak; a bírók, gyakornokok, és jegyzőkönyvvezetők állandó székhelyeül. Ide vonul vissza a bíróság a szünetekben, itt végzik a papírmunkát, itt isszák a feketekávé. A dolgozóból közvetlenül is át lehet menni a hozzátartozó tárgyalóba, erre a célra mindenütt alacsony ajtócskák vannak. De azoknak gyakorlatilag nem sok a haszna, ritkán tárgyal a bíró a dolgozója melletti teremben. A tárgyalások színhelyének kijelölésekor a várható érdeklődés a fő szempont, nagyság szerint osztják be.

Úgy nézett ki, hogy Dr. Dévay tanácsa a minősített emberölést véletlenül épp a saját dolgozójához tartozó húszas teremben fogja tárgyalni. De közbejött Dr. Breuer tanácsának ügye, a hármas nemi erőszak, mely az utolsó pillanatban kiszorította a minősített emberölést a húszasból. Breuerék már el is kezdték a munkát odabent, a vékony ajtón minden szó áthallatszik.

A dolgozóban hárman voltak. Lukács János (az újdonsült bíró) járkált föl és alá, Benczéné az íróasztalon ült, Pista bácsi pedig elgondolkozva rágsálya a szivarját.

– Pista bácsi, de bűdöset szív máma! – mondta Benczéné, és természetellenesen heherészett.

– Csongor – mondta Pista bácsi. Kivette a szájából, megforgatta maga előtt a szívt. – Mindig ilyet szokok én szívni!

– Fölkérem a tanúkat, hogy odakint várakozzanak, amíg szólítani fogjuk őket – hallatszott odaátról Breuer bíró rekedt basszusa.

– Figyelmeztetem a tanúkat – dűnnyögte Lukács János menetközben –, hogy a bíróság épületét engedély nélkül nem hagyhatják el.

– Fölvívom a tanúk figyelmét – jött odaátról –, hogy a bíróság épületét engedély nélkül elhagyni nem szabad!

Lukács János biccentett, és rőtta tovább a köröket.

– Kilenc óra múlt tíz perccel – közölte Pista bácsi. Akár egy rádióbemondó.

Lukács János az órájára nézett.

– Ne menjünk át az ötöshöz? – kérdezte.

– Minek? – Benczéné megint heherészett: – Elnök nélkül úgyse kezdődhet a tárgyalás!

– Az biztos – mondta Pista bácsi. Rendíthetetlen nyugalommal szivarozott.

– Legalább ne fújja ide! – szólt rá Benczéné.

– Igyekezni fogok – mondta Pista bácsi. De nem igyekezett. Láthatólag a szivar fanyar ízeire koncentrált, semmi mással nem törődött.

– Ne rohangáljon már, Jancsi – vetette Lukács felé Benczéné –, elszédülök, ahogy nézem.

Lukács János megállt az íróasztalnál. Álldogált ott, az ujjai malmozni kezdtek az asztal lapján, pom-pom-pom, pom-pom-pom, pom-pom-pom-pom-pom...

„Izgul” – gondolta Benczéné. „Nagyon izgul.”

Visszaemlékezett azokra az időkre, amikor ő volt ennyi idős, mint ez a Lukács Jancsi, amikor ő várta az első tárgyalást, frissen kinevezett bíróként. Ő is izgult, hát persze, mindenki izgul ilyenkor.

Az a rakott-szoknya! Fényesre vasalt, kék rakott-szoknyát vett föl, fehér blúzzal. Ez volt az ünnepi öltözeke... Hja, más idők jártak!

– Ne izguljon annyira, Jancsi, nem érdemes! – mondta Lukácsnak, kedves hangon.

– Igen... – Lukács bólintott. Tudta ő jól, hogy nem érdemes. Hisz három éve gyakornok, épp elég tárgyalást végigült, a kisujjában volt a *bée*; a büntető-eljárási törvény. Meg aztán alaposan fölkészült, szinte szórul szóra tudja az egész ügyet. Mint előadóbírónak, úgy sincs más dolga, csak az iratismertetés az elején. Aztán persze kérdezhet, ha akar, nade Dévay mellett kérdezni... És a végén, amikor a bíróság ítélethozatalra visszavonul, akkor legelőször öneki kell kifejtene a véleményét, mert ő a legfiatalabb. Utána jön Benczéné, mert igaz, hogy idősebb Dévaynál, de a *bée* szerint a tanács elnöke szavaz utoljára. Hát, ez egy nagyon tiszta ügy, majdnem biztos, hogy helyben fogják hagyni az elsőfokú bíróság határozatát.

„Hogy izzad...” – gondolta Benczéné, s Lukács szórakozott arcát fürkészte.

Benczéné majd megpukkadt mérgében, amikor kiderült, hogy Lukács Jancsi lesz az előadóbíró. Mert a Kende bácsi nyugdíjba ment. Benczéné biztosra vette; mostantól ő az előadóbíró, a *második ember* a tanácsban, és Lukács lesz a...

Taccsbíró! Így hívják a szakmabeliek a másodfokú tanács harmadik tagját. Mert az lényegében semmit sem csinál, csak üldögél a pulpitus szélén, a „taccs-vonalnál”. Maximum kérdezhet. Nade Dévay mellett kérdezni...

És akkor jön ez a hórihorgas fiatalember, még meg se száradt a kinevezésén a tinta, s mindjárt öbelőle csinálnak előadóbíró! Benczéné hisztériázott, de semmit sem ért el vele.

– Negyed tíz – mondta Pista bácsi. Újabb szivarra gyújtott.

– Nem megyünk át? – kérdezte Lukács.

– Minek? – Benczéné vállat vont. – Különben is, Dévay nem tudja, hogy az ötösben leszünk, itt fog kóvályogni a húszas körül.

- Hagyhatsz üzenetet - mondta Lukács János. - Vagy kithetünk egy cédulát!

Benczéné nézte a túlméretezett fiatalembert, sötétkék, élesre-vasalt nadrágjára siklott a tekintete. Aztán elmosolyodott:

- Jól van, menjünk. Majd megvárjuk az elnökünket Icaék szobájában.

§

- Szevasztok!

Tarka, zsivajgó csapat, fiúk, lányok. Pé egyetemtársai.

- Itt lesz a tárgyalás? - sárga hajú, alacsony lány pattant Pé elé, táskáját lóbálva.

- Igen - a fiú rosszkedvűnek látszott. Az egész társaság a mellette álldogáló Emiliát fürkészte, lopva vagy nyíltan, ki-ki egyénisége szerint.

- Pé... - súgta a lány a fiú fülébe.

- Mi van?

Erre a lány, még mindig súgva:

- Mutass be!

- De hiszen mindenkit ismersz!

- Nem mindenkit.

A fiú vállat vont, mintha az egész kérdést lényegtelennek tekintené. Pedig percek óta erre a jelenetre várt, azazhogy ezt szeretne volna elbliccelni. Mindig zavarba jött az ilyesmitől. Most határozottan, túlságosan is nagy hangon (azt hitte, evvel leplezheti a feszélyt) azt mondta:

- Srácok, aki nem ismerné, a feleségem - színpadias mozdulattal Emiliára bökött.

Sorra bemutatkoztak, kezet ráztak a kölyök arcú, nem-törődöm ruházatú lányok, a vállig-érő hajú, farmernadrágos, táska helyett különféle tarisznnyákkal és átalvetős iszákokkal felszerelkezett fiúk. Látszott, hogy az egész ismerkedősdit avult formáságnak tartják. (A csinosan öltözött Emília - aki szereti, ha bemutatják -, és Péter - aki végül is hajlandó bemutatni - hozzájuk képest élemedettnak tűnt.)

Pedig hát a lányok most már nyíltan vizslatták Emiliát, tetőtől talpig, akár nagyanyáik az estélyre érkezett új, ismeretlen hölgyvendéget. Ezek a lányok, akik könnyen odaadták magukat különböző fiúknak (a legújabb kor szabados szellemének megfelelően), valójában nagyon is érzelmes gondolatokat forgattak a fejükben, ha a párválasztásról, s meglehetősen praktikus szempontokat, ha a házasságról volt szó, s erről ismét csak nagy-déd-ükanyáik képe vetülhet föl a távoli múlt homályából.

És a fiúk száján se különböznek túlzottan a disznó viccek a nagypapák nyolc-százkilencvennégyben tartott kanmurián elhangzottaktól, legföljebb ha fogalmazás és szókincs tekintetében.

A fiúk röhögcséltek (egymást érték a poénok), a lányok sugdolóztak. Mindez méla zsongássá keveredett a folyosó léptektől kövezett csöndjében.

§

Néhány lépéssel odébb - a páternoszter közelében - Gyuri bácsi beszélgetett Lukács Jánossal.

- Hát, Jancsikám édes, ez azért nagyon nagy dolog! - mondta Gyuri bácsi.

- Én őszintén gratulálok.

- Kösz szépen, Gyuri bácsi, jól esik. - Lukács János boldogan mosolygott.

- Hogy telik az idő... még emlékszem rád, amikor ilyen kicsi voltál - Gyuri bácsi az *ilyen kicsit* a tenyerével mutatta, lehajolva. - Szegény apád milyen büszke lenne, ha... - bizonytalanul elhallgatott.

- Igen - Lukács sóhajtott -, erre én is gyakran gondolok.

- Amikor fölvettek téged az egyetemre, bejött az üemkába, hozott két üveg

pezsgőt, hogy megünnepeljük. De aztán a lépcsőn megbotlott; odalett az itóka, ripityomra tört! Bizony – Gyuri bácsi ábrándosan nézett a magasba –, nagyon, nagyon-nagyon szeretett téged.

Kis ideig hallgattak. Aztán Gyuri bácsi:

– Szóval, eztán már csak tisztelt bíró úrnak szólíthatlak? – huncutul kacsintott.

– Gyuri bácsi! – Lukács a fejét csóválta. Mint a zord családapa, ha valami csintalanságon éri a fiát.

– Örülök, hogy ilyen jól összefutottunk – mondta Gyuri bácsi. – Pedig nem is akartam elvállalni ezt az ügyet.

– Miért? Pofon egyszerű.

– Éppen azért – bökött a levegőbe Gyuri bácsi. – Nem szeretem a pofon egyszerű ügyeket. Mert azokhoz minek ügyvéd, nem igaz? – széttárta a karját. Aztán megveregette Lukács vállát: – De az ember sose tudhatja előre, hogy mi mire jó. Így most meghallgathatom első produkciódát. Úgyhogy jól kösd fel azt a bizonyos alsóneműt! – az öreg ügyvéd szeretettel lappogatta az ifjú bíró hátát.

Lukács nem felelt, hirtelen eszébe jutott minden. Az ügy, az iratok, a perceken belül kezdődő tárgyalás... „Igen” – gondolta, – „ha egyáltalán megérkezik a Dévay!”

– Nagyon izgulsz? – kérdezte Gyuri bácsi.

– Igen – egyik lábáról a másikra állt. Aztán hirtelen: – Mondd, Gyuri bácsi, mi van akkor, ha a tanács elnöke nem jön el a tárgyalásra?

– Miért ne jönne el? – az öreg ügyvéd csodálkozva nézett rá.

– Mégis. Mondjuk, elüti egy autó. Vagy... vagy mit tudom én!

– Akkor elhalasztják a tárgyalást. De miért kérdezed?

– Semmi. Csak úgy – hazudta Lukács János.

– Nem mondasz igazat – ráncolta a homlokát az öreg ügyvéd. Elgondolkozott: – Nincs még itt a Dévay?

Lukács intett a fejével, hogy így van.

– Ne izgulj. Megjön. Egész biztosan megjön.

Az öreg ügyvéd bátorítólag – és ismételten – vállon veregette Lukácsot. Aztán (hogy más mederbe terelje a beszélgetést) megjátszott dühhel ráförmedt:

– Az új télikabátomat meg észre se veszed!

– Tényleg! – Lukács odanyúlt, tapogatta a nemesen munkált bőrt. – Gyönyörű!

Gyuri bácsi kihúzta magát:

– Meghiszem azt! A Váci utcában vettem. Margitka eljött velem.

– Margitka?

– Hát tudod, a szomszéd. Szegény apád is jól ismerte, sokáig ott dolgozott nálunk az üemkában, mint gépirónő.

– Ja! – Lukács a homlokára ütött: – Az a barna, kövér néni!

– Az, az! Mindig adok neki néhány száz forintot, mos, vasal rám, felvarrja a gombokat, ilyesmi... Vasárnaponként meg nála ebédelek, már amióta meghalt az anyám – egy pillanatra elkomorodott. – Tudod, hogy van az, egy agglegény...

– Nagy levegőt vett: – De hisz te is nőtlen vagy!

– Nem – mondta Lukács zavartan.

– Ne-em?

– Másfél éve megnősültem.

– Hát én ezt nem is tudtam! – ez elég szemrehányóan hangzott.

– Pedig... pedig – Lukács kinban volt – küldtünk értesítést! „Ügyse tudja bebizonyítani, hogy nem” – gondolta. Mindenesetre majd megette a lelkiismeret-furdalás. „Szegény Gyuri bácsi, róla teljesen elfeledkeztünk.”

– Nem kaptam meg – mondta az öreg ügyvéd rosszkedvűen. Épp elég ideje foglalkozott emberekkel, tisztán átlátott rajtuk. – Mindegy – legyintett –, utólag is gratulálok. Jól megvagytok?

– Igen.

Ez nem volt annyira meggyőző, hogy Gyuri bácsi tovább feszegetse a kérdést.

- Gyerek van? – kapott új témába.
- Nincs.

Erre megint hallgattak. Gyuri bácsi tanácstalanul, Lukács pedig szégyenkezve.
 - Megvan még Gyuri bácsi fekete uszkárja? – kérdezte Lukács, épp csak hogy mondjon valamit.

- Afonya? – Gyuri bácsi földerült. – Éldegél, öregesen... – halkan hozzátette: – Nem fiatalodik ő se.

Lukács kérdése érthető gondolatfűzés eredménye volt; Gyuri bácsi is a családjá felől érdeklődött. Az öreg ügyvéd pedig magánosan él, azzal a bánatos-szemű fekete uszkárral.

Lukács néhai édesapja mindig nagy szeretettel – igaz, csöpp lenézés vegyült abba – beszélt az öreg ügyvédről. Hogy a Gyurka mennyire imádja azt a dögöt – így mondta –, képes még télen is fél órát futni vele a Duna-parton, mert az állatorvos szerint kell a kutyának a mozgás, különben elhájasodik a szíve... Legszívesebben minden pénzét az Afonyára költené, pedig hát igazán nem keres túl sokat.

Gyuri bácsi erről volt híres ügyvédkörökben. Úgy emlegették: „jóságos manó, akit itt felejtettek a tizenkilencedik századból...” Mert az öreg ügyvéd sose törődött a pénzzel. Először is, csak olyan ügyet volt hajlandó elvállalni, melynek alánya, szóval a vádlott (Gyuri bácsi kizárólag büntető perekkel foglalkozott), rokonszenvesnek tűnt neki. „Minek dolgozzak olyan emberért, aki nem érdemli meg az enyhe ítéletet?” Márpedig a bűncselekmények elkövetői ritkán méltóak a bizalomra. És Gyuri bácsi kitűnő emberismerő volt, néhány mondatos beszélgetés után mindent tudott, mindent értett. (Talán ezért is maradt agglegény.) Másodszor: a hivatalosan járó ügyvédi munkadíjon túl egyetlen megveszekedett fillért sem volt hajlandó elfogadni az ügyfeleitől. Ha mégis kísérletet tettek, hogy ráerőszakolják a pénzt, halálosan megsértődött, dühtől vörös nyakkal vágta földhöz a borítékot: „Mit képzelsz! Azonnal hordja el magát! Semmi de! Szemtelen fráter...” – és közömbös arccal nézte, hogy az illető, akit esetleg épp az ő ténykedése nyomán mentettek föl, rémült arccal kihátráljon a parányi szobából. Ilyen jelenetek alkalmával az egész ügyvédi munkaközösség összefutott, suttogva, vihorászva hallgatóztak.

Idősebb Lukács János mindig azt mondta: „Soha nem lesz ennek a Gyurkának tisztességes lakása, bútora, nem lesz semmije, olyan élehetetlen...”

Az öreg ügyvéd tudta, hogy ilyesmiket beszélnek róla a háta mögött, de nem törődött vele. „Mindenki élje a maga életét, és ne próbálja a másét” – ez volt az alapelve. Öneki jó így, ahogy van. Afonya, a szomszéd, a bűnügys; kitöltötték a napjait. Ja, és a mozi! Imádott moziba járni. Különösen a piff-puff filmeket szerette. Meg a vadászkalandokat. E tekintetben hatvannégy éves fejével is gyerek maradt.

§

Dr. Dévay fújtatva, csatakos arccal érkezett a bíróság épületébe. Egész komolyan kerülgette a guta. Pláne amikor észrevette, hogy a páternoszter előtt kigyózó sor a kapubejáratig ér.

Megfordult az agyában, hogy szólni kéne: „kérem, nekem tárgyalást kell vezetni, már így is késésben vagyok” – akkor talán előre engednék. De aztán inkább nekivágott az emeleteknek gyalog.

Mire fölért, jelentős folyamatok csordogáltak az inge alatt, körben. Az arcán égtek a frissen borotvált sebek, csipte-marta a veríték. Ebben a pillanatban ölni tudott volna. Pokolra kívánta a buszokat; a villamosokat; a kisfiát, akit reggelként neki kellett elvinnie az óvodába; a bamba arcú óvónőket, akik észrevették, hogy Pistinek fehér a nyelve; a lázmérőt, mely harminchét nyolcat mutatott a gyerek hóna alatt, s így az óvodából haza kellett vinni a srácot; az összes taxikat, mert egy se állt meg, hiába ítegetett nekik, és...

Fölért a megfelelő folyosóra, rohant a húszashoz. Benyitott, hátrahőkölt. Már

folyt a tárgyalás! Zavarodottan állt a nyitott ajtóban, a padsorokból minden szem őrá szegeződött. A pulpituson Breuer és tanácsa, a tanúkihallgatásnál tartottak. Dr. Dévay gyorsan becsukta az ajtót, és nekidőlt kívülről. „Átadták az ügyet Breuernak?” – törölgette az izzadságot a homlokáról, lihegett.

– Elnök úr, kérem!

Fölkapta a fejét. A fűtő állt előtte, kezében szeneskanna, piszkavas.

– Mi van? – nyögte dr. Dévay.

– Nem itt lesz a tárgyalás! Hanem az ötösben. Változás történt.

Dr. Dévay egy szemvillanás alatt összeszedte magát:

– És ezt csak most mondja?

– Elnök úr, ott lóg a cédula, a füle mellett – bökött előre a fűtő a piszkavassal.

A barna ajtón rajzszöggel odaerősített papírlap: „Az ötösben lesz az Odisz-ügy. Icaék szobájában vagyunk!

Benczéné”

§

Lukács János, az újdonsült előadóbiró, elbúcsúzáva Gyuri bácsitól, bement az ötös tárgyalóterem melletti dolgozóba. Dr. Schuller Ica szobája ez, meg a híres-nevezetes Janka nénié. Előbbi mint a női jogászok legkiválóbbikát tartják számon. Ica valóban kitűnő bíró volt, elegánsan vezette a tárgyalásokat, pontos, okos kérdéseket tett föl, logikus, nehezen kikezdzhető ítéleteket szerkesztett. Ráadásul nagyon tetszett a férfiaknak. (Benczéné például ezért utálta. Mindez nem akadályozta abban, hogy Icát a legjobb barátnőjeként emlegetse.)

Janka néni viszont nyugdíjazott gépíró volt, aki négyórás állásban, kiségitőként működött, s ő főzte a legjobb kávékat az épületben.

Lukács megitta a feketét, s közben Benczéné tanácsait hallgatta, első szereplésére vonatkozólag. De csak a fülével. A fejében az ügy iratai kavargtak, s még egyszer, utoljára, átgondolta az egészet.

Ica okosságát az is bizonyítja, hogy semmiféle hasznos útbaigazítással nem szolgált – pedig Lukács egyetlen szavát többre becsülte volna Benczéné hosszadalmas lefetyelésénél –, csak kezét fogott az új bíróval, gratulált neki, és biztatólag rámosolygott. Aztán visszaült íróasztalához, folytatta munkáját.

Lukács megunt az ácsorgást, kiment a szobából. Benczéné dühösen nézett utána, mert épp mondat közepén volt.

Az ötös tárgyalóterem ajtaja félig nyitva. Néhány öregasszony üldögélt a padsorokban, bent a helyén olvasgatott az ügyész, és szemben vele Gyuri bácsi. A legelső sorban a vádlott, meg a fegyőr. Lukács nézte egy darabig az ügy főszereplőjét. De semmi gondolat, semmi érzelm nem támadt ettől az agyában. Mintha egy földön heverő autóbusszjegyet nézne. Az illető dohányzott, egyszerre mindkét kezét a száájához emelte, ha ki akarta venni onnét a cigarettát; még rajta volt a bilincs.

Lukács lödörgött a folyosón, néhány tucat ember álldogált a terem előtt, nyilván mind erre az ügyre, a tárgyalás megkezdésére vártak. Kerülgette az ácsorgókat. Az ablaknál nyolc-tíz fiú és lány, nagyon ismerősnek tűntek. „Hát persze” – gondolta. „Az egyetemisták.” Némelyiket látásból ismerte, még a jogi karról. Amikor ő végzett, akkor voltak elsősök.

Hogy elhaladt mellettük, biccentett, ezt köszönésnek is lehetett venni. Az egyetemisták annak vették, mert rögtön leszólitották:

– Mikor kezditek?

– Nemsoká – mondta Lukács, és lopva a páternoszter felé nézett. „Jöhetne már...”

– Tudjuk ám, hogy kineveztek! – sárga hajú lány mondta ezt, sejtelmes arc-kifejezéssel. Lukács nem felelt, a lány feszes mellére tévedt a tekintete. S ettől valami furcsa, rossz érzés szállta meg. Eszébe jutott, hogy néhány éve még ő is...

Egyszerre feszélyezte a sötétkék öltöny, melyet a felesége gondosan kivaszt–lekefált, a fehér ing, a nyakkendő. Gyorsan elköszönt, és visszament a szobába.

- Ki volt ez? – kérdezte Em.
- Az előadóbiró – mondta Pé.
- Az mi?
- De hiszen az előbb már elmagyaráztam! – a fiú dühösen nézett rá. – Az előadóbiró ismerteti, hogy mi történt eddig.
- Meddig? – kérdezte a lány.
- Az isten szerelmére – a fiú már határozottan mérges volt –, ez egy másodfokú bíróság! Az elsőfokon megtárgyalták az ügyet, és ítéletet hoztak. Az ítélet ellen a vádlott és védője fellebbezett, s most azt fogják elbírálni. Tehát helyben hagyják az ítéletet, vagy hatályon kívül helyezik és új eljárásra utasítják az elsőfokot, vagy megváltoztatják... – nagyot fújt, abbahagyta.
- És mi volt az ítélet?
- Halál.
- Micsoda?
- A vádlottat halálra ítélték – mondta a fiú, olyan hangon, mintha ő lenne a bíró.
- Értem.
- Dehogyan érted! – fortyant föl a fiú. – Öt perc múlva újra meg fogod kérdezni! Mert sose figyelsz, amikor én...
- Pé! – a lány egy kedves mozdulattal elvágta a szemrehányást.

§

Nem sokkal fél tíz előtt Icaék szobájába megérkezett dr. Dévay. A kabátját már menet közben kigombolta, a kalapját az ajtóból dobta a fogasra:

- Gyerünk, gyerünk!
- A fűtő ott állt a nyitott ajtóban, idáig kísérte a tanács elnökét, akár egy szénporos őrangyal. Dr. Dévay észrevette, ráripakodott:
- Jaca kérem, nagyon merem remélni, hogy jól befűtött a tárgyalóban, és ezúttal nem fog látszani a bíróság lehelete! Volt rá ideje elég!
- A fűtő visszahúzódott, és bevágta az ajtót, akkorát szól, mint egy ágyúlövés.
- Dr. Dévay csipőre tette a kezét, már indult volna utána, hogy rendreutasítsa, de nem tehette, végre el kellett kezdeni a tárgyalást.

§

A megnyitás és a szükséges résztvevők számbavétele után dr. Dévay intett Lukácsnak, hogy kezdje el. Lukács krakogott, és belefogott az ügy előadásába. A hangja bizonytalanul csengett, nagy-nagy gombóc fészkelődött a torkában. Elég halkán beszélt, a padosrok közül innen is, onnan is köhögés, tüsszentés, nyikorgás érkezett.

Em odahajolt Péhez, súgva kérdezni akarta: „Mit mond?” Pé megelőzte, és mutatta; Pszt! Noteszt rántott elő, Parker tollának hegyét kattantva kinyomta s odaírta:

Tárgyaláson tilos a beszéd!

Emília elolvasta, aztán átvette a noteszt meg a tollat. Válaszolt: *Miért mondja ilyen részletesen? Kit érdekel, hogy mi volt a nyomozásban?*

Pé erre azt írta: *Igy kell. Ez a szabály.*

– Ki engedte meg, hogy jegyzeteljen? – üvöltötte dr. Dévay a pulpitus mögül. Ujja vádlóan Péterre szögeződött.

A fiú fölkapta a fejét.

– Maga, igen, maga! – az elnök hangja félelmesen dörgött a hideg falak között. – Álljon fel!

Pé elvörösödve engedelmeskedett.

Benczéné, aki idáig nyitott szemmel bóbiskolt, fölriadt, s megértvén a helyzetet, odasúgta dr. Dévaynak:

– Hagyja, egyetemista...

– Ha egyetemista – mennydörögte az elnök –, az súlyosbító körülmény! Ismeri a béet?

– Igen – nyögte Pé.

– Mit mond a száznolcvankilencedik szakasz harmadik bekezdés?

– Száznolcvankilencedik szakasz, harmadik... – motyogta a fiú. Aztán, mintha vizsgán lenne: – Azt, aki a tárgyalást zavarja, a tanács elnöke rendreutasítja, és... és ismételt rendzavarásnál pedig kiutasítja vagy kivezeteti – nagyon szégyellte magát, égett az arca.

– Úgy van! – Dr. Dévay hűvös bólintással nyugtázta a feleletet. – Nem árt, ha jól megjegyzi!

Pé leült. Borzasztó tekintetet vetett Emiliára; „Ez is miattad van...”

Lukács zavartan nézett maga elé. „Mégis, ha folytathatnám...”

Benczéné már újra szundikált.

Gyuri bácsi vonalakat húzigált egy papírra. „Hogy szeret kötözködni ez a Dévay!”

A hallgatóság izgatottan leste, mi lesz, hátha egy jó kis botrány...

Pista bácsi elégedetten üldögélt asztalkájánál, nem törődött semmivel. Az egész tárgyalásból az iratismertetést szerette legjobban, mert ilyenkor nem kellett írnia a jegyzőkönyvet, hisz az iratokat úgyis mellékelik.

Dr. Dévay arra gondolt, hogy feltétlen értesítenie kell a feleségét, menjen haza, csináljon valamit. Szegény gyerek, otthon fekszik, betegen, egyedül.

– Folytassa, kérem – intett dr. Dévay Lukácsnak, és hátradőlt a karosszékekben.

Lukács folytatta. Már sikerült lenyelnie a gombócot, nyugodtabban és hangosabban beszélt. Egyre jobban belejött.

„Jó bíró lesz belőle” – gondolta Gyuri bácsi elégedetten. Nagyon hasonlított ez a fiú az apjára, s mindenféle szép emléket juttatott az öreg ügyvéd eszébe.

„Soha többet nem hozom tárgyalásra” – gondolta Pé, és szörnű pillantásokat lövellt a lány felé.

– Álljunk csak meg egy kicsit! – Dr. Dévay Lukács felé fordult. A fiatal bíróban benne szorult a szó, elképedve nézett vissza. – A szakértői véleményekről elfelejtkezett! – mondta dr. Dévay.

– Nem felejtkeztem el, később térek rá – Lukács elutasító mozdulatot tett.

– Szerintem szorosan a nyomozáshoz tartozik – mondta dr. Dévay.

– Szerintem meg nem – Lukács érezte, hogy a fejbőrén idegesen göndörödik a haja. – Majd később rátérek. Folytathatom?

– Kérem, kedves *kolléga* – Dévay ezt kihangsúlyozta –, ahogy gondolja.

Lukács legyűrte az idegeit egyetlen erőszakos nyeléssel, és folytatta.

Gyuri bácsi rosszkedvűen nézett az elnökre. „Okoskodik. Mindig okoskodik” – gondolta. „Semmi sem elég jó neki!” Magában azért ismét kénytelen volt elismerni, Dévaynak kitűnő a memóriája. Akármilyen ügyet tárgyal, a szükséges adatok a kisujjában vannak, soha nem keresgél az iratok között, mindig fejből tárgyal. „Komputer...” Az öreg ügyvéd megpróbált odaképzelní Dévay nyakára egy hatalmas, bonyolult számítógépet. Ezen a látványon elszórakozott néhány percig.

Ekkor azonban váratlan dolog történt.

§

Dr. Dévay ismételten félbeszakította Lukács Jánost. Azzal kezdte, hogy többször elnézést kért, amiért kénytelen beleszólni, de – mint mondta – nem tehet mást. Közölte, hogy Lukács (akit következetesen „igen tisztelt ifjú kollégám”-nak szólított) több helyütt pontatlanul ismertetette a tanúvallomásokat. Tételeken meg is mondta, hogy mit hagyott ki, mit idézett pontatlanul.

Gyuri bácsi lapozgatta a papírjait; ellenőrizte az elnök kifogásait. „Ígaza van, sajnos...” – nagyot fűjt. „Hogy a fene enné meg!”

Dr. Dévay közölte, hogy a jogszabályokat a bíróság köteles maradéktalanul betartani, s azok előírják az ügy pontos ismertetését.

– Ha az iratok tartalmának előadása hiányos – mondta dr. Dévay –, akkor a vádlott és ügyvédje joggal kifogásolhatja, hogy a másodfokú bíróság nem is ismeri az ügyet, amelyben döntenie kell.

Lukács szemlesütve hallgatta a hegyibeszédet, a gyomra egyre gyorsabb ritmusban rángatózott. „Jól van, te mindentudó barom, most már hagyd abba, hagyd abba!” Pillanatonként közbe akart szólni, hogy: „Folytathatom?”

De erre nem került sor. Mert a bíróság elnöke hirtelen mozdulattal megragadta az iratokat, s maga elé húzta. Lukács döbbenten nézte a távolodó aktacsomagot, mely végül dr. Dévay mellénél, húsos tenyere alatt állapotodott meg az asztalon.

– Kénytelen vagyok magam bevégezni az iratismertetést – mondta az elnök. És úgy is tett. Előbb összefoglalta az elhangzottakat (megejtve a szükséges módosításokat, kiegészítéseket), majd pedig – anélkül hogy egyszer is belenézett volna a papírokba – onnét folytatta, ahol Lukácsal abbahagyatta.

Ennél nagyobb sértés nincs. Bármely olvasó egy kezén lévő ujjak elegendőek lennének, hogy összeszámláljuk, húsz év alatt hányszor fordult elő ilyesmi a bíróságok gyakorlatában.

Lukács úgy érezte, forog vele a bírói emelvény. „Ezt a szégyent!” – közel állt a síráshoz. Azt hitte, mindenki őt nézi, nem merte fölemelni a fejét, agyában gúnyos, megvető arcok jelentek meg.

Pedig a hallgatóság észre se vette, hogy mi történt. Eddig az egyik bíró beszélt, most meg a másik, na és aztán?

Az egyetemisták rájöhettek volna, mi zajlik a bírói pulpitus mögött, ha nem az utolsó sorban ültek volna, ahová az elnök szónoklatából csupán néhány foszlány jutott el. Különböznél se figyeltek oda, tudták, hogy az iratismertetés formáság, az igazi tárgyalás utána kezdődik.

Az ügyészt szintén kizárhatjuk e szégyenteljes és sértő történés tanúinak sorából. Mert az ügyész mindezalatt saját papírjait bújt. Teljesen készületlen volt, helyettesített. Reggel szóltak neki, hogy Bandi – akihez az ügy tartozik – megbetegedett, neki kell beugornia. Próbálta átolvasni legalább a vádiratot, az elsőfokú ítéletet és a fellebbezést.

Benczéné mindent látott, mindent hallott, mindent értett, s kárörömmel vette tudomásul a dolgot.

Pista bácsi hidegvérrel figyelte az eseményeket. „Nekem az egészhez semmi közöm” – ezt mondta az arca.

Gyuri bácsi irtó mérges volt Dévayra és nagyon sajnálta ezt a Jancsi gyereket. Tíz perc múlva dr. Dévay befejezte az iratismertetést, kis szünetet rendelt el, s rohant telefonálni a feleségének.

§

A terem lassan kiürült. Lukács ottmaradt a helyén, ülve. Az asztal lapját bámulta, üres szemmel. Gyuri bácsi fölállt, egy tétova lépést tett a pulpitus felé. Akkorra már rajtuk kívül mindenki elhagyta a tárgyalót, odakint a folyosón beszélgettek, cigarettáztak. A vádlott is elment, őre kíséretében, pisilni.

– Na... Jancsi! – mondta az öreg ügyvéd.

Lukács fölállt. A szemében furcsa, ijesztő fények gyúltak, fenyegető léptekkel indult az ajtó felé, ahol néhány pillanattal ezelőtt dr. Dévay kiment.

Az öreg ügyvéd fejében rémképek futottak át. Ez a fiú utoléri az elnököt, megragadja a torkát... Kést ránt, és szíven szúrja... Szíját hasít a hátából... Kitépi a nyelvét, az orrát, a fülét...

De Lukács nem ment ki az ajtón, hanem a falra erősített fogasoknál állt meg.

Kutatott a kabátok között, aztán az egyiket marokra fogta, hatalmasat rántott rajta. A súlyos télikabát fájdalmas nyekkenést hallatott, akasztója kiszakadt, a bélés két darabjával együtt.

Lukács lassan az öreg ügyvéd felé fordult, kezében áldozatával:

– Látod, Gyuri bácsi, ilyen szegényes bosszúim vannak – kényszeredetten mosolygott. – Ő kiveszi a kezemből a papirokat, én meg leszaggatom a kabátját...

Csönd lett.

– Jancsi fiam – kezdte Gyuri bácsi –, az az én kabátom.

Lukács rémülten meredt a hosszú szőrű irhabundára. A széle az olajos padlóra lógott, hogy észrevette, gépiesen följebb emelte. Csak szorongatta némán.

Gyuri bácsi odament, kivette a kezéből. Két komoly seb ékteienkedett a bunda nyakánál.

– Jaj, istenem... Gyuri bácsi – mondta Lukács rekedten. – Én... – nem tudta folytatni.

Az öreg ügyvéd még mindig a kabátot nézte. Aztán Lukácsra tévedt a szeme.

– Nem baj, fiam. Majd megvarrja a szomszéd. Nincs semmi baj... – hátba veregette.

„Én állat... Én állat!” – gondolta Lukács.

Gyuri bácsi visszatette a kabátot az akasztóra. Elsőre nem sikerült, lecsúszott. Az öreg ügyvéd elkapta, s rágyűrte a kabát nyakát az akasztó felső ágára. Mintha karóba húzná.

Csak álltak ott, mint két, bánatos szobor.

§

Minden történetnek – ennek is – több vége van.

§

– Azt hittem, ünnepélyesebb lesz – mondta Emília a folyosón Péternek, kis családottsággal a hangjában. – Mégiscsak egy bűnügy...

– Mi az, hogy mégiscsak? – fortyant föl a fiú. Hirtelen eszébe jutott az a kínos közbizalmi tárgyalás elején. Dühbe gurult: – A bűnügyek ilyenek. Ilyen hétköznapiak! Sajnálom. Te akartál eljönni! Jobb, ha meg se szólalsz!

– Jól van, na.

– Nincs jól! – már majdnem kiabált. – Egyáltalán nincs jól!

Észrevette, hogy a csoporttársai figyelik, elhallgatott. Otthagyta a lányt, hogy megkeresse dr. Dévayt. (Az egyetemisták kötelesek a szünetekben a felügyeletükkel megbízott bírónál jelentkezni, és átbeszélni vele az adott ügy jogi problémáit.) „De egyébként is, illene bocsánatot kérni” – gondolta.

§

Dr. Dévay kabátja Icáék szobájában lógott, a kovácsoltvas akasztón. Ha közelebbről szemügyre vesszük eme ruhadarabot, tapasztalnunk kell, hogy szegény Lukács semmiképp se téphette volna szét az akasztóját.

Tudniillik nincs rajta. Jó három hónapja szakadt le, egy filmszínház ruhatarában. Dr. Dévay azóta minden este szól a feleségének, hogy most már varrja föl! Egyre ingerültebb hangon. De az asszony valahogy mindig elfelejti.

§

Lefolytatván a szükséges eljárást, a bíróság délután háromkor vonult vissza tanácskozássra. Az elsőfokú ítéletet megváltoztatták. A vádlottra (egy Odisz nevű, görög származású férfira) – figyelembe véve az enyhítő körülményeket – halálbüntetés helyett életfogytig tartó szabadságvesztést szabtak ki. S ebben nem kis szerepe volt Gyuri bácsi remek, dühödt védőbeszédének.

Várakozás

Az öregasszony felébredt rossz álmából, beteg derekát, fájós nyakát mozdítva kereste a fényt, az ablak résein bekúszott egy ceruzavékony sugár; esős, borús hajnalokon álmos derengéssel kezdődött a nap.

A neszek még az éjszakához tartoztak, egérrágcsálás, percenések, alig érzékelhető moccanások, a zárt ablak előtti fáról szelíd koccanásokkal hullt a dió, ködtől nehéz levelek csapódtak a földre.

Az öregasszonynak eszébe jutott, hogy tulajdonképpen szerencsés volt ez az éjszaka is. Kétszer ébredt a görcsre, de csak percekig tartott, végigfutott a testén, a kispolcon kitapogatta a gyógyszerét, aztán a rózsafüzért, s a második Miatyánknál el is aludt.

Talán ma kijön valamelyik gyerek. Zita szabadnapos. A nap ugyan nem süt és Zita ilyenkor délig alszik, a lakás üres, a kicsik iskolában, ámbár... Zita az esőt is szereti, lila ernyőjével izgatott, csillogó szemmel caplat a sárban, a nyakába ugrik, és leül, és kérdez, és hallgatja és mesél; mit vett a piacon, tegnap mindenkinek izlett a vacsora, három napja altató nélkül alszik és Zoltó ötöst hozott az iskolából, Hugó megint cafatokra tépte a harisnyanadrágját, Gyula most nagyon rendes, vagy éppen teljesen hülye, és olyan jó itt nálad, mikor jössz haza, unom a főzést, legalább ezt levehetnéd a nyakamról, és Zita elnyúlik az ágyon, diót eszik, szőlőt, murcit kér, aztán hagymát, szalonnát, „szörnyű, hogy sose tartasz rendes kaját, pedig megtehetnéd, miért nem veszel finom dolgokat, tudod, hogy a pénz nem probléma”, aztán végigrohan a falun, megnézi a temetőt is, pontosan megjegyzi, hol, milyen virágot látott és akkor sokáig elbeszélgetnek arról, hogy otthon megint új levelet hozott a filodendron, de a leander elvetélte a bimbókat és a pöttyös is sárgul, Mamikám, szedtél magot az őszirózsáról, és az eper, szétültetted az epret?

Az öregasszony felkelne, talán szikkadt a föld tegnap óta, a folytonérő eperpalántákból legalább egy keveset el lehetne ültetni, s ahogy nyúl a ruhája után, az ajtó előtti mocorgás megállítja, a részeges Fukszné... hogy ez már ilyen korán... visszatartja a lélegzetét, elvégre nem tudhatja, hogy már felkeltem, de az ajtókapirgálásra, a rekedtes „Jó reggelt”-re kitárja a nehéz, vassal pántozott pinceajtót és Fukszné álmatlanságtól, pálinkagőztől vörösülő szemmel lezúttan a billenős székre.

Kötényéből túlérte szilvát rakosgat egy tálba, „jöhetnének az unokáid”, „jöhetnének” –, válaszol az öregasszony és tejet melegít a rezsón, kenyeret aprít a kislábosba. „Fűj” – rázkódik meg Fukszné, szaporán nézeget az asztalon álló zöld pintesüvegekre, „mindbe vörös van?” „Találhatsz fehérét is.”

Fukszné felcsillan, élvezettel szemléli, hogy telik a pohár, mohón nyel, még egy pohárral, meg még eggyel, jól kezdődött a nap, megnyílt.

– Szólhatnál a lányodnak, a múltkor kérdezte a petúniát, meg azt a nagylevelű futót, megnőtt már, vihet belőle.

- Jön majd, ha ráér.
- Az isten se érti, hová sietnek ezek a fiatalok. Minek folyton sietni?
- Ott a két gyerek, a munkája, a férje...
- Ettől még nem válik? Régen láttam a Gyulát.
- Az ő dolguk -, és az öregasszony csörömpölve lötyböli az üres lábost, kanalat.

Zita férjeit pontosan számon tartják a faluban, Gyula a harmadik, remélhetőleg már nem sokáig, Gyula tényleg hülye, ámbár Zita is... még mindig a Zoltánját szereti, azám, csak nem vallja be, ha csak a nevét hallja, „ajjaj, Mama, teljesen meg akarsz hülyíteni?” Így aztán ritkán fordul a szó Zoltánra, leginkább a gyerekek révén, mégiscsak az apjuk, időnként nem lehet megállni, hogy melyiknek az arca, haja, fejformája, meg a természete... Zoli és Zita istenem, de rossz természete összekeveredve ebben a két gyönyörűben!

De a Gyulát most már tényleg ki kellene cserélni. Ezt is a lányától tanulta az öregasszony, „kicserélni”, átveszem a bolondságát, lassan már én is megbolondulok, de ahogy a lányára gondolt, elmosolyodott, hogy ez a Zita milyen is, ha boldog... hogy tud örülni, és a gyerekek is körülötte, figyelik, ahogy könnyű mozdulatokkal jön-megy, szeli a kenyeret, vasalja Hugi fodros kisruháit, Zolti mellé hasal a szőnyegre, azok a nagy nevetések, mintha Zita röpülni készülne, elszáll, eltűnik az ablakon át és bámulhatnak utána...

Aztán itt van a másik Zita, arcára húzza a takarót, „ne szóljatok hozzám, jaj, anyám, ne nyitogass folyton rám, eridj már Zolti, megint ez a nyomorult ellenőrző.” Egyedül Hugihoz bújik, eléje szalad, mellé térdel, néz a fehér kis arcába, a sugárzó hajcsigákra, árnyas szemébe, talán eszébe se jut, hogy Hugi a gyereke, „te kis csuda-csoda baba!”

Autózúgás közeledik, s ahogy erősödik, az öregasszony a fiára gondol, ha jön is, későbbre várható, ez se különb a húgánál, későn kelők, későn fekvők, az apjuk volt ilyen, szegény.

A harangszó közlőről kondít, az utcából senki se megy a reggeli mi-sére, és Zita se jön, biztosan későn ébredt, szedi az altatóját, vagy hajnalig olvasott, ilyenkor csöngtet hiába a gázszámlás, nem nyit ajtót, csak délben, a gyerekeknek.

Az öregasszony megindul a hegynek futó úton, kosarában az eperpalánták, kicsi karókat biggyeszt majd melléjük, arra kapaszkodnak, így látta a szomszédnál is, Zita majd örül, pedig hogy nevette, „futóeper, jajistenem, kifutok a világból.”

Jöhetnél kislányom és szedhetnéd az őszirózsa magját, te tudod, melyik milyen, nekem már nem tartja meg a fejem, hogy a birsalma-fától a harmadik bokor az a hosszúszirmú fehér és utána jön a lilásrózsaszín, új fákat is kellene ültetni, csak hogy ki ért ebben a családban a fákhoz? Virágjukat megcsodálni, hát igen. A gyümölcs se igazán fontos, csak a gyerekeknek. Akik utálnak itt lenni, mert nincs hinta, meg pörgő és foci és ordibálás sincs, meg sok gyerek sincs. Nyuszkák vannak és fácánok, bár ne lennének, télen a szűrés gallyak és rözse alól, a hóból is kikaparják a magot, a fácánok mindig éhesek.

Az öregasszony megállt, a nap aranyát-féltőn villant az útra, szökni készült, a kisház még őrzi a nyár maradék melegét, a szétdobált takarók, párna és mosatlan poharak pedig Zita legutóbbi vikendjét.

Elmosta a poharakat, helyére rakta a párnát, takarót.

Ahogy kilépett, a meggyfánál rikoltva csapódott fel egy fácán, beúszott a szőlőlevelek sárga-piros kavargásába, az itt-ott még zöld akác közé gabalyodva eltűnt a fukar ég szürkéjében.

A föld nyirkosan tapadt az ujjaira, az epersorok már beszótták a szőlőalját, az öregasszony érezte, zsibbad a lába.

Abba kell hagyni.

„Anyám, nem várok tőled semmit, csak főzz néha helyettem, tudod, hogy így is belefulladok minden más melóba, hagyd a szőlőt, majd én, hétvégeken, amennyit elbírok, a többit ott egye a fene, nyaggatod magad, s utána hetekig hasít a derekad, a lábad, a görcs...”

A görcs.

Érgörcs. Combtól lábujjig. Hány éve már? Hány évtizede? Sohase akarta felkelteni Zitát, mégis felébredt mindig, kislánykorában kitágult szemével könyörgött „Ne halj meg, Mami, ne!!!” és ő később is megpróbálta elnyelni a jajongást, de Zita altatós álmából is felriadt, nyugtató-szelíden csitította, hozta a gyógyszerét, eléje térdelt, átölelte, gyakorlott mozdulatokkal üzte el fájdalmát, „támaszkodj rám, ne törődj semmivel, a gyerekek alszanak, ne törődj senkivel, elmúlik lassan, ne félj...”

És most legutóbb...

A szokásos görcs, a szokásosnál korábban, még le se feküdtek.

Zita a fürdőkádban olvasott.

Vizesen, lila törölközőbe csavartan, pengeéles hanggal nyitott az anyjára, „hányszor kértelek, könyörögtem, imádkoztam neked, hányszor...? Most csodálkozol? Hát csodálkozz! Senki se kívánja, hogy agyondolgozd magad. Hogy esőben is kapálj ebben a rohadt szőlőben. Hogy túrd a földet, vacakolj a venyigékkal. Senki se kívánja. Itt görbedsz... Hány éve már? Belepusztulsz, de csinálod. Elég volt. Nekem elég. Nem érdekel a görcs, ha felébredek is, tovább alszom, igen, tovább alszom. Ezentúl csöndesebben jajgass!”

Zita visszamászott a habfürdőjébe. A félméteres habfürdőjébe. Magára zárta az ajtót.

Az öregasszony nyöszörgött.

Zita zúgatta a csapot.

Azóta szelídebben jött a görcs. Igaz, a gyógyszerét is pontosan szedi. És talán vigyáz is, jobban törődik magával, csak hát az eper, a borsó... magától csak a gyom nő, a virág és a fák, tátika és a korai viola, hogy örült Zita annak a csíkos tulipánnak!

Az öregasszony pohárka vörösbort tölt, szódával hígítja, aprókat kortyol.

A pincelejáróban töltöttkáposzta. Késsel, harapófogóval bontogatja. Ez is új szokása Zitának, cipeli a konzerveket, „bolond leszek főzni, ha kidobhatom magam a napra...”

A nap. Hát ennek lassan vége.

Míg begyullad a venyige, az öregasszony körbenéz, a tenyérynyi pázsíton megáll a tekintete, új fűmag kellene ide, mondta is a tavasszal, de Zita ragaszkodott a gazhoz, a számarkórhoz, mert a virága kék, szóval ezért maradt itt ez a dzsungel, mindegy, Zitáé, ki másnak jutna eszébe, hogy idehurcolkodjon a szivacsmatracával, rádióval, könyvvel, irkafirkával. „Látni akarom a tátikát és az őszirózsát, a kardvirágot meg a törökszékfűt, meg

ezt a nemtudom milyen nevű sokszínű bigyuszt", és ha beleúnt a könyveibe, csipegette a száraz leveleket, a fonnyadó szirmokat is összeszedegette, időnként felnézett, mintha először látná a fákat, az eget. A szeme alig változott. Ha Hugira néz, a hangja is a régi, a csupaöröm-kislányhang. Hugi meg a pityegésével... milyen csöpp ez a gyerek, de hát egészséges, kicsit lassan növeget, éppen az a csoda, ahogy megszólal, jár, énekel és semmivel se nagyobb a babájánál.

Zita volt ilyen, a megsárgult fényképen riadtan álldogál két legénykebátyja közt a széken.

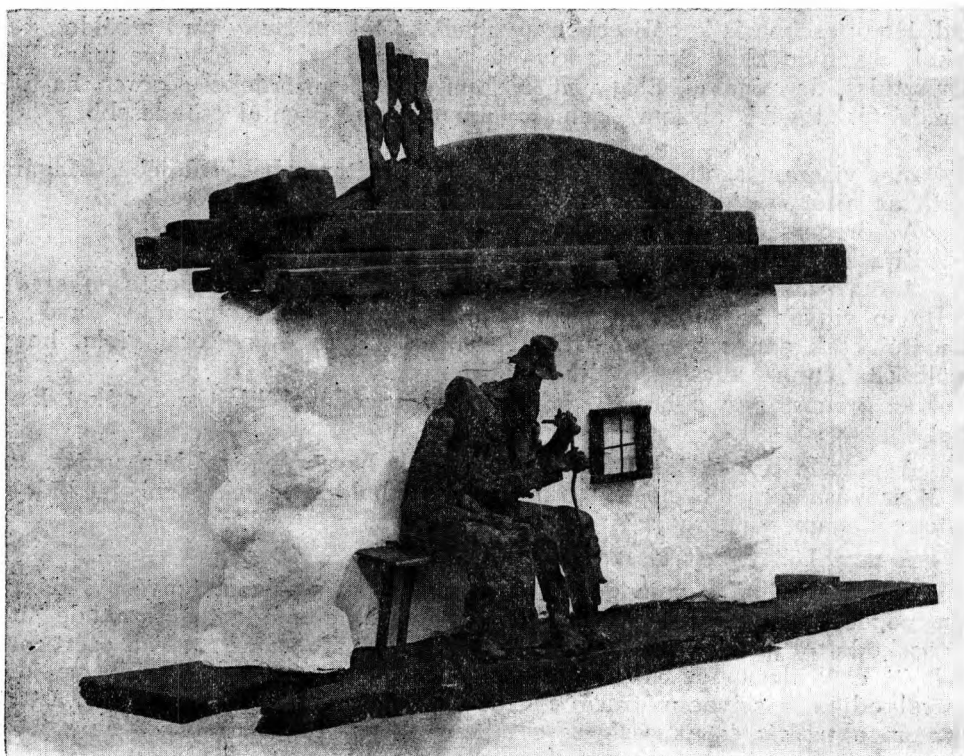
A kisház falán is fényképek.

Az öregasszony még mindig értetlenül nézi a rajzszőgekkel körbetűzött, elszürkült, poros újságkivágásokat.

Majdnem minden ugyanaz az öregember. Fehér hajjal, szakállasan. Áll a fák alatt és nézi a vizet. És söntéspultnál támaszkodik, de akkor még fiatalabb és nevet. Egy nagy asztalnál is nevet, sokan ülnek körülötte. És egyszer magához ölel egy cifraruhas fiatalembert. Itt-ott nővel is látható. Mindig másik nővel. Egyik-másik nő mellett egészen fiatal. Lehet, hogy nem is ugyanaz. Lehet, hogy ez nem az öregember. Aki legtöbbször makacsul, egyedül ül valamilyen asztalnál, előtte üveg és nem tudni hová néz, mit lát. Talán a csupasz, messze sziklákat, és a csupasz, közeli földet.

Az öregasszony keresztet tett a falra a képek közé. Megnyugtatta, ha odatévedt a szeme, és talán az öreg se haragszik érte.

A pókok finoman hintáznak az újságkivágásokon és felkapaszkodnak a keresztre is.

Vendégségben otthon

*Jöttél elénk a hegy e hasaló
felhők alól, csizmásan, ingben,
koránkelt ifju gazda, vittél
szőlők, gyümölcsök, pincék, vízmosságok
lépcsőin át. Köröttünk, mint a szöcskék,
ugráltak cingár gyerekeink.*

*Asszonyod akkora tálat kerekített
a terrasz asztalára,
a palackok hevétől úgy fölizzott
az egymásra talált öröm: a földi Nap,
hogy lent a köd alól,
szemérmes észrevétlen
elkezdte bontogatni
hatalmas tengerét a zöld.
S kerengtek benne univerzumunk
bolygói: Bece, Badacsony, Gulács,
Tóti, Haláp, Csobánc, Fonyód
kettős prizmája, Boglár, Szigliget.*

*Délután megmutattad
a forrást is, a hegy
kitéphetetlen gyökerét.
Nem tudhattad, míg ott
forogsz velünk
patakozó hűvösében,
buzgalmad benne tükrözik:
vállalsz valami öröktől valót,
nem kérdezed, mivégre, meddig,
csak öntöd, méred számolatlanul
a boldog tartozást.*

Visnu a barlangban

*Az ördögűző portugál hajók
ágyúi sem tudták legyőzni.
Csukott szemhéjjal, másfélezer éve
nézi a kint hagyott világ:
a föld, az ég, a tenger,
a fény játékait, –
mert minden hiúságra írt
forgandó változásnál
több a kifeszlőn mozdulatlan
ajkak vad-édes
kapcsa, a belülről
sugárzó nyugalom, a páros
szemöldökív tudása;
ez a kerekded arc, ahol
a szögletes, a lágy,
kötődve-oldva egymásba feszült
pórusain zsizsegve kitüremlik
a megképzett öröklét,
a lélekké bővült anyag.*

*Próbáld meg elvitatni
főlénye igazát!*

*A kőben egy idegen ér
tut át... – az is övé,
a fenség
véletlenül tűrkésző pillanat.
S a szolgáló homály,
mely mindig ugyanúgy
bontja elő a sötétből a formát.*

*És akárhova mégy,
áldó és romboló
árnyak kódéből mindenütt
az ő arca figyel,
behunyt szemek alól is
lebírhatatlanul*

*Nem számít, éltek-e valóban
istenek is a földön,
nagyobb csoda, hogy itt, valamikor
teremtőik lehettünk.*

Ember az illatos völgyből

1.

Ilyen nevű völgy nem létezik.

Az illatos völgyről (inkább hajlatról) az egész környék beszél.

Szeretném bekeríteni ezt a völgyet, átvágni, illata csak az ég felé szökessen, vagy a képzelt gáton olyan irányba, amerre nincsenek lakóházak.

Azelőtt a szénpor s most, „mióta az Illatos út” ide költözött, a bűz zárja be az ablakokat. A fák hasztalan erőlködnek, hogy frissítsék a levegőt...

Az ipari vágány mellett igyekszem. Egyik vakációm nyomvonalán. Jól emlékszem arra a nyárra; másfélhónapos munkavállalásaim legnehezebbikére. Ehhez a vágányhoz nekem is közöm van, idézem a kisdorogi kubikosbrigádban töltött heteket. Talicskám mögött görnyedve úgy néztem fel az épülő brikettgyárra, mintha felhőkarcoló nőtt volna elém.

Ez lenne az? – kérdi tekintetem a gimnazista kamasztól.

Ez – feleli helyette a fiatalságába visszaérkező férfi. Ahogy közeledem feléje, újra nőni kezd. Akárcsak bennem a varázslat, amely akkor mozdul meg, ha gyermekkoromra emlékezem...

A gyárkapu felirata is megváltozott: BUDAPESTI VEGYIMŰVEK HIDASI GYÁREGYSÉGE – olvasom.

A brikettgyár rövid krónikáját a hidasi Bartók Béla Művelődési Ház honismereti körének gyűjtéséből tudom meg. Egyik szakdolgozat rögzíti a gyár krónikáját: 169 munkással, 16 műszaki irányítóval és 11 adminisztrátorral „indult be” az üzem, havi 4600 tonna termeléssel. A második üzemrész 1963-ban készült el két nyugatnémet cég közreműködésével. Újabb 127 munkást vettek fel – így 1964-re már 966 tonnára emelkedett a brikettgyár havi termelése. „Ez viszonylag kis létszám, de elegendő, mivel az egész gyár teljesen automatizált. A technikailag teljesen modern üzem a szocialista országokban egyedülálló és európai szinten áll” – örökitette meg a krónikás.

EGYEDÜL ÁLLÓ, EURÓPAI SZINTEN ÁLL – írom csupa nagybetűvel a befejező sorokat. Mert ami ezután következik meglepő: kiderült, alacsony kalória értéke miatt gazdaságtalan a hidasi szén feldolgozása (a szén keményebb volt, mint a kísérő kőzet), a kötőanyag gyár pedig (messziről szállították ide a szenet) túlságosan drága brikettet állított elő. Természetesen közrejátszott az energiahordozók struktúra változása is.

Bányaüzem – brikettgyár – vegyiüzem, alig húsz esztendő változásai.

És az emberek?

Az ember?

2.

– Mióta dolgozik itt? – kérdezem Domokos Antaltól.

– Tizenegy éve.

– Mint...?

– Betanított munkás, az őrlőben.
– Azelőtt?
– Az építőknek segédkeztem, minél hamarabb meginduljon a vegyi-üzem.

– Sürgette?
– Ami jövőt ígér, lehet-e nem sürgetni? – kérdezte vissza.
– A munkásszálláson lakik vagy...
– Tevelről járok be. Munkásbuszal. Alig több mint félóra az út. Nem tehetem meg, hogy magára hagyjam a feleségemet. Beteges. A házkörüli teendő is rám vár.

– Hányadik munkahelye ez?
– Hidason az első, egyben a harmadik – mondja mosolyogva. – Látom nem egészen érti. Kezdjük az elején. Míg brikettet gyártottunk, vagonkirakó voltam, majd amikor leállt a gyár, az építőkhöz kerültem, aztán az őrlő következett.

Melegünk van, már rajtam is tapad az ing. Mondanám, hogy üljön kényelmesebben a széken, de félszemmél a fiatal mérnökművezetőt lesi, mint-ha feszélyezné, hogy az irodában beszélgetünk, gondolom ritkán kopog be ide. Amint ketten maradunk, keze is megtalálja helyét az asztalon.

– Menjünk még visszább – javaslom.
– Meddig?
– A földosztásig.
– Jó, döccenjünk vissza – mondja. – Mert még az emlék is döcögni kezd, ha azokra a keserves esztendőkre gondolok. Mert alig-élet volt csak az, majdcsak-kiheverjük idő. Akárhogy gyürkőztünk, nem tudtunk előre vergődni; többre nem tellett (sokszor még annyi se), mint amennyit megettünk, megittunk. Nem csoda, hogy a kezdeti öröm (magunkéban dolgozunk) hamarost alábbhagyott. A téeszekben még annyira sem bíztunk. Ki gondolta, hogy idáig jutnak. Így esett meg, hogy más megélhetés után néztem. Pesten, a Hidépitő Vállalatnál próbáltam szerencsét...

– A már ismert, megszokott mezei munkát ipari munkára cserélte fel...
Hirtelen változtat ülés módján.
– A munka mindenhol munka – mondja.
– Mégis, hol volt jobb?
Kezét az asztalra teszi.

– A munkahelyek között sem tettem soha különbséget. Mindenütt megtaláltam a számításomat, s amíg bírom, ezután sem lehet másképp.

– Éppen a különbözőség érdekelne – makacskodom tovább.
Tekintete időt kér. Közben megváltozik, mintha sóvárgással telítődne.
– A föld öröklött „szakmám” volt. Szerettem. Kimondhatatlanul szerettem. Azért is talán, mert mindennapos kapcsolatunkban egyre inkább azt éreztem: a föld a legigazságosabb a világon. A földet nem lehet megtevesztetni, amennyi fáradsággal adózunk neki, annyit viszonz.

És az emberek igazsága? – kérdezném, de megelőz:

– Az emberekkel szemben fogyatozik a bizalmam, könnyen becsapják egymást. Valami kezd hiányozni belőlük. Egymás iránti szavaikban, mozdulataikban, mintha kevesebb hitel lenne. Az összetartás, az összetartozás lelkesedése is mintha fogyatkozna. Ez pedig nem épületes, egy helyen élni község nélkül esendő dolog – abból rekesztjük ki egymást, ami biztonságot ad egy település lakóinak, vagy tágabban gondolkozva, egy egész népnek. A

történelem példái, ahogy én meg tudom ítélni, gondolom mások is így látják, azt mutatják: (nem tudnám megmondani, hol olvastam) az összetartozás határfalakkal érhet fel s határfalakat moshat össze, ha ugyanez népek között jön létre.

Ismerős szavak, s mégis elgondolkoztató csönd követi hangsúlyait...

*

- A fia?
- Szomszédom lett. Oda építkezik. Sofőr. Ismeri, mondta, hogy a múltkoriban találkoztak.
- Bólintok.
- Zsuzsa?
- Kanadába ment férjhez. Őt is ismeri ugye? Persze, együtt jártak gimnáziumba.

- Csak készülődnek. Alig tud meglenni, annyira gyötri a honvágy.

Zsuzsáról nem faggatom tovább. Látom: úgy gondol a lányára, mintha egyik felével nem is itt élne. Idegeinek teherbírása is feleződhetett; szeme sarkába olyan könnyen gyűlik a könny, akár a játékától megfosztott gyerekek. Csak ő tudná megmondani, éjt-nap mennyit birkózik a távolsággal; hol magához rántja s szorítja, mint akinek egyetlen menedéke maradt, hol ellöki magától – elég a nehezékből, a messzeség bekeríthetetlen közelségéből. Ami azon túl történik, a megviselt idegek küzdelme...

Osztozom érzelmeiben. Erről fölösleges lenne beszélni. Nem marad más: gondolatait másfelé terelni, akár vissza az „osztályvizsgára”; arra, hogy miként vált belülről is munkássá.

Érti, hogy hova akarok „kilyukadni”, mégis hosszasan töpreng.

- Ahhoz még túlságosan közel van az otthagytott életforma, hogy gyökerekről változásról beszéljek. Közel? Hiszen formájában még most is azt élem. Mindennapos munkám viszont már a gyárhoz köt, egy nagyobb, szervezetesebb, képzetesebb közösséghez. A képzetesebbel nem a paraszti munkát akarom lebecsülni, mert manapság ahhoz is nagy szakértelem kell, az üzem szüntelen figyelmet igényel, s mivel fejlődik (még a betanított munkástól is) egyre nagyobb hozzáértést is. Pontosan nem tudom megfogalmazni, más ez, ami belül kezd megbontani a régit...

Elhallgat. Hallgatása mintha ugyanazt a gondolatsort villantaná meg benne is, bennem is. Egy életformát búcsúztatunk. Megrendülés nélkül. Igaz, némi nosztalgiával, de ez az érzés alig szüremkedik arcboréig s ebből mi más következtetést vonhatnánk le: vergődő-szabad, magam-ura éveiről sóvárgás nélkül tud beszélni, ami visszafordítja időnként nem több, nem kevesebb a tegnapi egyre-rövidülő emlékezeténél. Ez a küzdelmes időszak nyugalmastükrű távlattá szelídült volna? – próbálok eligazodni minden rejtőzködést kiszűrő arckifejezésein.

Távlat. Vonakodva írom le – éppen úgy jelenthet tíz esztendő, mint akár az ötszörösét. Ezúttal közel húsz évről van szó. Lélekben vajon korához érkezett-e – próbálom egészében „megfejtetni” Anti bácsit. Megfejtetni? Mélyebbről kellene ismernem. Így meg kell elégednem a kísérlettel, a kísérlet részleteivel. De ezzel a részlettel is rövidült a távolság közöttünk...

- Merre tovább? – „tapogatom” a lélek mozgását.

- Az osztályvizsgánál maradva: szeretnék felsőbb osztályba lépni.
- Nem a „tanítókon” múlik.
- Rajtam sem.

3.

- Huffnágel – nyújtja a kezét.
Nem tudom: mosolyogjak-e vagy ...
- No, nem a tévéből, de azóta senki nem állja ki nevetés nélkül, ha engem szólít.
- Huffnágel? – kérdezek a keresztnevére.
- István.
- Fiatalember, állapítom meg. Kiegyensúlyozottnak látszik, a negyven felé közeledő férfi komolyságával méri a szavakat.
- Hidasi?
- Igen.
- Itt is kezdte?
- Itt, 1953-ban, még gyerekfejjel, vājartanulóként. Majd vājár lettem.
- Jól fizető szakmával lépett az életbe.
- Homlokráncai kérdőjelet tesznek mondatom végére.
- Amennyire jól fizetett a bánya, annyit rontott az egészségemen.
- És mégis ...
- Csináltam, mert élni kellett valamiből. Tudom, most azt gondolja: megélhettem volna más munkából is. Így is van. De mit tegyen az ember, ha ezt szokta meg.
- Végül is megvált a bányától.
- Sóhajt ő is nosztalgia nélkül.
- 1966-ban bezárták a bányát. Képzelteri, mit éreztünk.
- Könnyű volt elképzelni, illetve felidézni azokat az elbizonytalanodó, kétségbeesett, dühöngő, káromkodó, állást kereső bányászokat, akikkel azokban a hetekben találkoztam. (Mert nem mindenki várta meg, amíg másik munkahelyet, bányát kínálnak fel cserébe, egyszerre bizonytalanná vált a bányászat jövője.)
- Szélnek eresztették? – faggatom tovább.
- Arra azért vigyáztak, hogy kétségbeesésünket ne tetézzék ... Áthelyeztek a Mecseki Ércbányába.
- Ott meddig volt?
- Két évig.
- Utána?
- Visszakerültem ide. Akkorra felépült a brikettgyár.
- Milyen munkakörbe?
- Kötőanyag berakó lettem.
- Vagyis: új szakmát kellett tanulnia.
- Váratlanul mélyülni kezd a hangja. Így sokkal fesztelenebb. Már-már társalgásba hajlik közlékenysége.
- Nem volt nehéz.
- Megszokni vagy betanulni?
- Mosolyog.
- Egyik se.
- Fizetése?

- Csökkent, de több szabadidőm maradt. Autóbusszal jártam be Pécsre.
- Aztán megszűnt a brikettgyár is.
- Fejbólintással mondja: meg.
- Hol talált munkát?
- Ismét Pécsen. A Mecseki Szénbányáknál. Négy évig újra vájárokodtam.
- A következő „állomás”?
- A vegyiüzem.
- Végleg otthagya a bányát?
- Végleg.
- Mikor határozta el?
- Az idén. Februárban.
- Volt valami oka?
- Semmi. Több fantáziát látok a vegyiparban.
- A bányában szakmunkás volt...
- Ez igaz. De a magasabb szintű betanított munka néha felér más szakmával.
- Mivel foglalkozik itt?
- Enyvdaráló vagyok.
- Nehéz?
- Különösebb szakképzést nem igényel.
- A berendezések kicserélésénél jelen volt?
- Nem egészen értem. Az imént vájárszakmájával egyenértékűnek tartotta.
- Számomra egyenértékű.

*

- Nem vagy szomjas? – kérdezi az ebédlőből visszaérkező mérnök-művezető.
- Nemcsak szomjas, éhes is – válaszolom.
- Szódát tesz elének. Mindketten mohón nyúlnak a frissítő után. S míg kortyolgatunk, végig az jár a fejemben: vajon miért hagyta ott a bányát, hiszen a széntermelés ismét fontos szerepet játszik az ország gazdasági életében. Eszembe jut, amit a szabadidőről mondott.
- Most mennyivel van több szabadideje? – lendülök neki az újabb párbeszédnek.
- Hat órával.
- Napi beosztásában ez mit jelent?
- Ennyivel többet vagyok otthon. Ennyivel több időm jut a házkörűli munkára. (Ebből két-három órát a szőlőben töltök).
- Szórakozásra?
- Néha elmegyek a kultúrházba, főleg a kertészeti előadásokra, a barátokkal is ott találkozom. Esténként meg, ha nem vagyok fáradt, nézem a televíziót.
- Egyéb igénye?
- Kell ennél több? – kérdez vissza.
- Lehetne több is, válaszolnám a legszívesebben. Inkább várom, hogy megtoldja valamivel. Nem kell sokáig várnom:
- Amit akartam elértem: van házam, kertem, szőlőm s hozzá kényelem. Erről ábrándoztam mindig.

- És a többiek?
- Ebbe az irányba tart mindenki. Aki már elérte, örömét leli benne, aki nem, igyekszik elérni.
- Mindenki? – emelem meg általánosítását.
- Az egész ország – mondja.
- Rám néz.
- Nem így van?
- Nem éppen.

– Maga tudja, maga többfelé megfordul...

Tóth Lajossal ebéd után ülünk le beszélgetni.

Kézfogásunk óta feszültség van köztünk. Kékes szeméből azt olvasom ki: riport, és akkor mi van, ettől előrébb megy az ügyem. Próbálok másfelől megközelíteni – oldani a feszültséget. Mielőtt bejött az irodába, informáltak: nagy fradi drukker. Azt hitte, hogy heccelni akarom. Haragra lobbant. Váltak. Az illatos úti évei után érdeklődöm. Megenyhül. Talán pontosabb: „kötélnek áll”, ahogy ezt is előre jelezték.

Indulatos ember, nyugtalan mozdulatokkal. Rövidre vágott, túske haja is mintha konokságát jelezné: vigyázat, szúrós.

Jobbnak látom, ha engedem, hogy forrjon. Az effajta ember amennyit „kibeszél” magából, annyival csillapodik. Nem is igen szólok közbe.

– Húsz éve lesz rövidesen, hogy ide kerültem. Itt voltam az indulásnál. Addig a Bonyhádi Zománcgyárban dolgoztam. Amikor megtudtam, hogy új gyár indul a szomszédban, gondoltam: hátha ott több szerencsém lesz. Alighogy belejöttem az új melóba (forma-fektetésbe), átirányítottak a nagymányoki brikettbe. Nem mentem át. Nem tudom, miért ragaszkodtam Hidashoz. Aztán amikor beadta a kulcsot a brikettgyár, akkor is azt mondtam: maradj. Mert már akkor rebesgették, hogy a jövő gyára lesz helyette. A kétéves pesti távollétet is vállaltam, csak hogy az új üzemben dolgozhassak. Újpesten ismerkedtem meg közelebbiről a csontenyvüzemmel. Volt időm, hogy alaposan megtanuljam az extraktor kezelését. (Ez a berendezés végzi a nyers csont zsírtalanítását) A hidasi gyáregység avatásakor már avatottkezü szakinak számítottam. Azóta itt vagyok, egyetlen napot sem hiányoztam, még késni sem késtem. Élem a magam szürke munkahétköznapijait. Dolgozom, dolgozom és dolgozom.

Szünetet tart. Észrevehetően újabb nekirugaszkodásra készül.

– Hangsúlyozni kívánom: nem vagyok elégedetlen. De az sem lenne reális, ha azzal nyugtatgatnám magam: minden a legnagyobb rendben van. A fizetésemre nem lehet azt mondani, hogy sok: 3100 forint. Tegye rögtön hozzá, nincs semmi kiegészítési lehetőségem, hacsak nem túlórázok. Ebből aztán akárhogy számolgom, szórakozásra nem igen jut. (Esetleg egy-egy pohár sörré). A rezsi költségen túl minden fillérem a piacra megy. Ha netalán egy bútordarabot akarok venni, máshonnan kell előteremtenem. Szeretnék televíziót venni. Drága. Az általános fejlődés kelléke, nem lenne szabad, hogy luxuscikk legyen... Nem tudom, hogy van eleresztve, én mindenben a kétkezemre vagyok utalva. Még egyszer hangsúlyozom: nem tartozom az elégedetlenkedők közé. Tény, ha körülnézek, akár Bonyhádon, akár másfelé az országban, sokat fejlődtünk. Egyesek már valóságos palotákat építenek. Miből, kérdezem magamban, ahányszor ilyen épületre pillantok. Ilyenkor nagy-nagy fásultságot érzek magamban...

Koncz Sándor, az üzemfenntartás vezetője bányatelepen, Nagymányokon született. A bányatelep nevelte hűségre. Huszonnégy évig ki is tartott mellette. A változást nem ő sürgette.

- Az átállás mennyi időt igényelt?
- Két évet.
- Belsőleg?
- Huszonnégy év után (bele születtem, benne éltem) elkerülhetetlen a belső konfliktus. Bányász élet volt ez a javából.
- Máshová is mehetett volna?
- Helyhez vagyok kötve. (Vállalati lakásban lakom.) Meg nem tartozom a vándormadarak egyik csoportjába se.
- Mennyire ismerte a vegyipart?
- Kevésbé. Mások a technológiai berendezések, más jellegűek a munkafolyamatok. Nagyobb fegyelmet, precizitást igényel. Üzemi zsargonnal: fel kellett nőni a feladatokhoz.

További érvei is elfogadhatók: eddig egy-termékű üzem volt, most pedig több-termékű. A „többszólamúság” nagyobb perspektívát hozott magával - kecsegtető kilátással.

- A berendezések kicserélésénél jelen volt?
- Jelen.
- Nem sajnálták kidobni azokat a korszerű gépeket?
- Mindannyiunknak fájt a szíve, dehát... Ezt jobb nem is emlegetni. Én részt vettem az első brikettgyár építésében, majd a másodikban. Láttam, miket szereltünk be, micsoda nyugatnémet berendezéseket. Egy szép nap kirámoltuk valamennyit, csak a falak maradtak meg...
- Az illatot könnyen megszokták - váltok témát megszakadt válasza után.

Megkönnyebbül.

- Az első időszakban a telepen is erősen lehetett érezni.
- És most?
- Csak egyes üzemrészekben. A technológia korszerűsítésével sokat javult a helyzet...

Milyen lehetett azelőtt, gondolom, a darálóban töltött másfél óra óta szüntelenül orrfacsaró büzt érzek.

Visszatérek (vagy csak visszatérnék) a belső változásokra.

- Életformájában is érzi? - kérdezem.
- Minden maradt a régiben.
- Keresetben?
- Abban is.
- Szabad óráit mivel tölti?
- Kertészkedéssel, barkácsolással, és régiségeket gyűjtök. És néha utazgatunk is a családdal együtt, ha már megvettem a gépkocsit. De még annál is jobban szeretek a szabadban, friss levegőn gyalogolni. Ilyenkor tíz kilométernél alább nem adom. Különben otthon ülök vagyunk.

„Perspektíva”, „a vegyipar jövőt ígér”, „a jövő ipara” – sorolom Boros László igazgatónak az üzemben hallottakat.

– Jövője van? Lesz is. Az üzemet ezután kezdjük csak igazán felfejleszteni.

– Közelebbről?

– Már az ötödik ötéves tervben megkezdődnek a bővítési munkálatok.

– Konkrétabban?

– A tervek még nem véglegesek.

– Amit már biztosan tudnak?

– Növeljük a növényvédőszer termelését. A nyerscsontfeldolgozás egyes termékeit (eddig csak nyugatra exportáltunk) itthon is forgalmazzuk, a csontlisztet (takarmánylisztet) különféle adalékokkal feljavítva a hazai mezőgazdaság rendelkezésére bocsátjuk, a csontzsírral hasonló terveink vannak. (Hazai mezőgazdasági intézmények foglalkoznak a kísérletekkel).

– Az üzemrészek?

– A felfejlesztés arányában bővítjük az üzemet. A közeljövőben veszünk meg harminc holdnyi területet. A gyár csaknem a 6-os műútig nyújtózkodik majd.

– A területbiztosításon kívül egyéb előkészületeket is végeztek.

– A kútúrások, a többletvíz „előteremtése” érdekében, már megkezdődtek.

– A munkaerő biztosítottnak látszik?

– Ez okozza a legtöbb gondot. Most is eléggé nehéz helyzetben vagyunk. Három évvel ezelőtt még könnyű volt női segédmunkásokat toborozni. Ma több a lehetőség – erősen iparosodik a környék –, a több lehetőség pedig megosztja az érdeklődőket.

– Hány emberre lesz még szükségük?

– Két-háromszázra.

– Meglesz?

– Bízom benne. Akár az emberek az üzemben.

Akár a népgazdaság a vegyiparban.

KALÁSZ MÁRTON

Emlékirat

Dr. Czartoryski Jenőnek

1

*Nem én voltam a világ hamva,
nem én voltam a héja se.
Mi volt a héja s hamva közt?
Visszaolvasva ÉN –*

2

*Elszoktattak a hamvától s a
héjtól.
Előbb hamva volt gyönyörű.
Megrögzöttek, majd nyugalom
cafat-testem a héján
kopog.*

3

Hamvat a világ őriz-e?

4

*Héjon belül hamván bolyongva –
kintről rám kopogó
ősz elmével, arcom eliszonyító
képzet-szöveivel.
Talpamnál téveteg száj
nyámmogja, didereg, helyettem:*

5

amva, amu – – –

Otthon

*A bontótésű hány foga hiányzik –
nagy leveléről ki keze hiányzik –
a kézről mikori estfény hiányzik –
a mostaniból ősz teje hiányzik.*

Szörny, decemberben

Nézem áldozataimat –
ámulok: mégis rózsállók szegények.
Lábuk körül kutya keringél,
ő pislog rám időnként laposan.
Mintha szörny se volnék: zajonganak,
könnyedek; ágyam fölött kinéznek
a kód-visszfényű ablakon! Havat
látnak-e, szelet, várnak dús fehér
vagy parázs-égaljú karácsonyt –
tenyerükben, kivehetetlen
profilommal, a jó vas-pénz
keljőlt csörög – – –

Vasdió

A nem-múló idea – fönt
ülni koronán egy dióban,
padláson: mesés agyvelő
lenni. Négy ép karéjban
érni, ahol a gömb-héj
szorít. Véget érni ugyan,
ám kisugarazni a szél-
rózsa éber szíromnyilával
irányokba, madár-utakra.
Elfúló fém-szörnyetegeknek
előbb moráját, csakhamar
nyüglő alakját utolérni.
Sugallni jót, ha még lehet,
élő-máglyásan, lepedékben
föltolakodó szemhatárnak.
Kerengeni e kiterjesztett
gondolattal világ fölött.
S módolva, illetlen karom
elől csillagba elgurulni.
Csöngni fülben – ez a dió
másból, rágófogat hiába
ne váss! A dió-tisztelő
nép hófútt emlékezetében
aznap elveszni. Nagy időn
fölhatolván atyai ujj,
rendít ős hallójáratot –
füle csöng: Valami régi
tündér barangol, epedése
hosszánk üzte, épp ide ért.

FÜLEP LAJOS ÉS KONDOR BÉLA TALÁLKOZÁSA

Nem akarom az emlékeimet visszaidézni – úgyis csak töredékesen tudnám. Egyébként is kételkedem az emlékezések hitelességében, az emlékiratokban különösképp. Jóllehet ismerek olyanokat, akik évek múltán is fel tudnak idézni beszélgetéseket – de vajon csakugyan úgy történt-e, mint ahogy gondolják és mondják? És ha még esetleg magnetofon-hűséggel rögzítették is az elhangzottakat, mi maradt a gesztusokból, az arc és a szem rándulásából, a kéz rebbenéséből, a jelentőségteljes hangsúlyból és hangközökből? És mi maradt abból az asszociációs gyűrűzésből, amely minden elhangzott szóval, mozdulattal együtt születik, de nem hal el, hanem továbbrezeg valahol a tudat küszöbén, hogy hirtelen felbukkanjon és megadja a dolgok igazabb jelentését? Minden elhangzott szó, beszélgetés, találkozás, eszmecsere viszonylatok szövevényébe ágyazódik, korábban történtek színezik, magyarázzák. Az embernek a gépek által soha utol nem érhető kibernetikus lelki és memóriabeli konstrukciója, az érzékenység ezernyi csápjá minden találkozás-kor számtalan adatot rögzít és szelektál, korábban megtörtént, vélt vagy igaz cselekményeket, vágyakat és rejtett valókat, a kibogozhatatlan összefüggések láncolatát. A pillanat érzéki konkrétságában ezek mind benne rejlenek, mindig a birtokunkban vannak, minden új helyzet, elhangzott szó vagy vélemény tovább táplálja, átrendezi, módosítja őket. A benyomás, a múlt és jelen információs sorai, az ingerek, a kapcsolási lehetőségek pillanatnyi összegeződései megszüntetve-megtartva ott maradnak a pszichikai mező szüntelenül átrétegeződő, mozgó valóságában. Hogyan lehetne ezt visszaidézni, és még-csak nem is az asszociációkat, emlékképeket jobban követni tudó szavakban, hanem a mindig statikussá parancsoló írásban? Ha egy élményt valaki azonnal megpróbál is leírni, már átalakul, a máskor megélt élmények, az egyéni látás és gondolkodási formulák módosítják. Lehet, hogy a fizikában jogosan bírálják a heisenbergi reláció elvét, a pszichológiai életben érvényes. Minden élmény a reláció szövetségbe ágyazódik, szüntelenül változik, gazdagodik vagy szegényedik, motiválódik.

Nem akarom mindezzel tagadni a múlt valamiként felidézésének a szükségét. Hiszen az ember pszichikai tevékenységének az egyik legnagyobb titka épp a múlt megszüntetve-megtartott őrzése, az a szintetizáló képesség, amely a különféle idő- és térdimenziókat egybe tudja kapcsolni, a lényegtelen dolgokat kiszűri, a benyomásokat tudati kategóriákkal, fogalmakkal összegezi. Az emlékezés a rögződő képek szüntelen újrapergetése és ezzel mindig változó vágása és újramontírozása, mignem a végén kialakul és rögződik egy tipikus érvényű kép, amely talán a szemlencse fotócelláján igazában ily formában sosem tükröződött, de a képzeleti szférában ilyenné rendeződött ezernyi villanás, elhagyás, gazdagodás, sűrités révén és tipikusságában már értékelt, általánosított, az állandóság szilárdságával cserélte fel a pillanat tűnékeny rezdüléseit.

Miért mondtam el mindezt? Hogy megmagyarázzam, miért nem vállalkozhatom a Fülep Lajos és Kondor Béla közötti találkozás hogyan történtjének a szabatos, az emlékeket részletesen felidéző leírására. Inkább a találkozás érdemi értelmezését kísérem meg.

Nehezen jött létre a találkozás, Fülepet ekkor – 1966-ban – már nagyon nehéz volt kimozdítani a Széher úti magányából, csak ha sikerült megkapnia az akadémikusoknak járó hivatali kocsit, akkor jött le a városba, ennek megszervezése azonban fárasztotta és egyébként is fárasztotta már a nagyváros zaja és forgalma. Haragudott is az akadémiára – sosem bocsájtotta meg, hogy megkérdése, tudta nélkül önkényesen megváltoztatták az általa vezetett művészettörténeti főbizottság összetételét, le is mondott a tisztségéről és végleg visszavonult, már ezért is csak a legszükségesebb esetekben igényelte az akadémiai kocsit. De annyira érdekelte Kondor – a kiállításon látott művei és a róla meséltek alapján – és meg akarta köszönni a nyolcvanadik születésnapjára Kondortól kapott, dedikált litográfiát, hogy végül is rászánta magát a látogatásra.

Kondornál sem ment könnyebben a dolog. Sokáig viaskodott Fülep írsaival, a Nietzsche-tanulmányt több ízben szídta előttem és a rossz véleményét egy ideig általánosította Fülep egész munkásságára és egyéniségére. Aztán, ahogy nála lenni szokott, hirtelen – látszólag indok nélkül – megváltozott a véleménye és ekkor már ő szorgalmazta, hogy mikor viszem el hozzá Fülepet, a születésnapjára tervezett kiadvány részére litográfiát is adott. Nem csodálkoztam, máskor is voltam már így vele, többször tapasztaltam, ha nagyon ócsárolta amit épp olvasott, csak azt akarta leplezni, hogy küzd vele, óvja az oly sok tépelődés után kialakult világvégét, értékrendjét, a művekről rögződött ítéleteit. Titkolta és féltette belső titkait, az önmagával és a mások gondolataival való tusát, szégyellte, leplezni akarta és ezt sokszor oly naívnak tette, mint a gyermek vagy a szerelmes. Leplezései átlátszóak voltak, és az egészet az tette különössé, hogy ő, az olyannyira fogékony és intuitív alkat hogyne érezte és tudta volna, hogy leplezése naiv és átlátszó, de védekezésül még inkább túljátszotta. Ezért Fülepről sem vitatkoztam vele, legfeljebb elmondtam a magam ellenkező véleményét. Ezt hozzáfűzés nélkül végighallgatta. Aztán egyszer csak hirtelen változott és sürgetett, hogy szervezzem meg a találkozást. Nehéz időszaka volt ez Kondornak – bár mikor nem volt neki az. 1955 tele óta ismertem, azt mondhatnám, ha itthon voltunk, minden héten találkoztunk, és alig emlékszem, hogy a több mint másfél évtized alatt lett volna csak néhány felhőtlen hónapja, amikor csakugyan boldognak, harmonikusnak érezte vagy legalábbis hitte magát.

A találkozásról csak annyit: olyan volt, mint amilyennek várni lehetett. Fülep is mindig édességgel leplezte igazi érzelmeit. Mikor felmentünk a Bécsi utcai műterembe, Fülep a szokottnál is mogorvább volt és a szokottnál is cifrábban szitkozódott a terjengő cigarettafüst miatt. Kondor pedig a szokottnál is udvariatlanabbnak akart látszani, borotvátlanul – Fülep a kora reggeli órákra kérte a találkozást –, fürdőköpenyben, saruban, másnaposan, cigarettával a szájában fogadta, hunyorogva, köszönést dűnnyögve. De mindkettő tudta, hogy ezzel csak a másik nehéz embernek adta meg a neki dukálót, amolyan játékos egymást-ijesztgetés volt, amit egyik se vett komolyan, hiszen ezt várták egymástól. A már az első szemvillanáskor a kettőjük között kialakult rokonszenvet a játékszabályok szerint ezzel leplezték – és tudatták egymással, hogy várták e találkozást és megadják egymásnak ami jár, a fel-

vett durvasággal takarva mindenfajta érzékenyülést és elutasítva mindenfajta udvariaskodást; ezzel leplezték az egymásra találás titkos játékszabályai szerint, hogy tudják a találkozás jelentőségét, sorsszerűségét, de ha ezt megvallanák, művészettörténeti tablóvá sekélyesedne, hiszen amúgy is borotva-élen táncoló szituáció: a századelő nagy nemzedéke egyik utolsó bölényének és a felszabadulás után felnövő nemzedék – nyugodtan használhatjuk a szót – egyik zsenijének, a maguk módján e két enfant terrible-nek a találkozása; két olyan emberé, akik olyannyira eltérőek, hacsak a szemük nem hasonlít, mindenben mások és mégis valami titokzatos belső rezdülésben egyek; nem is kell beszélniök, elég, hogy Kondor elővegyen csak egy rajzot és Fülepnek sem kell szólania, elég ha csupán a mindent kifejezni tudó szeme vagy pantokrator Krisztus-ujja megránduljon és szavak, nagyobb gesztusok nélkül, áramütésszerűen lezajlik a legmélyebb kommunikáció. Fülep egész lénye sugározta a boldog felismerést: a szüntelenül fortyogó, parázsló közép-európai valóság, e kis nép újra felvetett valakit, aki univerzális értéket teremt – akár tudomásul veszi ezt a nagyvilág, akár nem –; Kondor pedig az elhangzott szavak nélkül is tudta, hogy Fülep Lajos, a Dante, Dosztojevszkij és a „Tétközlő fiú”-t festő Rembrandt szellemi világában élő Fülep áldását adja az egy évtized alatt önmaga törvényrendjét megteremtő életműre, besorolja abba a szellemi univerzumba, ahova csak az igazán nagyok kapnak bebocsátást. Ezt a felismerést leplezte a találkozás első perceinek a színjátéka, a hangsúlyozott anti-ünnepélyesség, a felvett durvaság. Mindketten lejátszották szerepüket, azt, amit vártak egymástól és amivel tartoznak maguknak – hogy aztán a látogatás további perceiben és a későbbi, néhány alkalommal megismétlődő Széher úti sétákon ne maradjon más, mint az egyértelműen nyílt, baráti közeledés, sőt pajkos évődés, a szó igazi értelmében vett nyílt eszmecsere. E sétákon Fülep már nem rejtette véleményét, szemébe is mondta Kondornak, hogy mit tart művészetéről, sőt, szemmel láthatóan élvezte, hogy a szemébe mondhatja, mindenfajta álszemérem nélkül szembedicsérte, pajkosan évődve vele, hogy vajon tudja-e, milyen zseniális, amit csinál, Kondor pedig csak morgott, mintha valakit dicsérnének, hogy jól szabott a zakója vagy jó színben van, lebarnult a nyáron.

Mindketten örültek e néhány esti sétának, s mint ezeken a sétákon egykor is, mindenről folyt szó. Fülep oldottabb volt, mint bármikor, Kondor állandó cigarettázása miatt zsörtölődve, még azt is elmesélte, hogy apja, a nagybecskereki állatorvos álmában is rá szokott gyújtani, mignem egyszer meggyulladt a takaró.

A kötetlen beszélgetés, az egyéni rokonszenv azonban bármily jellemző volt is, önmagában még nem mond sokat, hiszen ha Fülep nehezen engedett is magához új embereket, néha megtette és kedves is volt velük. Ez esetben azonban többről volt szó, az egyéni rokonszenv csak szükségszerű velejárója volt a közvetlen kapcsolatnál, rokonszenvnél sokkalta összetettebb és mélyebb találkozásnak.

*

Nehéz röviden meghatározni, hogy miben találkozott e két ember és miért tartotta Fülep Kondor művészetét zseniálisnak, miért ismételte nekem többször, ha Kondor nem magyarnak születik, akkor most nem Picasso, hanem Kondor koráról beszélne a művészettörténet. Nehéz összefoglalni, mert

ahhoz ismertetni kellene Fülep több évtizedes művészetfilozófiai vizsgálódásának az eredményeit és Kondor ars poetikáját. Mert bárhol is indultak, bármennyire más nemzedék tagjai voltak – hiszen Fülep Kondornak jószerével nagyapja lehetett volna –, egyéniségükben se található sok rokonvonás – mégis Fülepnek a művészetről való vizsgálódása és Kondor művészi tapasztalata valahogy érintkezett, találkozott, és ennek a felismerése lobbantotta fel oly hirtelen a rokonszenvet is.

Mindenekelőtt az fűzte össze ezt a tulajdonságaiban olyannyira eltérő két embert, hogy mindketten az emberi valóságot csupán értékvalóságként tudták elképzelni, az önmagáért való, pusztán biológiai lét számukra egyenlő volt a nemléttel. Az érték kategóriák rendszere törekeny, nem sok kell megroppanásához és semmibe vesztéséhez. Ne valamiféle preparált, pusztán esztétikai értelmű értékrendre gondoljunk. Fülep és Kondor számára is az ember ontológiai státusából fakadóan értékteremtő lény, csak akkor méltó az emberi egzisztenciára, ha ennek tudatában van és eszerint cselekszik. Ez az érték-szféra ugyancsak összetett, nehéz benne megkülönböztetnie például az etika és az esztétika birodalmát. A művészet azonban, mint különféle értékvalóságok összegezője, kitüntetett helyet foglal el benne. Fülep és Kondor szemében a művészet egzisztenciális értelmű volt, az emberiség és az ember önmegismerésének és önmegvalósításának a záloga. Fülep már fiatal korában leírta felismerését: a művész egyfelől éli a maga egyedi életét, regisztrálja a szüntelen változó élményeket, benyomásokat, ugyanakkor az alkotásban keres valami „pozitívot, állandót, valami közösséget, összekötőt, valamit, aminek némi köze van az örökkévalósághoz. Mi ez, ha nem a stílus, vagy egy stílusnak az árnyéka? A föladat, mely reájuk nehezedik, a legnagyobb, mivel mélység tátong az ingó és változó egyén, s az alkotás állandó s az örökkévalóságát akaró természete között. Az igazi alkotásokban – ma – mindig megvan ez a szakadék, mert elsősorban egyéniségek és különállók, mégis szükségük van az állandóra, a pozitívra, a mindenkor érvényesre. Nagy alkotók enélkül még nem voltak és nem lesznek. Az erőfeszítés a két véglet összeegyeztetésére a legnagyobb, legemberföltrebb, a legtragikusabb.” A mai korban, mikor a szuverén szubjektivitás perdöntővé vált, a konfliktus még akutabban jelentkezik.

Sokan tudomásul sem veszik e problémát, pedig az egyén relatív mivolta és az alkotás általános érvényt akaró, az állandóságra, az örökkévalóságra aspiráló természete között ott feszül az ellentét és „a legnagyobb alkotók energiájának jelentékeny része ment el arra, hogy a díszharmóniában megállják a helyük, hogy a két végletet a maguk személyében összeegyeztessék és egyensúlyba hozzák.”

Fülep a századforduló gondolkörének megfelelően a stílusban látta azt az objektív érvényű, az állandóra aspiráló tényezőt, amely a művészi egyéniség magára épített külön világa és a művészet általános érvényt akaró törekvése között az egyensúlyt létrehozta. A modern művészet nagy konfliktusa éppen abban rejlik, hogy korunkban a stílus létrehozására mind kisebb a lehetőség, hiszen a stílus nem lehet pusztán egyéni erőfeszítés terméke. A szubjektivitás uralkodóvá válása ugyancsak megnehezítette az általános érvény kibontakozását. Kondor érezte ezt, szenvedett miatta. Tudta, hogy eredendően romantikus-szubjektív alkat, de a nagyokhoz méltó, objektív művészetet akart teremteni. Verseiben meg is írta és fogalmazása hasonló Fülepéhez. Tudta, hogy nincs örökkévalóság, de a művészet hatalma jelet hagyni

az utókornak, az ember itt jártát, éltét és alkotóerejét bizonyítani. Ebben rejlik ereje, az *exegi monumentum* elmúlást fricskázó dacában. Ez éltette a középkor iránti nosztalgiáját, ez fűtötte az ikonos korszakát. A harmónia és az egyensúly teremtés a korunkban mind lehetetlenebbé vált – ebből fakad Kondor művészetében az oly gyakori tragikus fintor, a groteszk elem, a díszharmonia, az angyal és az ördög szüntelen szembesítése, az egész kondori életműnek a tragédiával terhes atmoszférája, jelentéskörének a sokértelműsége. De sohasem futott meg a probléma elől. Fülep megérezte ezt, beszélniök se kellett róla, hiszen Kondor műveiből nyíltan sugárzott, hogyne olvasta volna ki Fülep olyannyira érzékeny szeme.

A művészetnek ez az egzisztenciális értelmezése, a művész egyedi léte véletlenjének és a mű állandóra apellálásának az antinómiája és az értékszféra mindent áthatása ott élt Fülepben és Kondorban is. Közös volt az a felismerés is, hogy a művészetnek és általában az értékek birodalmának kategorikus imperativusza, hogy minden generáció felelős az addig létrejött emberi érték védelméért és továbbfejlesztéséért. Fülep Lajosban e gondolat már fiatalkorában megfogalmazott, hiszen nem kis mértékben ez vonzotta Cézanne művészetéhez, mert úgy érezte, ebben mutatkozik meg leginkább az értékek őrzésének és továbbfejlesztésének elválaszthatatlan vállalása. Fülep tudta, hogy kellenek a forradalmak, amelyek elsöprik a konvencióvá sekélyesedett, túlélte értékeket és újakat teremtenek, de mindig hangsúlyozta, hogy az emberiségnek a történelem során megteremtett értékei az ember ontológiai lényegének a részévé válnak, a megszüntetve-megtartás az emberi egzisztencia önfenntartásának a szükségszerű összetevője. A túlélte értékeket új értékek váltják fel, de magának az értéknek a megtagadása magának az emberi nemnek, az embernek, mint értékteremtő lénynek, tehát nembeli lényegének a megtagadása. Ezért pörlekedett Fülep olyannyira a modern korral, mert úgy érezte, hogy az elidegenedés és a minden értékeket nivelláló eldologiasodás az emberi értékszféra elcsenevészése, sekélyessé válása, a prózai „être pour être” valóságában való feloldása.

Kondor hasonlóképp vélekedett. Sosem felejttem el, egyszer a neoavantgarde törekvések egyik legnagyobb hatású képviselőjével vitatkoztunk és Kondor elmondta, hogy számára mit jelent festőnek lenni. Az emberiség történeti léte során a kultúra minden területén az értékek garmadát teremtetten meg. Mindenkinél, aki e területek valamelyikét vállalja, erkölcsi kötelessége, hogy tehetségéhez mértén elsajátítson minden értéket, kritikailag értelmezze, megőrizze és továbbfejlessze azokat. Az értékek elherdálása etikai vétség. Ő, aki művészi munkásságában ugyancsak vállalta, hogy sutbadobja a túlélte értékeket, e lényegi kérdésben nem ismert tréfát. Ez magyarázza úgyszólván aggodalmaskodó mesterségbeli tisztességét, a rézkarc technikai részének rembrandti mércéjét. Úgy vélte, hogy a grafika és a festészet mesterségbeli részének a tökéletes elsajátítása etikai kötelesség, a képzőművész mindig megőriz valamit a homo faber, a kézműves szakmai tisztességéből, az anyag, a megcsinálás, a tevékenység előtti alázatból. E tekintetben nem ismert megalkuvást, az olcsó hatások, trükkök alkalmazása a szemében erkölcsi vétség volt, hány könnyen sikert akaró és elérő kortársat „írt le”, mert észrevette, hogy visszaél a szakmai becsülettel.

Fülep a modern művészetet szigorú mércével mérte – az ő értékrendjének mértékrendszerét Homérosz, Dante, Dosztojevszkij és Rembrandt neve határozta meg, márpedig e mérték szerint a modern művészet túlnyomó

része könnyűnek találtatott. Már egyik korai tanulmányában megírta Dantéről szólván, hogyan vélekedik a legmagasabbrendű művészetről: „A művészet útja olyan, mint Dante útja a Commediában. Van a priori célja, amely felé halad (a Comédiában a kifejezhetetlen végső ekstázis sejtetése), amely felé ágait kinyújtja, de gyökerei lenyúlnak a természet jelenségvilágának legmélyebb rétegeibe, az abszolút anyagiségbe (Dante és Lucifer).” Az érzéken konkrét szféra kutatása állt életműve középpontjában. Úgy vélte, hogy a filozófia mindaddig nem foglalkozott érdeme szerint e területtel. Megőrzése szerinte a művészet archimédeszi pontja, ám ha nem akar megrekedni a pusztá szenzualizmus fokán, akkor valamiképp magába kell foglalnia az eszmét, az ideát is. Azokat szerette igazán, akik megtestesítették a követelményt – így a románkort, Grünewaldot, Rembrandtot, a magyarok közül Csontváryt, Derkovitsot és Egryt – és ezt vélte felfedezni Kondor művészetében is. Joggal – és itt ismét találkozott kettőjük intenciója. Kondor ugyanis a Doctor Faustusok véréből való volt. Művet akart teremteni, a régiekhez méltó opust, amely a maga totális zárttságában az Egészet reprezentálja. Úgy érezte, hogy a modern művészet torz fintorai, tragikus gesztusai abból fakadnak, hogy korunkban a Mű létrehozásának ezernyi akadályja van, és azokat a kortárs művészeket tisztelte, akik ennek ellenére megpróbálkoznak a gyakran lehetetlen vállalkozással. Mert megfutni a valóság kényszerítő ereje elől nem lehet. Felvette a harcot, sosem menekült a valóság elől a tiszta forma kasztrált esztétizmusába vagy valamiféle elvont idealizmusba. Ezért nem fogadta el a konstruktivizmust, illetve csak az építészetben és az alkalmazott művészetben, mert véleménye szerint a konstruktivizmus csak a képzeleti szintjén anticipált harmóniát és rendet, anélkül azonban, hogy valóban megharcolta volna harcát a harmóniát szétzúzó erőekkel. Zárójelbe tette a jelent és csak ideaképletként a képzeletbeli jövőt vetítette konstrukcióiba. Kondor valósága ezzel szemben diszharmónikus, amelyben minden megharcolt rendnek, a káoszon fölülemelkedő rendező elvnek hatalmas ára van és nem csupán a képzeleti terméke.

Az érzéki, konkrét szféra megőrzése tehát egyformán fontos volt Fülep és Kondor előtt. A legfontosabb azonban az, hogy mindkettőjük számára e szféra jelentéshordozó volt. Fülep Egryvel kapcsolatban hangoztatta, hogy milyen kevéssel milyen sokat tud mondani, és a formaelemek milyen eszmei töltést hordanak. Valami hasonlót fedezett fel Kondorban is. Hiszen az olyanaira sajátos kondori vonalnak a jelentősége nem csupán utánozhatatlan egyéni rezdüléseiben, a véletlen firkálás hatását és a dolgokat helyére tevő szerkesztést varázsosan egyesítő megoldásban rejtett, nem is csupán stílusmeghatározó erejében, hanem – ettől elválaszthatatlanul – jelentésgazdagságában. Ez jellemezte mind egyénibb koloritját is. Művészetében úgyszólván nem voltak üresjáratok, minden elem jelentést hordott, mégpedig ugyan-csak összetett jelentéskört. Úgyszólván egyedülálló, hogy mily sok, bonyolult, intellektuális jelentést, különféle történelmi és pszichikai dimenziókat tudott összefoglalni a képzőművészet mással nem pótolható, konkrét nyelvében. Hogyne rezonált volna ez Fülepben, akinek a meghatározása szerint az ember nem csak értékteremtő lény, hanem jelentéskényszerben él, számára minden jelentéssé válik. Fülep művészettfilozófiájának a középponti kategóriája a jelentés – Kondor művészetének ez pedig lételeme.

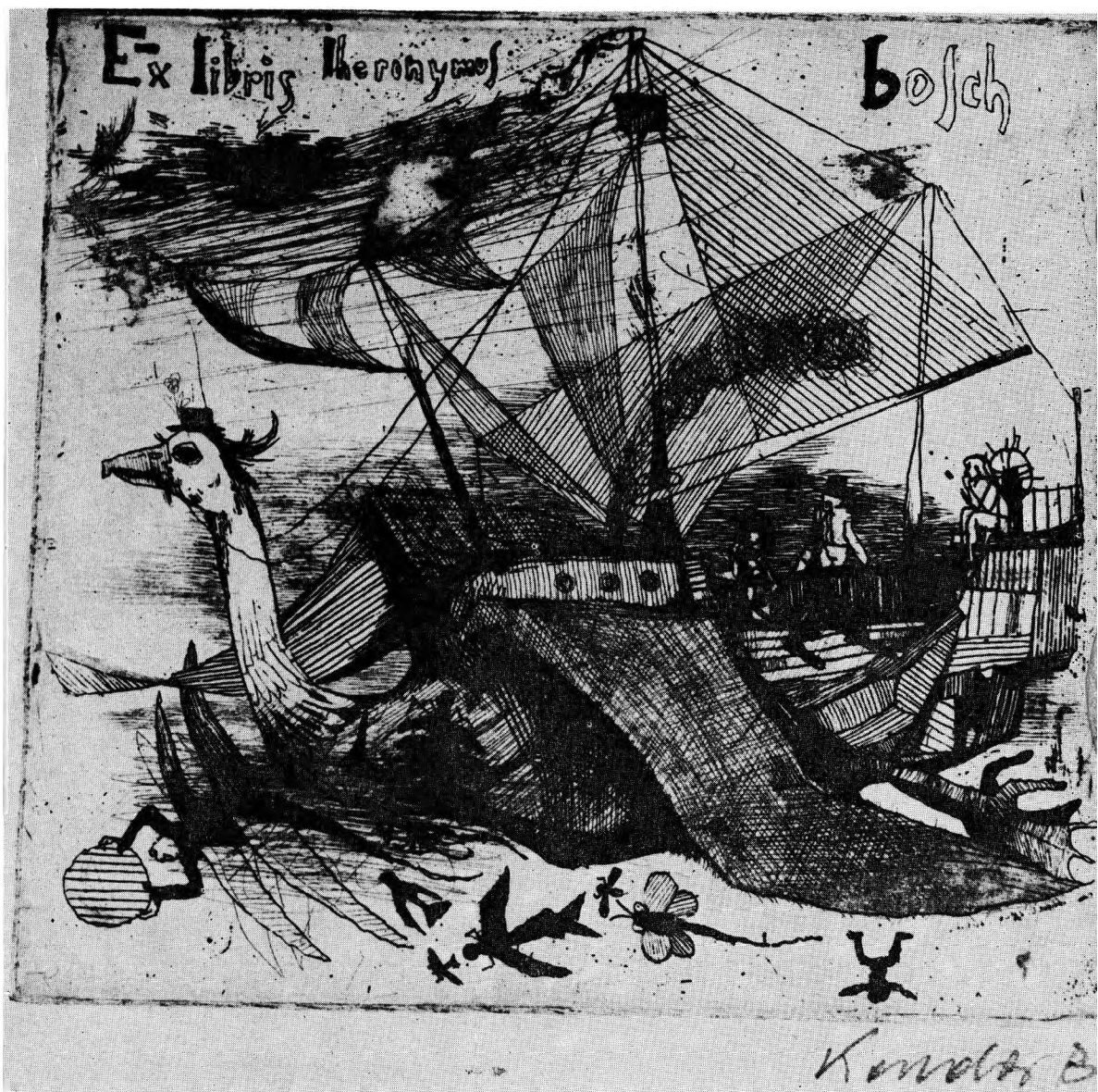
*

Fülep Kondort küldetési embernek tekintette. Egész életében végigkísérte a gondolat: a történelem nagy folyamatában mindig voltak népek, nemzetek és egyének, akik a történelmileg soron lévő feladatok megfogalmazására és megoldására elhivatottak. A fiatalkori elveit összegező nagy tanulmányában, a „Magyar művészet”-ben a *nemzeti* művészet fogalmát a következőképp definiálta: „speciális nemzeti küldetés a művészet nagy egyetemén és teljességén belül a különös formának vagy a különös nemzeti-etnikainak a különös formán keresztül egyetemessé tételére.” Ilyen küldetési embert üdvözölt Adyban, mintahogy Ady is büszkén vallotta magáról: „én voltam a nyugtalanság hozója vagy ami tudományosabb: énáltalam hörgött föl manapság legnyugtalanitóbban a magyar társadalmat kínzó nyugtalanság.” De ugyanezt látta meg Fülep Derkovits és József Attila esetében is, akiknek a művészete a „végső rétegből” fakadt, „ahonnan a küldetés egyediségével zendül bele valamely nép szava a népek közös karába.” Nem a művészpróféta romantikus képének az idézése volt ez, bár tagadhatatlan, hogy a századelőnek a társadalmi művészi forradalomtól vemhes korszakában fogalmazódott meg Fülepben a gondolat. Fülep, Ady barátja számára a magyarság melletti elkötelezettség a létezés egyedüli formája volt, hiszen 1919 után bárhová mehetett volna, katedra várta Firenzében, mégis maradt, mert az Apáczai Csere Jánosok és Misztótfalusi Kis Miklósok véréből való volt. Akadémiai székfoglalójában is azt kereste, hogy mi a magyar művészet-történetírás sajátos feladata, mi a specifikusan magyar művészet. Ady szemével nézte népét, ostromozta is, ugyancsak Ady hevével: „Nem tud különbséget tenni jó és rossz között s önmagát pusztítja anyagilag, erkölcsileg, azt vélvén, hogy igen bölcsen cselekszik, mert például az egyikét nagy bölcseségnek tartja, – nem akkor a legszerencsétlenebb-e, akkor a maga elbizakodottságában és gögijében, mert szinte hozzáférhetetlen a fölvilágosítás és a segítő szándék számára?” – írta például a zengővárkonyi visszavonultsága idején. – „Ebben a népben sokhelyütt megszűnt a közösség tudata, a nemzeti közösség érzése – de hogy maradhat fenn a nép, a nemzet, tehát a közösség, ha megsemmisül benne, mint közösségben az élni, fennmaradni, növekedni akarás? Ha az egyén nem érez kötelességet és felelősséget a közösség, a nemzet iránt?”

Fülep az egyetemest és a nemzetit korrelációban látta, de úgy vélte, az emberiség kultúrájának értékei közé tartozik a nemzeti sokrétűség és mindenekelőtt a művészet tudja egy kis nép karakterének, történetileg kibomló mivoltának értékeit az egyetemes szintjére emelni. Kondorban emberére talált, olyanra, aki maga is tudta, hogy küldetési ember, ha Adytól eltérően nem is beszélt erről. Nem véletlenül vált azonban olyannyira személyes ikonográfiájának visszatérő figurája Jónás vagy Szent Antal megkísértése, mert gyenge pillanataiban hőkölt ő is, erőtlennek hitte magát és iszonyú nehézknek látta a küldetés teljesítését, hiszen nem mindennapi feladatról volt szó: értékmentésről és értékteremtésről, hagyomány folytatásáról és új hagyomány megalapozásáról, egyszerre különbözni az új előtt megtorpanó konzervativizmustól és a neoavantgardetól, vállalni egy történetileg kialakult kultúrát, az anyanyelv és egy nép szolgálatát. Élményvilága, élettapasztalata természetesen eltért Fülepétől, hiszen más kor szülte volt, eltért a népéhez, a magyarsághoz való kötődése is. Szinte sosem beszélt erről és műveiben is Blake úrral parolázott és szerb angyalok néztek rá a műterem falairól. Csak egyetemes léptékrendben tudott létezni, saját magát, művészetét, mindent az

Ex libris Hieronymus

boisch

Kameler B

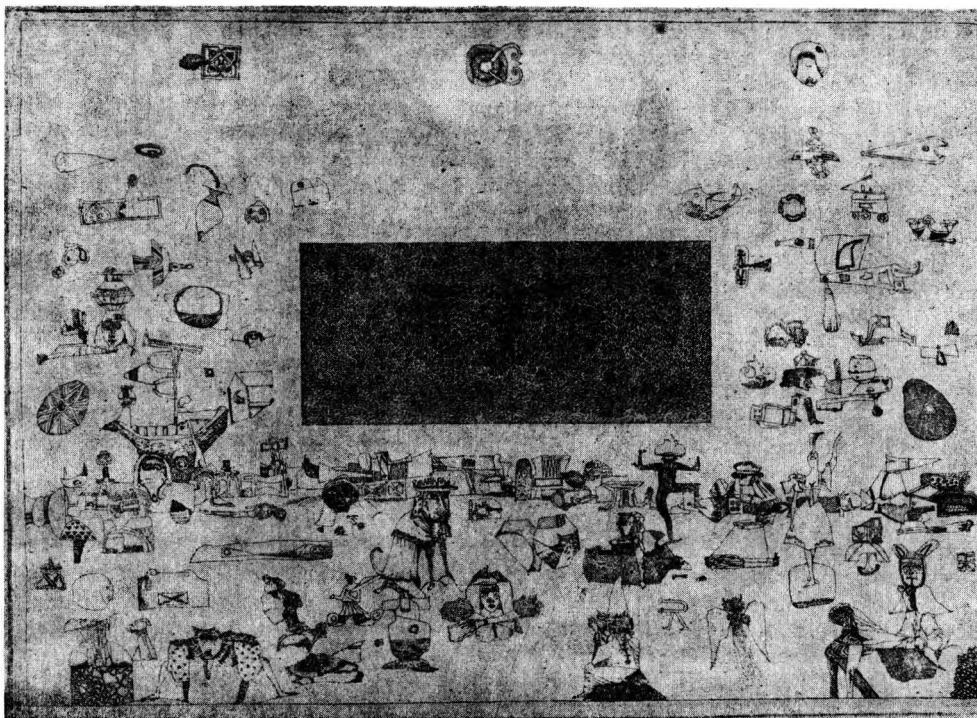

európai kultúra egészének a vetületében szemlélte, ahhoz mérte. Montaigne-hoz épp annyi köze volt, mint a kortárs magyar írókhoz – és mégsem volt világpolgár. Mehetett volna akárhová, hívták is, Münchenben műkereskedő várta előnyös szerződéssel. Nem télt volna bele két-három év és világsztár, és az a ritka eset történt volna meg, hogy joggal az. Fel se merült benne, hogy elmegy. Még utazni se nagyon szeretett, mint a fának, gyökerei voltak, ide kötötték. Nem tudott volna máshol gyökeret verni. Mihez kötődött? Közép- és Keleteurópához? Egy néphez és társadalomhoz? Ahhoz a végső réteghez való hűségről volt szó, amelyből József Attila és Derkovits is jöttek, és amelyhez hűek maradtak? Nem lehet egyértelműen válaszolni. Kondor nem volt népi, sem urbanus, nem kapcsolódott a magyar nemzeti festészet fő irányaihoz, iskoláihoz, sem a posztnagybányaiakhoz, sem a szentendreiekhez vagy az alföldiekhez. A magyarságnak az az öntépő vállalása, amely Ady költészetét jellemezte és amelyet Fülep a teória szintjére emelt, Kondortól idegen volt vagy legalábbis másként jelentkezett, beszélni se beszélt róla, sőt verseiben se utalt rá. Ha azonban a Dózsa sorozatra, a Csokonai képre, a Petőfi illusztrációkra és a József Attila parafrázisokra gondolunk – azok vallanak a szavak helyett. Kondor számára a küldetés az itt és most elfogadása volt. Utaljunk csak olyan versére, mint az „Egy szabad szombat, de csütörtökre esett”. Az, hogy soron van, vallania, megfogalmaznia kell, már indulásakor nyilvánvaló volt előtte. És hogy csak arról vallhat, amit itt átélt, de amit egyetemes dimenzióvá tágított, az is evidens volt. Mert Kondor műveiben nem csupán a magyar valóság sorsfordulója transzponálódott, hanem az egész emberiség sorsfordulójának problematikája is. Kortársai közül senki se ragadta meg oly drámai erővel a humánközéppontú világkép korunkbeli nagy konfliktusát, mint ő. Mindent egyszerre élt át morális és esztétikai értelemben és önemészti tudásában küzdött a dolgok megfogalmazásáért, formába öntéséért.

A technikai civilizáció problémái, az elidegenedés veszélye életművén végighúzódo problematika volt. Tudta, hogy határmesgyvén áll. Ismerte még a régit, de már az új nevelte. Ha gyermekfővel is, de már értően élte át a második világháborút, a legfogékonvabb évei a dogmatizmus és az olvadás korszakára estek, és életre szóló drámai konfliktus volt számára az 1956-os év kataklizmája. Páratlan intuiciója és mohó érdeklődése révén otthon volt a kor filozófiájában, a természettudományokban. Az egész európai múlt az óhéber mítoszoktól és az antik mitológiáktól kezdve napjainkig éppúgy élő volt a képzeleti világában, mint a technikai civilizáció ezernvi titka. Egy latin auctor éppúgy érdekelte, mint az Autó-Motor folyóirat legújabb száma. A középkori kézművesek, a homo faberek jó utóda volt, de olyan kézművesé, akinek nemcsak a mesterség van a kisujjában, hanem a Summa Theologiae is. Származása és életsora is jellegzetes sehova és minden-hová kötötte: kültelken, kispolgári családban nőtt, de dolgozott gyárban is, és ismerte a magyar vidéket. Ismeretségi és baráti köre kicsiben az egész ország, minden társadalmi osztályával, rétegével együtt. Minden arra pre-desztinálta, hogy összefogja a nagy korszakváltás élményvilágát és művet teremtsen belőle, bármily iszonyúan nehéz és végső fokon életerejét felörlő feladat volt is ez.

Kondor tehát soron volt és tudta ezt. Fülep, mikor megismerte műveit és megismerte hozzá az embert, ő is megérezte ezt. És ahogy húsz egynéhány évesen, amikor megismerte Adyt és felismerte Ady küldetését, teljes szívvel

vállalta, úgy nyolcvan évesen elfogadta Kondort is, és az ő iszonyúan szigorú mércéje szerint is az igazán nagyokhoz sorolta. A személyes találkozás és az akkor kibomló rokonszenv csak külső megpecsételése volt e felismerésnek. Fülep személyén keresztül Ady parolázott Kondorral. Ijesztően hasonlóak voltak, még önemésztésük is egyformán sikerült: Ady negyvenkettő, Kondor negyvenegy éves korában ment el megharcolt és kifacsart élet után, ördögeitől üzött, legyőzve őket és megveretvén általuk.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

Az egész magyar társadalomnak, különösen pedig kulturális életünknek nagy eseménye volt a Magyar Nemzeti Galéria új palotájának megnyitása. Az egykori Hauszmann-palota középső szárnyában kapott helyet a Galéria; s minél tovább húzódott az épület befejezése, a beköltözés, annál inkább nőtt a várakozás. Amikor évekkel ezelőtt az új kupolát felrakták, sokan éltek a gyanúperrel, hogy nem megy minden a legtökéletesebben: ennek arányai ugyanis igen soványak az épület tömegéhez képest. A most felavatott épület inkább a gyanakvókat, semmint a lelkesedőket igazolta: az egykori báltermek és fogadótermek átépített helyét nem sikerült maradéktalanul alkalmassá tenni arra, hogy ott a magyar képzőművészet múltját és jelenét bemutassák. Amilyen jól sikerült a grafikai és éremtár bemutató terme a harmadik szinten (mesterséges világításra komponálva), annyira megoldatlan a többi helyiség. A márvány borítás ugyan lehet, hogy olcsó volt – mint azt a Galéria főigazgatója mondotta nyilatkozatában –, de semmiképpen sem alkalmas arra a háttér szerepre, amelyre kárhoztatva van: a márvány nemes anyaga önálló életet él, a fény játszik rajta, visszaverődik s ahelyett, hogy a háttérben maradna, eluralkodik az épületen. A hatalmas oldalablakokon át csodálatos a panoráma: de a rajtuk beáradó fényben a képek nagy része ellenfénybe került és nem élvezhető; ugyanezen ok miatt a szobrok tekintélyes része is rosszul megvilágított, plasztikájukat elmossa a fény. E sorok írásakor éppen bontják a középkori kiállítást, mert a levegő páratartalmát nem sikerült megfelelően szabályozni és máris károsodás következett be néhány kép állapotában, s féltő, hogy a költözéskor amúgy is megviselt, pótolhatatlan művek tovább romlanak. A tennivalókat illetően valószínűleg nem szorulnak tanácsra a Galéria vezetői: a tény azonban ettől tény marad, noha valószínűleg – ahogy az már nálunk szokott lenni – most sem lesz felelőse a hibáknak. Nagy részük ugyanis „objektív” körülményből: hozzá nem értésből fakad.

Ezért inkább arról kívánok ezúttal szólni, ami nem kapcsolódik ennyire „objektív” tényezőhöz: a Galéria épületében látható két kiállításról. Az első ideiglenes bemutató érdekessége *léteben* rejlik: abban ugyanis, hogy az 1969-ben a Nemzeti Művészettörténeti Kongresszus alkalmából rendezett kiállítást nem számítva, ez az első olyan tárlat, amely képzőművészetünk 1945 óta végbement fejlődését mutatja be, lényegében napjainkig. A múzeum által rendezett kiállítással szemben, ha az mégoly ideiglenes is, és azt a címet viseli is, hogy „Képek és szobrok 3 évtized művészetéből”, nem lehet nem a tudományosság igényével közeledni: erre a múzeum rangja kötelez, s az az igény, melyet közönsége támaszt vele szemben.

Sajnos, azt kell mondani, hogy ez a kiállítás híján van az ilyen szemléletnek. A rendezés nem mérte fel, hogy az eltelt 30 esztendő során a magyar képzőművészet fejlődésében milyen periódusok találhatók; melyek azok az alkotások, melyek a fordulókat jelzik; milyen csoportok, iskolák működése volt a jellemző egy-egy időszakra; s melyek azok az alkotások, amelyek feltehetőleg maradandónak bizonyulnak. Mindennek híján azonban nem szabad – de nem is lehet a kiállítást megrendezni.

Így történt – csak néhány bosszantó hibát említve –, hogy az Európai Iskola egységes, 1945–1948 közt működő csoportját a rendezés szétbontotta, s tagjai közül Gadányit, Bokros-Birmant, Jakovitsot külön mutatja me. A „Közösségi Művészet felé” igen fontos bemutatóról egyáltalán nem ad képet a tárlat. A felszabadulás után művészetünk első periódusa 1949-cel zárul. Az ezután következő évek mű-

vészete jól van képviselve, de az ebből kivezető-átvezető poszt-nagybányai hullám már kevésbé érzékelhető. Újabb periódus kezdődik az évtizedforduló körül; ennek jelei Barcsay és Borsos emlékezetes Nemzeti Szalon-beli kiállítása volt, valamint Kondor Béla és Csernus Tibor fellépése. Műveik meg is találhatók – szétszórva a teremben: Kondor nagyszerű Szent Antal megkísértése (Bukás) a terem végében. Közhely számba megy ma már, hogy mindketten is iskolát teremtettek: ez indokolja, hogy ne csupán egy művükkel szerepeljenek, s ha lehetséges, a követők is bemutatást nyerjenek. Erről azonban szó sincs. A hatvanas évek elején-közepén virágzott a vásárhelyi iskola: Kohán György, Kurucz D. István, Németh József, Szalay Ferenc, Szurcsik János, Patay László, Orosz János, Somos Miklós műveiben, hogy csak a festőket említsem. Róluk azonban itt mit sem tudunk meg (talán ezt kívánja pótolni a másik kiállítás?). Az alföldi piktúra képviselői szétszórtaan találhatók a teremben, noha a vásárhelyiek mellé kíváncsokra Berény és Baranyó is – s nem Göllner, Fónyi és Sikuta mellé. A hatvanas évek második felében éltek a szentendrei iskola reneszánszát: Anna Margit, Bálint Endre, Korniss Dezső, Szántó Piroska kitűnő tárlataira emlékezhetünk – ennek a kiállításon nyoma sincs.

A hatvanas évek vége újabb fordulatot hozott képzőművészetünkbe: több egymással párhuzamos szalon újult meg, nem utolsósorban éppen a legújabb nemzedék alkotásaiban. Erről a rendezés vajmi kevés tudomást vesz, hacsaknem abban, hogy minden összefüggés nélkül bemutat néhány újabb keletkezésű alkotást.

Egy válogatásra azonban nem csak az a jellemző, ki maradt ki, vagy ki az, aki nem megfelelő bemutatásban jelentkezik: legalább annyira jellemző az is, hogy ki került be. Az értékek megítélésének – enyhén szólva – labilitása jellemzi a kiállítást: vajon miért kerültek ide Hajnal János, Ridovics László, Kristóf János és Zoltánfi István képei? S ha már Ridovics képével a hajdanvolt Kilencek csoportra kívánt emlékezni a rendezés, miért nem a közülük legjobb festő, Szabó Zoltán művével teszi ezt?

A másik kiállítás – mely a nagyszerű Moholy-Nagy kiállítás után következett a Galéria programjában – már címével is „megragad”: „Realista törekvések mai művészetünkben”. Hat művészre: Dezső József, Fejér Csabára, Németh József, Patay Lászlóra, Szalay Ferenc, Szurcsik Jánosra szűkítik a realista művészeti törekvések fogalmát. Bemutatásukat a főigazgató azzal indokolja, hogy „sznobék egyre torzabb arcjátékkal kísérik a realizmusra utaló igényeket”, s ezért kell nekik falat adni a Galériában; különben is – mint a kiadott ismertető írja – ezek „hatan most lépnek először a budapesti közönség elé”. Valószínűleg a budapesti közönség emlékezete nem ilyen rövid, mint az ismertető írójáé; az ugyan lehet, hogy a hat művész *együtt* először lép fel, de műveik közül – ahogy jó pestiesen mondják – nincs olyan, amelyik „ne köszönne vissza” a falról régi ismerősként; utoljára – Dezső József képeinek kivételével – a Galéria régi épületében láttuk őket együtt 1974-ben; de egyéni kiállítások alkalmával majdnem mindegyikkel találkozhatunk az utolsó évek során. Avval pedig semmiképpen sem lehet egyetérteni, hogy a magyar képzőművészet realista bajtársainak körét bárki is ennyire leszűkítse.

Ami a műveket illeti, sokszor esett már szó az ún. vásárhelyi iskola problémájáról, ahova az alkotók zöme tartozik. Az alapprobléma: az ember és természet ősi kapcsolata primér tisztaságban való megőrzésének idillje és a valósággal való konfrontáció vállalásának s ez ennek jegyében történő megújulásnak a dilemmája. A kérdés feltevése annál indokoltabb, mert a hatvanas évek derekán többen kiváltak a csoportból, mert nem vállalták azt a paraszti idillt, melyet az képvisel (Orosz János, Somos Miklós stb.). De már a két évvel ezelőtti kiállítás is nemleges választ adott a megújulás kérdésében; azóta több írás is taglalta ezt, itt tehát feleslegesnek tűnik részletesebben szólni róla. Az a tény, hogy most Dezső Józseffel együtt mutatkoznak be, nem másítja meg azt a tényt, hogy a vásárhelyi piktúra önmagába zárt világa nem arról beszél, ami *mai* életünkben történik. Még leginkább Szurcsik János az, aki hajlamos a változásra: a mexikói muralistáktól ihletett festészete azonban még nem kiérlelt, mind a kompozíció, mind a színek alkalmazása még megoldatlanságokat mutat.

*

Egész képzőművészeti életünkben nagy iramú mozgás, változás kezdődött néhány évvel ezelőtt. Ez a tempó talán szokatlan nálunk, mert megszoktuk, hogy a képzőművészet afféle állóvíz, nemegyszer már pocsolyává sekélyesedett állapotban. A hatvanas évek eleje-közepe óta azonban mozgása felgyorsult, s bátran állíthatjuk, hogy a területen fújdogáló friss szelek sok újat és érdekeset hoztak, és sok áporodottat elsőporétk. Ez a gyors változás természetesen nem független az egyetemes képzőművészet változásaitól – sőt azokkal szoros összefüggésben megy végbe. A kommunikációs robbanás pedig még csak elősegítette a folyamatot: az információk rohamos terjedése miatt az új szinte napok alatt válik közkinccsé. Míg a századforduló idején mintegy két évtizedig tartott, míg a Franciaországban megindult képzőművészeti megújulás betört az Újvilágba, addig napjainkban a Sao Paulo-i vagy a tokiói biennálékon feltűnő új megoldások szinte napok alatt válnak közismertté. Ez indokolja azt a nagy érdeklődést, melyet mostanában a fiatalok kiállításai kiváltanak; s különösen a *Stúdió évenkénti bemutatkozásai*.

Mégsem kereshetjük a változás okait egyedül az egyetemes képzőművészetben, hiszen az változott a húszas években is, de akkor a magyar képzőművészet jól megfért a posztnagybányaiság tespedt állóvizében. Az okok legalább ennyire – vagy még inkább – a magyar társadalom váltoásaiban, az ezt mozgóató kérdések módosulásában keresendők. Nagyon könnyű kimondani, hogy a fiatal művészek hátat fordítanak a közösség életének és befelé fordulnak: ez azonban így nem állja meg a helyét, még ha az igaz is, hogy a műhelygondok napjainkban jobban lekötik a fiatalokat.

Társadalmunk mozgása a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején látszólag különös irányba fordult: a szilárd és viszonylag gyors fejlődés ellenére a gazdaságirányítás reformjának, az államélet demokratizálására tett intézkedéseknek hatására nemegyszer úgy tűnhetett, mintha a közösségi érdek kevésbé lenne fontos, mint az egyén vagy a csoport érdeke; hogy ez utóbbi előnyt élvezne az egész társadalommal szemben. Ennek nyomán felerősödtek bizonyos kispolgári tendenciák, kiéleződtek már eltűntnek, megsemmisültnek vélt ellentmondások a társadalmon belül – s mindennek nyomán élesebbé váltak az ideológiai nézeteltérések is. Mindehhez hozzájárult a szocialista társadalom intakt voltába vetett hit megrendülése is: erősen exportra épülő gazdasági életünkbe begyűrűzött a gazdasági válság hatása. Mindez együtt – természetesen nem közvetlenül, hanem bonyolult áttételeken keresztül – a különböző művészeti ágakban is jelentkezett. A képzőművészetben talán leginkább egyfajta tanácstalanságban, amikor még a magát elkötelezettnek valló művész is keresi a megváltozott körülmények közepette az ember és az általa formált világ kapcsolatának kifejezésére alkalmas új formát és anyagot, valamint az egyetemes képzőművészet irányzatainak szinte kritikátlan átvételében. S ha ehhez párosítjuk az ott mutatkozó válságjelenségeket, jobban megértjük a fiatal képzőművészek helyzetét, s méltányolni tudjuk munkásságukat, még ha az utóbbi évek során jóval áttételesebben vallanak is a társadalom helyzetéről, állapotáról.

Ezúttal is, akárcsak az ötvenes évek végén megindult megújódási folyamat során, a grafikusok munkássága a legkiérleltebb. Annak ellenére, hogy olyan átütő erejű egyéniség, mint annak idején Kondor Béla volt, nincs közöttük, a kollektivitásukban rejlő erő az, ami a tárlatlátogatát megragadja. Ez a kollektivitás nem csoport-fellépésben vagy valamilyen századunkban annyira divatos közös nyilatkozatban jelentkezik: sokkal inkább az új szemléletben és előadásmódban, valamint a körülbelül egy időben történt színre lépésükben. Nem vagyok híve a generációs elv mindenáron való érvényesítésnek a művészettörténetben, noha a történetiség elve bizonyos fokig mellette szól; mégis ezúttal nyugodtan mondhatjuk, hogy egy új grafikus nemzedék bontakozott ki előttünk. Talán legerősebb egyéniségei Szabados Árpád és Szemethy Imre. Szabados egy időben három helyen is bemutatkozott: a stúdió-kiállítás mellett a Helikon-galériában és a Józsefvárosi Művelődési Házban. A három tárlat eléggé kerek képet ad a fiatal művészről, aki önmagát így jellemezte: „Ne tévesszen meg senkit a rajzok kegyetlensége! Szeretnék végre festett sérüléseket, festett sebeket, festett vércseppeket látni. Hiszem, hogy a való-

dit a művészet feleslegessé teszi!" Ez a rokonszenves ars poetica az ún. „kockarajzain” és a tojásvariációk-sorozatban a gyermekrajzokkal távoli rokonságot tartó, helyenként a concept-művészet hatását is mutató laza szerkezetű, ceruzával rótt jelek gondosan komponált, gazdagon variált együttesében bontakozik ki. Szemethy Imre képi világa a manierizmus egyes mestereit is előzményeként fogadó szürrealizmusban gyökerezik: a formák teljes lebontása, a tárgyak, a látvány elemeire történő szétrakása jellemzi rajzait. Ezzel mindent megkérdőjelez, ironikusan kétségbe von; az elemeket saját kedve szerint rakja újból – nem össze, nem egybe – hanem egymás mellé: tessék, íme, ez mind ott volt, mind benne volt (a stúdiókiállításon Alfréd Jarry világában, vagy Poe professzor módszere szerint), ugye nem is gondoltál rá? ugye, észre sem vetted? Nem mentes ez a képalkotó szemlélet a goteszktől, de tartalmaz valami látens ünnepélyességet is. *Banga Ferenc* linometszetein a figurák, a nagyon szűkszavúan jelzett helyszín – hiszen ezekben az alkotásokban nem beszélhetünk többé tájról, – a népmesének és a groteszknak sajátos keveréke; a *Törekvések* című lapokon pedig cervantesi ízeket érzünk. Mellettük *Kovács Tamás* sápadtra fogott tollrajzai, *Wahorn András*nak a premier plan és a total plan filmi módszerét egy rajzon alkalmazó ceruza- és tollrajzai, *Sáros András* a szekvenciák eszközét alkalmazó, száraz, szinte „sachlich”, részletezően pontos, de épp ezáltal izgalmas színes és fekete-fehér rézkarcai: mindezek azt jelzik, hogy a grafikában ismét elindult egy lényeges folyamat, mely egész képzőművészetünket átszínezi.

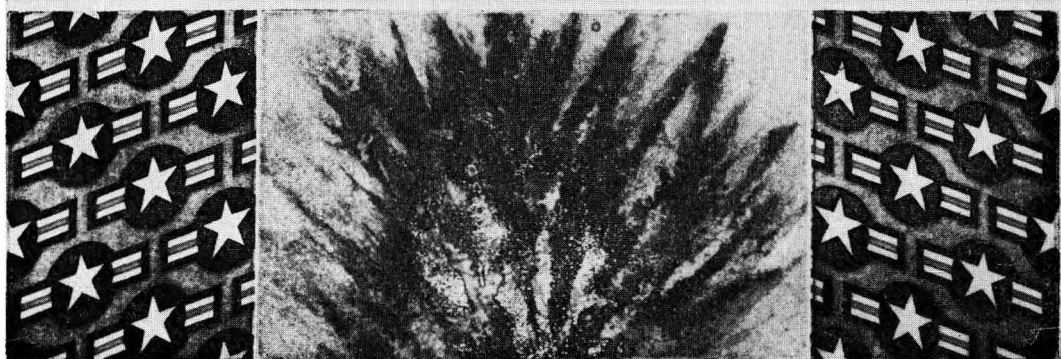
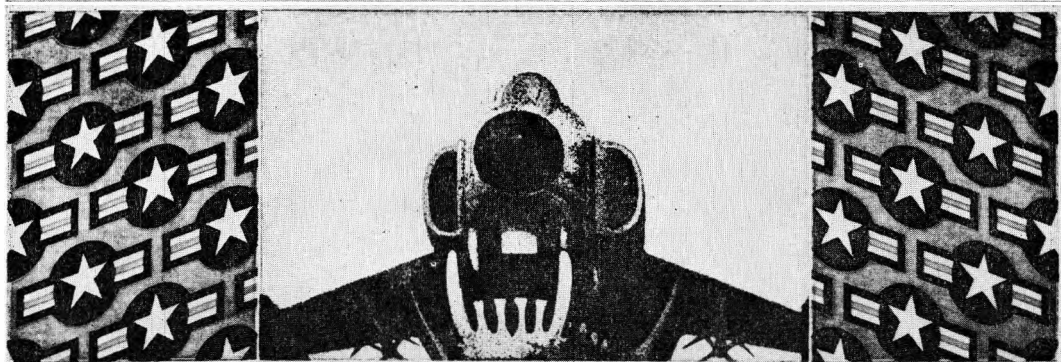
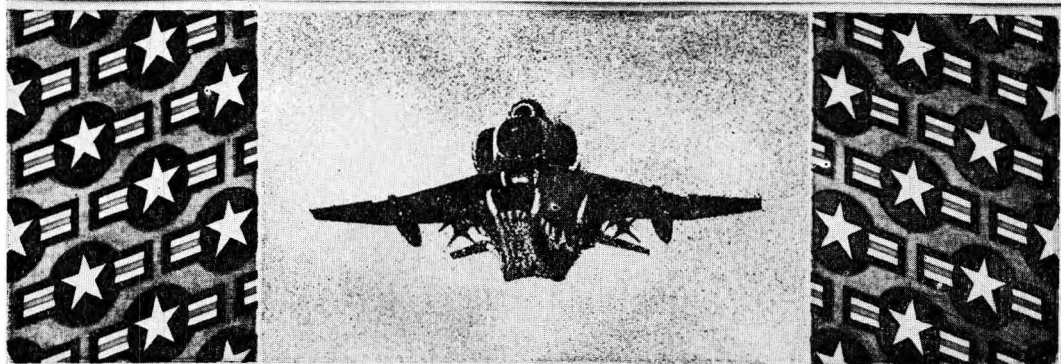
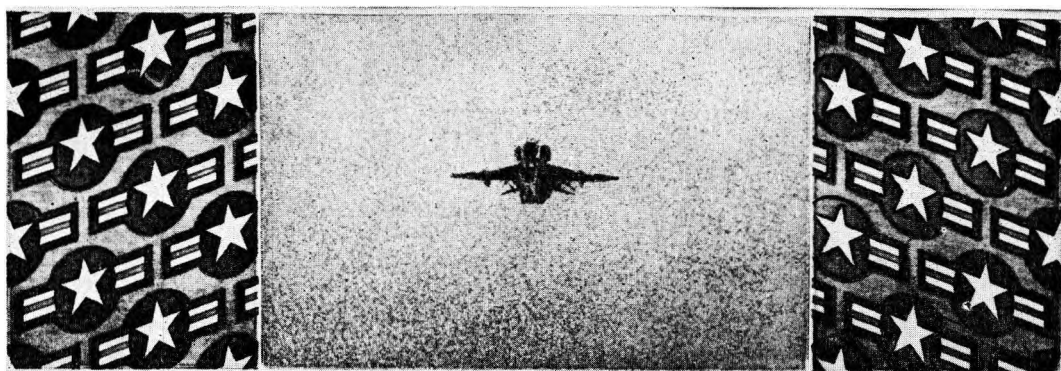
Korántsem ennyire megnyugtató a kép a festészet és a szobrászat területén. Mindkettőben a kísérletezések sorával találkozunk, sokkal kevesebb kiértelt alkotással. *Csavlek András*, *Kocsis Imre*, *Mayer Berta*, *Szentgyörgyi József*, *Váli Dezső* művészi arculata, egyénisége lassan, szinte kiállításról kiállításra formálódik; ez az érési folyamat azonban látszólag lassúbb, mint azt sokan szeretnék. Anélkül, hogy közös nevezőre vonnánk művészetüket – noha közös bennük egyfajta nyitottság, a lezártág hiánya, a bátor, határozott kimondástól való majdnem féltékeny tartózkodás – alapvető abban a szín uralkodó szerepe: ez azonban majdnem mindenütt a tárgyiasságra utaló jelektől való elzárkózással is párosul; s éppen ez teszi képi világukat határozatlanná. Eltér tőlük *Újházy Péter* ötletgazdag – sokban a grafikusokkal rokon – művészete, ez a látszólag önkényes, logika és szerkesztés nélküli, valójában azonban nagyon is tudatos, a buján burjánzó formákra épülő „gyermekrajz-világ”: képei inkább vonalra és a belőle merített motívumokra épülnek.

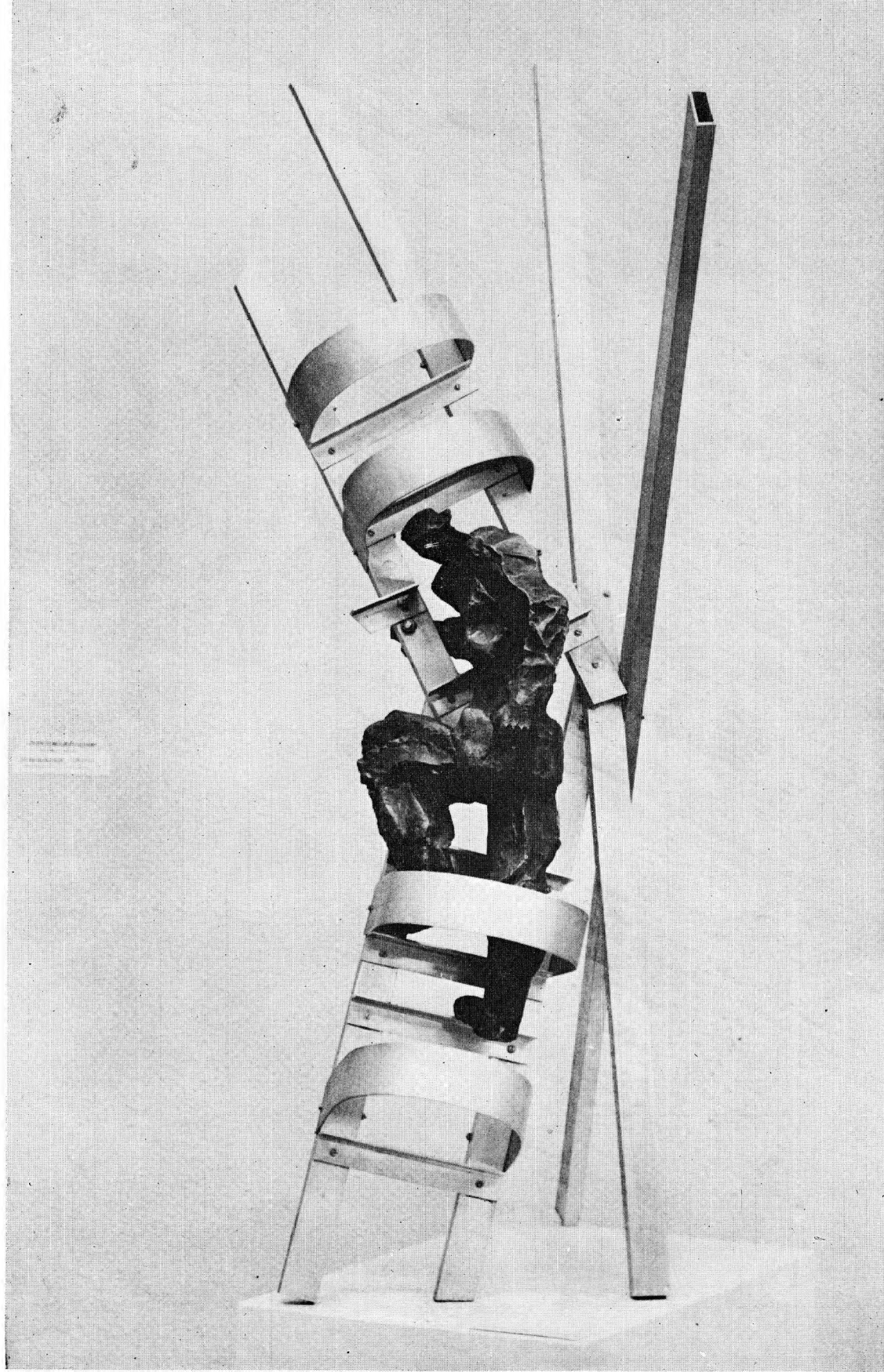
A szobrászati anyag – enyhén szólva – elszomorító: az akadémikus utánérzés, az epigonizmus dominál. Alig egy-két kísérlet arra, hogy a művész újat, új módon kísérreljen meg kimondani. Talán *Szentirmai Zoltán* Toulouse-Lautrec változatainak fanyarsága, *Váró Márton* dekorativitásában is izgalmas Töredékei, *Lóránt Zsuzsán*nak egy fiatal vélekedését formába öntő, egyszerre tragikus és ironikus hangvételű *Anyámja* és *Farkas Ádám* vörös ritmusai sorolhatók ide. Egyedülálló hang a *Gyurcsák Ferenc* kísérlete: de az a fajta munkásábrázolás, amellyel a *Szerelő* című kompozícióján kísérletezik, sematikus szituáció-ábrázolásnál nem ad többet. Igen sok portrét láthatott a látogató: ebben a nehéz műfajban a fiatalok nemigen tudtak újat mondani; az is igaz, hogy a sorbaállított műveket nehéz volt élvezni.

Nem hiányoztak a kiállításról azok a megoldások sem, amelyek nem elsősorban a képzőművészet hagyományos eszköztárának variálásával, hanem a gondolat kifejezésének új eszközökkel történő frappáns módjával éltek, s kívántak elgondolkodtatni vagy megdöbbeníteni. A személyiség önkifejezésének, vagy a személy és környezet kifejezése szerte a világon – így nálunk is – új eszközöket követelt. Ezek alkalmazóinak egy része azt vallja, hogy a művészet nem több, mint kommunikáció; az információ egy fajta. Ennek a felfogásnak indítékai nagyon összetettek; itt nincs tér ezek boncolgatására. *Birkás Ádám* concept-képe, *Kéri Ádám* befalazott ajtója, *Galántai György* Felt-lépő, *Ef. Zámbo István* Egy furcsa hétköznapi lánc-lelkű anygala, *Szeift Béla* Lepke című „plasztikai” direkt módon ültetik át magyar talajba az egyetemes művészet új irányzatait, s így törekednek egy modern életérzés kifejezésére. A kérdés csupán az, hogy ezek a

művek mit mondanak a mi társadalmunkról – hiszen ezeknek az előképei nyugaton más körülmények között keletkeztek; s mit mondanak a hazai nézőnek: megérti és elgondolkodtatja-e, unottan továbblép-e vagy értetlenül elfordul tőlük? Ezeket a műveket aligha mérhetjük az esztétika mércéjével: a morbid inger, a sokk-hatás nem esztétikai kategória. S ha ezek a művek a kiállítóteremben kaptak is helyet – külföldön csakúgy, mint nálunk – a „provokatív realizmus” körébe sorolható alkotások helye már a művészetén kívül van. Az a felfogás, mely ezeket a műveket életre hívta, tagadja magának a művészetnek a létét is: véleménye szerint az nem több, mint az élet bármely más jelensége, s nem lehet kiemelt szerepe az ember életében. Ezek az agresszív törekvések elsősorban a művésznek azt a státusát kérdőjelezik meg, melyet a fogyasztói társadalom jelölt ki számára; talán felesleges hangsúlyozni, hogy nehéz lenne ezeket a mi társadalmunk lényegi vonásainak, fő jellemzőinek a pozíciójából magyarázni.

Néma verseny

1.

*Mosolyom süt, világít
az alvadó alkonyon át.
Kénsárgán izzó telihold
lyukasztja ki az éjszakát.*

*Elszántan mosolygok. Zsáknyi
csöndet cipelek vállamon.
A pöttöm csillagok késnek –
felragyogásuk ki nem várhatom.*

2.

*Látnak sötét fák, csapatuk
utam két oldalán mered.
Néznek, figyelnek hallgatag,
mint vétkezőt bozontos istenek.*

*Gyorsítanom kell lépteim:
hosszú táv adatott nekem!
Futtomban gyilkolok:
az istenek árnyait lefejezem.*

3.

*Dehát kivel is nyargalok?
Az ellentelem: önmagam.
Nincs irgalom, könyörület:
folyvást megkínozza szavam.*

*Jutalom így a tisztaság –
acéloz: tűzbe tart, veret!
Mig bolyongtok világotok körül,
csatázom majd halálíg értetek.*

Te másképp...

*Te másképp folyton nem ahogy én
sem úgy sem így ahogy szeretném
A lámpám fénykörébe'
profiljaink függeszkedése*

*És én sem mégsem úgy ahogy te
Körülállózt arc képeink
rámátlanul egymással szembe
a kettő ide-oda ring*

*Akárcsak világod világom
Mint ha lengőkosárban
te szédülön enyémbe én tiedben
szorosan fogódkodva álltam*

*Engedtünk a fogáson végül
Tekinteted hó-tájba révül
Mégis neked nem varjainak
kínálom magam eleségül*

Poén

*Anyja fáradtan mondja:
„Szédülök...”
Kölyke bokáját átkulcsolva:
„NE DÜLJ SZÉT!!”*

*Rázkódva
ezen sírnék-nevetnék,
ha hátterükben moccanatlan
támasztanom nem kellene
a mai nap eget.*

IRODALOMTUDÓSAINK FÓRUMA

Új rovatunkban – megtartva az eredeti címet – a Magyar Rádió tavaly indult sorozatának szövegeit közöljük. A műsort Dénes István szerkeszti. A tervek szerint tizenkét irodalomtudóssal készül interjú. Sorrendünk az adásokéhoz igazodik.

Közlésünk a gondolatmenethez híven követi az elhangzott beszélgetéseket, de lehetőség szerint a hallgatónak szánt, élő beszédnek az olvasóhoz szóló megfogalmazásában, beleértve a tömörítés és bővítés lehetőségét.

A Sötér Istvánnal folytatott beszélgetés 1975. október 29-én hangzott el a 3. műsorban.

I.

SÖTÉR ISTVÁNNAL BESZÉLGET BODNÁR GYÖRGY

BODNÁR GYÖRGY: Sötér István irodalomtörténész egyetemi tanár és akadémikus, aki azonban a múlt vizsgálatát sohasem választotta el a kortársi kritikától, s aki bizonyos pályaszakaszain kitérők nélkül jutott el a szépirodalom műfajaihoz. Gazdag életművének mérlege csak akkor lehet hiteles, ha regényeit, novelláit, drámakísérleteit, sőt műfordításait éppúgy figyelembe vesszük, mint monográfiáit és esszéit. Engedje meg a hallgató, hogy Sötér István ma is élő és formálódó gondolatmenetét szubjektív módon közelítem meg. Amikor 1947-ben elkezdtem bölcsészettudományi tanulmányaimat és bekerültem az Eötvös Kollégiumba, gólyatársaimmal együtt az első hetekben felfedeztem a Kollégium regényeit: Laczkó Géza *Királyhágóját* és Sötér István *Fellegjárását*. De a vidéki diák tájékozódásvágya ugyanilyen gyorsan vezetett el a korabeli irodalmi viták terepére, ahol megint csak felbukkant Sötér István neve – de most már érvelő és elemző cikkek fölött. E kontrasztos élményemre rétegződött irodalomtörténeti munkáinak hatása – ahogy tanulmányaim és későbbi feladataim megismertettek velük. Tolakvás lenne ezeknek a találkozásoknak a felidézése, ha nem lennének azonosak Sötér István kiindulópontjaival is. Mert a *Fellegjárás* nemcsak a szépiró megnyilatkozása, hanem az egész életművet formáló nevelő műhelyek – az Eötvös Kollégium és az École Normale Supérieure – megidézése is, sőt áttetszik rajta a kor is, ahogy a második világháború előtt induló, nehéz sorsú nemzedék védekező és tiltakozó tudatában visszatükröződött. Úgy vélem, hogy e szellemi készülődés és közege Sötér Istvánnak nemcsak sokműfajúságát magyarázza, hanem gondolatmenetét és problémaköreit is.

SÖTÉR ISTVÁN: Azt hiszem, és szeretném, ha igazam lenne, hogy ezek a műfajok egy bizonyos logikával egymáshoz kapcsolódnak, vagyis a regényben és a novellában, vagy az irodalomtörténeti portrémonográfiában és a korszakrendszerezésben valamiképpen ugyanazt szerettem volna megközelíteni. Persze, minden műfaj, minden mű csak megközelítése valaminek. Ha ma elolvasom a *Fellegjárást*, elcsodálkozom rajta: mámoros regény, s egy mámorról is szól, arról a szellemi vagy lelki mámorról, amely az Eötvös Kollégiumot valamikor annyira átfűtötte. A munkáról a regényben szó sem esik, szerelem, indulatok, eszmék váltakoznak benne egymással, holott a mi munkaerkölcsünk szerzetesi szigort igényelt – de a regényben bemutatott mámor is ebből az aszkézisből fakadt. Hogyan kapcsolódnak ehhez az irodalomtörténeti munkák? Jókai-monográfiám, mely 1941-ben készült, és egy modern, egy másféle, az addigótól eltérő képet próbált adni Jókairól, voltaképpen ugyanezt a mámort keresi, és meg is találja, hisz Jókai annyira teli tündériséggel, meseszerűséggel, álomszerűséggel. A könyvben arra is figyelmeztetek, hogy Jókai

mámora a valóságból származik, ahogyan a miénk is abból származott. A lengyel irodalmat jellemzi újabban egy bizonyos „költői” realizmus. Azt hiszem, ilyesféle realizmus felé törekedtünk egy időben mi is, és Jókai-portrém ennek írói programját, valamint irodalomtörténeti képét nyújtotta. Ilyen összefüggés a regény és az esszé között bizonyára megtalálható későbbi munkáimban is.

BODNÁR GYÖRGY: Ezt az egységet persze könnyebb kívülről – és utólag – bebizonyítani, mint belülről kiküzdeni. S ez vonatkozik az elindító szellemi műhely tőkéjének felhasználására is. Mert a legjobb nevelő közeg is csupán lehetőség: szemlélettörténetét mindenki maga írja, szellemi függetlenségi harcát senki sem kerülheti ki, ha valóban alkotásra vállalkozik. Most szerencsés helyzetben vagyunk, mert a te írásaid között nagyon hamar felbukkan egy eligazító vitacikk: az Ezüstkor vitájára gondolok, melyben két – egymáshoz közel álló – nemzedék, a Nyugat második és harmadik nemzedéke igyekezett megfogalmazni kor- és önszemléletét. De a szellemi függetlenségi harc csupán metafora. A vita fontos kérdései megérdemlik a részletezést: mi volt ennek a tartalma?

SÖTÉR ISTVÁN: Ez a vita – ahogyan ezt már másutt is elmondtam – rész-igazságokat hozott. Halász Gábor igénye jogos volt – ezt elismertem, az emléke előtt – de amikor mi tagadtuk, elutasítottuk azt a világot, melyben a felszabadulás előtt éltünk, íróilag ezt csak a valóságon túllépő ábrázolással vihettük végbe. A mi tündérvilágunk azt jelentette, hogy mindennapi világunk: förtelmes!

BODNÁR GYÖRGY: Az én nemzedékemnek viszont mindez már pályakezdésünk idején is történelem volt, s a hallgatót talán érdekli a vita „külső” megítélése is. Halász Gábor Sötér nemzedékét nem „újrakezdőnek”, hanem „folytatónak” látja: visszavágynak a játékoságra – írja –, melyet már az idősebbek is levetni szeretnének, prózájuk nem érezteti az „új rettegeéseket, a mai regény valóságát...”, álmodozva hozná meg a realizmust, langyosan a szenvedélyt, lágy, ködös hangulatokból gyúrnák a csont-, izomembereket...” Sötér válasza arra a bírálatra emlékeztet, melyet egy évtizeddel előbb Halász Gábor kezdeményezett Babits „izlésformájának önarcképeről”: az igazság mindkét esetben annak az oldalán állt, aki már megjárta a maga kora poklait. Mindkét vitában voltaképpen egy eszmény viszontagságos útját figyelhetjük meg. Halász Gábor a klasszicizmustól indult el és az újrealizmushoz érkezett. Sötér a kiinduló és a végpont egyesítésére törekedett. A harmadik nemzedék szerint a realizmust nem lehet elkezdni, legfeljebb eljutni hozzá; tehát az igazi újrealizmus csak klasszicizmus lehet – abban az értelemben, hogy le kell gyúrnie és meg kell fegyelmeznie tulajdon ellentétét: a romantikát és a játékoságot. Ez az érvelés joggal küzdött a belső fejlődés lehetőségeért, dialektikája azonban elvont volt: a kísérletezés jogát követelte, miközben kísérletén már túlhaladt a brutális kor. Sötér és nemzedéke tehát valóban csak folytató volt, de annak a küzdelemnek a folytatója, melynek a klasszicizmus eszménye adott irányt a zavaros korban.

SÖTÉR ISTVÁN: Ennek a szellemi függetlenségi háborúnak azonban más mozgatója is volt, amely csak közvetetten kapcsolódott a második nemzedékkel folytatott vitához. Az igazi kérdés nem az volt, hogy folytatható-e az elődök írói magatartása, hanem az, hogy miképpen valósítható meg a szellemi függetlenség annak a kornak politikai nyomásától. A harmincas évek és a második világháború viszonyai közt a mi nemzedékünk egy olyan hamis elkötelezéstől akarta magát függetleníteni, amit az a kor, az a társadalmi rendszer, az a politika mindenkire rá akart kényszeríteni. Mi az engagement, az elkötelezettség *ellen* harcoltunk, mert az akkori lehetőségek között ez csak rosszirányú elkötelezettség lehetett volna. A szellemi függetlenségért való harc tehát közvetve egy hazug koncepció, egy züllött társadalom és egy gonosz politikai rendszer elleni harc is volt. A felszabadulás után, persze, ki kellett bontakoznunk ebből az írói magatartásból.

BODNÁR GYÖRGY: Ezért aligha véletlen, hogy gondolatmeneted folytatását 1945 után is főképpen vitacikkaidban találjuk meg. A *testvértelen nemzedék* és a *Prótétikus esztétika* – például – más tárgyak ürügyén és más vitapartnerekkel ugyanarra a kérdésre keresi a választ, melyet már a pályakezdés gondja felvetett:

kiállja-e a történelem próbáját a nemzedék írói magatartása. S ez a magatartás-vizsgálat szükségszerűen vezetett el a marxizmus felismeréséhez.

SÓTÉR ISTVÁN: A felszabadulás utáni esztendőben különösen az 1945-től 48-ig eltelt korszakot tartom rendkívül gazdagnak, amelyet később, sőt, mindmáig helytelenül ítéltek meg. Ez a megítélés kétségtelenül sokat módosult azóta, de talán még most sem helyezünk elég nagy hangsúlyt arra a rendkívüli föllendülésre, arra a tavaszi virágzásra, a magyar szellemi életnek arra a sokféle vállalkozásban gazdag korszakára, amelyet a felszabadulás indított el. Ez a korszak az újabb magyar irodalom nagyon jelentős alkotásait hozta létre a költészetben, a regényben és a drámában egyaránt. Van olyan felfogás, mely indokolatlannak tartja annak a korszaknak „túlbecsülését”. De túlbecsüljük-e azokat az éveket, melyek az *Iszonyt*, a *Tűzcsőzsenét*, Illyés felszabadulási költészetét, Déry *Alvilági játékeit* és drámáit, Illés Endre új novella-termését, Vas István új költői korszakát, Weöres újításainak első lendületét, Pilinszky és Nemes-Nagy Ágnes felléptét, Hajnal Anna, Rónay György, Jékely Zoltán, Takáts Gyula lírai magukra találását, Sarkadi első írásait, a marxista kritika első teljesítményeit, Lukács Györgynek pedig egyik legtermékenyebb gondolkodói korszakát hozták el? Én abban a meggyőződésben éltem és ma is meggyőződésem, hogy a magyar értelmiség legjobbjai része szemben állt a fasizmussal. Úgy éreztem akkor, hogy a magyar művészetben és tudományban megvan a lehetősége annak, hogy a demokráciában, és a szocializmus felé haladó Magyarországon új kultúrát teremtsünk, a szocialista kultúrát létrehozzuk. Lukács népfrontos elképzelése – úgy érzem – még magasabb fokon ugyanezt a gondolatot tartalmazta, de az ötvenes évek elején ez sem valósult meg.

BODNÁR GYÖRGY: Mostani szavaidból arra következtethetünk, hogy az 1946-ban megjelent *Játék és valóság* című tanulmánykötettedet nemcsak a korszak termékének tekinted, hanem egy formálódó új koncepció foglalatának is. Amely persze nem elméleti összegezésben mutatkozott meg, hanem vitairatokban, portrékban és kritikákban.

SÓTÉR ISTVÁN: Ha a *Játék és valóság*ot és annak a bevezető tanulmányát emlited, akkor vissza kell térnem az előbbi kérdéshez, amely most arra figyelmeztet, hogy az elmondottakból valami kimaradt. Nekünk magunknak is, akik szembe-szegültünk azzal a barbársággal, amit az elmúlt rendszer ránk akart kényszeríteni, nekünk magunknak is mérlegre kellett tennünk a gondolatainkat. Sok mindent ki kellett vetnünk magunkból és sok tekintetben meg kellett újulnunk. Erről szól valójában a *Játék és valóság*, amelynek válogatása és szemléje: a rendező szándék gesztusa, múltbeli magatartásunk és gondolataink mérlege, a valósághoz való közeledés igénye. Ez a lényege a felszabadulás utáni korszakunknak, mert a korábbi, elutasított valóság után, egy másik valóság született, amelyet el akartunk fogadni, s amelynek életében részt akartunk venni. Felismertük, hogy régebbi magatartásunk továbbvitelével és kívülről nem lehet megjavítani a dolgokat. A dolgokat és viszonyokat csak belülről, azonosulva, és bennük részt véve lehet megjavítani és előbbre vinni. Az előkelő idegen, aki a belső, vagy külső emigrációból mondja el bírálatait, kifogásait, ellenvetéseit: az új korszaknak nem lehet formálója.

BODNÁR GYÖRGY: Hogyan vezet tovább az út innen, a *Játék és valóságtól* az Eötvös-monográfiához? Ha a szemlélet-történetet akarjuk rekonstruálni, akkor ez a vizsgálat elkerülhetetlen, hiszen végül is – az irodalomtörténeti és kritikai művek sorában – az a két könyv egymás mellett van.

SÓTÉR ISTVÁN: Igen. Én a regényeimben is sokat foglalkoztam a magyar polgárság lehanyatlásával. Mély élményem ez a folyamat, izgattak ennek a lehanyatlásnak az okai, és körülményei. A befejezést azonban csak úgy érthetjük meg, ha a kezdeteket ismerjük. A kezdet: az Eötvösök nemzedéke, a centralisták programja; tehát egy magas színvonalú, polgári kultúra kimunkálásának, egy polgári ország létrehozásának, a modern Magyarország megteremtésének programja. Eötvös József ezt a programot jelentette számomra. Tudatosan választottam Eötvöst és társait, s azt a nemzedéket, amely mintegy megalapította a modern magyar irodalmat. Magam is úgy éreztem, hogy a magyar irodalom nagy forradalmi vonulatának ki-

emelése, kutatása, tudatosítása és terjesztése elsőrendű feladat. De meggyőződésem, hogy nagy forradalmi íróink – Petőfi, Ady, József Attila – jelentőségét csökkentjük azzal, ha szomszédságukban figyelmen kívül hagyjuk a nem-forradalmár, de a forradalmat közvetetten, valamilyen módon mégis előkészítő irodalmat is. Tehát éppen Eötvöst, aki egyáltalán nem volt forradalmár, de mindaz, amit tett, az ország előbbrejutását, tehát voltaképpen a forradalmat szolgálta. Ahogy Széchenyi is.

BODNÁR GYÖRGY: Te okkal tetted a hangsúlyt gondolatmeneted belső kifejtésére, de úgy vélem, legalább ilyen fontos a külső szemlélő véleménye, mely elsősorban az Eötvös-monográfia tudománytörténeti jelentőségét őrzi. Az első marxista monográfiák megszületését már az én nemzedékem is kortársként figyelhette, s ma szükségképpen azt mérlegeli, kiállták-e a későbbi, tisztultabb idők szigorúbb próbáját. Tanulságos, hogy az Eötvös-monográfia lényegi változtatás nélkül jelenhetett meg második kiadásban: anyagában és módszertanában mentes maradt a korszak dogmatizmusától. De talán nem terelem el a figyelmet a mű tudománytörténeti jelentőségéről, ha jelzem, hogy ez az értékes szaktudományos vállalkozás csak közvetve képes kifejezni korábbi munkásságod dinamizmusát, változatosságát és színességét.

SÖTÉR ISTVÁN: Ez teljesen igaz. Életem, életpályám egyik fájó kérdésére tapintottál rá. Bizonyos, hogy többet tudtam volna nyújtani, ha azt a sokféleséget, amit még 1948 előtt meg tudtam valósítani, az elkövetkező tíz évben is fenntarthatom. Mindig éreztem a hid, a közlekedés hiányát a szépirodalmi és a tudományos alkotás között. Az egyikből a másikhoz valamikor erőt, ihletet tudtam meríteni, az egyik táplálta a másikat, – s hogy ez a kapcsolat az Eötvös-monográfiától kezdve hosszú időre megszakadt, ezt én ma életművem fájdalmas hiányának érzem. Ne legyen félreértés: semmiféle külső tilalom nem akadályozott. Még csak nem is a munkahelyeimmel járó feladatok, terhek hozták ezt magukkal. Válság és útkeresés volt ez, melyből csak legújabbban – 5–6 esztendeje – új regényemmel találtam meg a kibontakozást. Amikor most szemlét tartok régi írásaim fölött – amelyek kiadására sor kerülhet –, különös módon elsősorban az Eötvös-monográfia előtt született, majd pedig a – *legújabbban* írott tanulmányaimat érzem előbbnek és azokat is akarom, hogy úgy mondjam, az utókor számára tovább adni.

BODNÁR GYÖRGY: Annak az irodalomtörténésznek azonban, aki munkáiban nem csupán szakfeladatot lát, minden téma valamiképpen világképének kifejezési lehetősége is. S mivel ez az eszmény a te pályád irányítója is volt, mostani kitérőnk ugyancsak része szemlélet-töréneted rekonstrukciójának. Olyan pályaszakaszhoz érkezünk, ahol már az életmű kitágulásáról és rendezéséről beszélhetünk. A *Nemzet és haladásra* gondolok.

SÖTÉR ISTVÁN: Igen. A *Nemzet és haladás* 1963-ban jelent meg és voltaképpen tíz évi kutatómunkának, és főleg gondolkodó munkának összegezése. Arra törekszik, hogy egy évtizeden, egy korszakon belül az egymást magyarázó alkotásokat, írói egyéniségeket összefogja, egymással szembesítse. Mert abban a korban Arany nem lehetett volna meg Kemény nélkül, nem lehetett volna meg Gyulai nélkül, még Jókai se, akit pedig Gyulai szívosán támadott. Madách műve is feltételezi a kortársi műveket, s Vajda János majdnem ugyanazt a szerepet tölti be a költészetben, mint Jókai a regényben. Itt tehát olyan együttes lép föl, amelynek tagjai egymással szembefordulnak, különféle ars poeticákat és kritikai elveket vallanak, s mégis, szorosan összetartoznak. Nemcsak a kor tartja őket össze, hanem a közös probléma – országos, vagy belső, egyéni, vagy közösségi kérdés –, amelynek megoldására mindegyik a maga módján vállalkozott. Más- és másféle eredményekhez jutottak el, más- és másféle műveket alkottak, de ha bárki kiesett volna közülük, az az egész sikerét kockáztatta volna.

BODNÁR GYÖRGY: De amint a cím sugallja, ez a kor, amelyet átfog, voltaképpen a magyar fejlődés modelljének is tekinthető, hiszen a nemzet és a haladás a magyar fejlődés alapkérdését vetette föl, amely nemcsak a megírás idején volt időszerű, hanem napjainkban is az.

SÖTÉR ISTVÁN: Ez mindig a magyar történelem legfontosabb kérdése maradt. Azokat a nemzeti vitákat is, amelyeket az elmúlt években folytattak, csak ebből az egy nézőpontból lehet – azt hiszem – helyesen végigvinni. Újból és újból vissza kell kanyarodnunk e két tényező konfliktusához vagy harmóniájához, mert minden korban más és más a nemzet és a haladás viszonya. A mi korunkban ennek a kettőnek szoros egységben kell lennie, s ezt az egységet tudatosan és felelősen őriznünk kell. Magától nem jön létre ez az egység, csak a mi cselekvésünk, gondolkodásunk és szemléletünk eredménye lehet az, de létre kell jönnie, mert akár az egyik, akár a másik húzza a rövidebbet, mindenképpen a közösségnek származik kára belőle.

BODNÁR GYÖRGY: Ez az átgondolt nemzet-eszme – nemzet és haladás problémájának összekapcsolása – persze csak akkor fogalmazható meg, ha mindenféle provincializmustól megszabadulunk. A nemzet és haladás problémája tehát szükségképpen vezetett át az irodalomelmélet és az összehasonlító irodalomtörténet kérdéskörébe.

SÖTÉR ISTVÁN: A nemzet eszméjével mindenképp zsákutcába jutunk, ha lemondunk az emberiség eszméjéről. A nemzet és a nemzetköziség szoros egysége, a nemzet és az emberiség ügyének azonosítása minden jó korszakunkat jellemezte. Ez Erdélyi Jánosnak éppúgy szívügye volt, mint Petőfinek, Adynak, Babitsnak, Kosztolányinak és másoknak. Mindig újonnan kellett megoldanunk ezt a kérdést és ma is újonnan kell megoldanunk. A magunk tudományán belül, úgy érzem, akkor segítjük elő a megoldást, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar irodalom nem valamilyen „magyar glóbuson”, a világtól elszigetelve és társtalanul születik meg, hanem az emberiség kultúrájának részeként, melyben cselekvően részt veszünk és attól indíttatást, ihletet, kezdeményt nyerünk.

BODNÁR GYÖRGY: Jól szolgálhatták-e ezt a szemléletet az összehasonlító irodalomtörténet korábbi módszerei és elvei? Folytatni lehetett-e az elődök munkáját – változtatás nélkül?

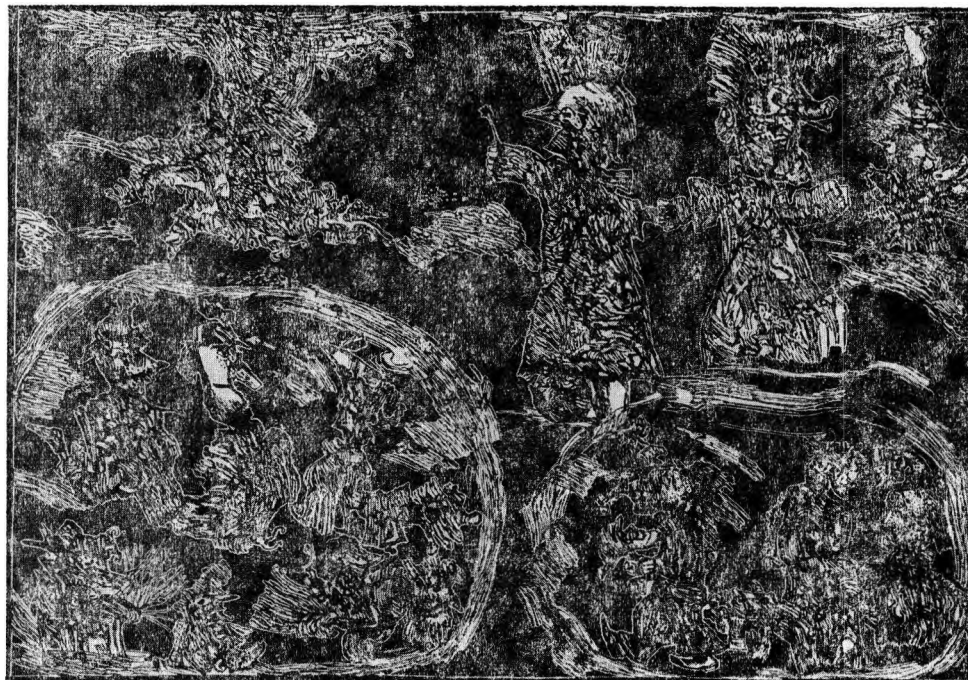
SÖTÉR ISTVÁN: Semmiképpen; bár én nem vetem meg a régi, ún. pozitivistá összehasonlító módszert sem, de mivel az szövegszerűen kimutatható hatásokra, átvételekre helyezte a súlyt, úgy érzem, a továbblépésre nem alkalmas. Sokkal modernebb, izgalmasabb az a tipológiai módszer, amelyet a mi korunk egyik legnagyobb irodalomtörténésze, a leningrádi Viktor Zsirmunszkij dolgozott ki, s amely a társadalmi folyamatok és a történelmi fejlemények nyomában kialakult irodalom-típusokra épül. Persze Zsirmunszkij csak az alapjait vetette meg ennek a sokat ígérő módszernek, kidolgozásáért még nagyon sokat kell tennünk, de máris bizonyos, hogy a marxista komparatistika csak ezen a módszeren épülhet föl. Ennek szellemében kellene megírunk az új magyar irodalomtörténetet is, amely a magyar irodalmat a világirodalom folyamatában mutatja be.

BODNÁR GYÖRGY: Úgy vélem, ez az új összehasonlító szemlélet magyarázza, hogy Magyarország az utóbbi évtizedben találkozhelye lett a szocialista országok irodalomtudósainak és azoknak a nyugati szakembereknek is, akiknek érdeklődését nem gátolja a politikai ellenszenv.

SÖTÉR ISTVÁN: És ilyenek sokan vannak. Általában, azt mondhatjuk, hogy a marxizmuson alapuló társadalomtudományok iránt nyugaton ma nagyobb az érdeklődés és a várakozás, mint bármikor eddig; kíváncsian figyelik, hogy mit alkotunk, s hogyan alkalmazzuk pl. a történetiség elvét, melyhez mi mindig hűek maradtunk, hisz különben tudományunk értelméről mondtunk volna le. A történeti elv új módszerű érvényesítése ma az irodalomtudomány egyik legizgalmasabb kérdése, s remélem, hogy a magyar irodalomtörténetírás ennek megoldásához hozzá fog járulni.

BODNÁR GYÖRGY: Nyilván tudatosan dolgoztál e célokért az AILC, a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság elnökének székében is. Ez a ciklus a magyar irodalomtudomány számára is rendkívül hasznos volt. Pár évvel ezelőtt jelent meg Max Wehrli áttekintése az irodalomtudományról és abban – emlékeztetem szerint – mindössze három magyar név szerepelt: Hankiss Jánosé, Lukács Györgyé és Szerb Antalé. Azt hiszem, azóta más a helyzet.

SÖTÉR ISTVÁN: Az 1970-es bordeaux-i kongresszuson választottak meg nemzetközi elnökké, és én elnököltem három évvel később a Montrealban és Ottawában megtartott kongresszuson is. Nemcsak a Társaság nemzetközi ügyeinek összefogása volt a feladatom: e hálózat, mely Ausztráliától, Japánon át az Egyesült Államokig, Kanadáig, Brazíliáig terjed, céljának tekinti az irodalomkutatás összehangolását is. Most nem akarnék a Társaság nemzetközi ügyeiről beszélni, csupán azt emelem ki, ami számunkra is jelentős. Az egyik, amit Te említettél: a magyar irodalomtudomány ma egy nemzetközileg számontartott, ismert és elismert tudományág, holott tizenöt évvel ezelőtt még a létezéséről sem igen tudtak. De ennél sokkal fontosabb, hogy mi a magyar irodalmat, az új és a régi magyar irodalmat visszük be a nemzetközi köztudatba. Amikor arra gondolok, hogy egy kiváló New York-i professzor (Balakian) példái közt József Attila is szerepel, vagy hogy egy kaliforniai professzor (Guillén) Vörösmartyt idézi egyik tételének bizonyítására – és a példákat még tovább szaporíthatnám –, akkor úgy érzem, hogy a mi nemzetközi szereplésünknek volt értelme. Nem szólva arról, hogy a magyar tudósok nemzetközi szereplése a marxizmus alkalmazására is meggyőző példát nyújtott. Hazai és nemzetközi tapasztalataink egyaránt bizonyítják, hogy a történelem tagadása, semmibevétele a legesztelelenebb öncsonkítás, amit egy kultúra elvégezhet. Van manapság közöny is a történelemmel szemben. És van hitetlenség tudományunk értelme és célja felől, – sőt, a költészet, a művészet szüksége, értelme, jelentősége felől is. Terméketlen, és a marxizmust is tagadó közöny, hitetlenség ez. A polgári kultúra ma valóban mély válságba jutott, s ennek a válságnak legveszélyesebb kisugárzása épp ez a közöny és hitetlenség. Szocialista kultúránkat és a világkultúrát egyaránt védjük, amikor ezekkel szembeszegülünk.

A KURUC KÖLTÉSZET EGYIK REMEKE

– Verselemzés –

SIRALMAS ÉNEK A KORONCÓI (SZÖMÖREI) HARCRÓL

1. *Oh fölséges isten, igyunk mire juta!
Az mi romlásunkat mind ez világ tudja
És jól látja:
Minémű nyavalya,
Esék rajtunk az isten ostora.*
2. *Az gróf Forgách Simony mikoron hivatá,
Nemest és nemtelent hadban parancsolá
És meghagyá:
Az ki nem akarná,
Feje elvész és minden jószága.*
3. *Jaj, mely veszedelem esék magyarokon!
Sok jó élő gazda elvesze az harcon,
Ki ustromon,
Nem volt keze kardon,
Nem is hitte, hogy akkor meghaljon.*
4. *Apolló hogy hallá ezeknek halálát,
Mindjárt ő lantjának mézzel folyó szavát,
Citeráját,
Könnyeinek árját
Keservesen így kezdé el szavát:*
5. *Oh szomorú eset, óh gonosz szerencse,
Szegény magyaroknak miképpen fizete!
Jót ígére,
Méreggel öntöze,
Kivel megtölt mindeneknek szíve.*
6. *Kinek nem régenten kiárodott kedvek,
Ő ellenségekre vala bátor szívek,
Hogy értékek,
Megmaradjon fejek,
De változék gyászban borúlt szívek.*
7. *Nagy Győr vármegyében az szentpáli mező,
Bizonyág lesz ebben ott közel Szömörő,
Veszélyt szerző,
Halállal fizető,
Hogy sokaknak lőn fejek elvesztő.*

8. *Ezerhétsszáz fölött negyedik esztendőn
Esék nagy vérontás szömörődi mezőn,
Jakab hóban
Az hatodik napon
Beborula Magyarország gyászbán.*
9. *Szörnyű! Apollónak zöngedező lantja,
Szörnyű! Orpheusnak gyönyörű nótája
Elváltoza,
Ékes szép nótája,
Méreggé lőn tülemüle szava.*
10. *Hajszternek tábora hogy felénk indula,
Hirünk ké nem lévén, készületlen kapa.
Ki vigada,
Készen sok ágyúja,
Rendőlt seregével megnyomata.*
11. *Hull szegény magyarság szörnyű sokságával,
Rajta az ellenség, lövi az ágyúkkal,
Pállosokkal
Vágják hamarsággal,
Gyalogságot tipratják az lóval.*
12. *Úgy hever a holttest a mezőkön széjjel:
Miként aratáskor sűrű kéve renddel;
Piros vérrel
Festetnek ott széjjel.
Megárodtak, folynak sebességgel.*
13. *Némelyet közülünk elevenyen nyúztak,
Ágyúlövésekkel izenként szaggattak,
És kínzottak,
Rútul sanyargattak, –
Az sík mezők vérrel virágoztak.*
14. *Szaladásra jutott félelem fejünkre,
Tüzet gyultottanak bokrokban testünkre,
Mely ránk ége,
Ottan földpörsöle,
Maradásunk nem volt békességre.*
15. *Égi madaraknak, vadaknak gyomrai,
Megéhült ebeknek mardozó fogai:
Emésztői,
Löttek temetői,
Számítlan sok férgek megevői.*
16. *Oh édes anyánknak föltartott magzatja,
Mint hever az földön szegényeknek tagja!
Nincs ki szánja,
Vagy földbe takarja,
Még olyan sincs, ki összvehordassa.*

17. *Nem volt soha senki olyan istenfélő,
Ki holt tetemiken lenne könyörülő,
Eltemető,
Az földről fölszedő,
Ruháinkat elég lön elvivő.*
18. *Oh siralmas anyák, keseredett atyák,
Bátyáink, öcséink és kedves húgaink,
Hitvestársink,
Mi édes özvegyink,
Könnyezhettek szerelmes magzatink!*
19. *Bételek országunk sok keserű gyásszal,
Béborult nemzetünk sokféle panasszal
És bánattal,
Sok hírhallásokkal,
Szemeink is bétöltek sirással.*
20. *Mert egyfelől német rontja országunkat,
Másfelől pogány rác pusztítja hazánkat,
Jóságunkat,
Elhordja marhánkat.
Uram, szánd meg ily nagy romlásunkat.*
21. *Az vig öröm elmúlt, siralom érkezik,
Sok vig szívek helyett szomorú érkezett,
Mert elveszett,
Nincs mivel életét,
Táplálhossa nyomorúlt cselédjét.*
22. *Azért nem hallatnak örömdetes hírek,
Mert vannak még mast is rajtunk ellenségek,
Kik kergetnek,
Igen peresölnek,
Sokat bennünk éhhez is megölnek.*
23. *Azért uram Jézus, kérünk mast avégre:
Tekénts kegyes szemmel szegény nemzetünkre!
Ne hadd végre,
De adjad kezére,
Ez országnak az mit kíván szíve.*
24. *Szerzém ez éneket keserűségemben,
Holt tetemek között való lételemben,
És így szólván,
Magamban gondolván:
Nyugosztald őket boldogságban!*
25. *Dicséret, dicsőség legyen az atyának,
Véle egyetemben az ő szent fiának,
Ki hazánknak,
Édes országunknak
Adjon szabadulást magyaroknak!*

Sok szép, elsősorban régi versünk nem került be irodalmi köztudatunkba, legfeljebb szakemberek ismerik őket, a szélesebb körű olvasóközönség azonban létezésükről sem tud. Pedig irodalmi hagyománykincsünknek olyan becses darabjai ezek, amelyek nemcsak az esztétikai élmény nyújtásának, hanem múltunk megismerésének, a hazafiságra nevelésnek és érzelmi életünk finomításának is határos eszközeivé válhatnak. Ezért nem lehet eléggé méltányolni Weöres Sándor Kortárs-beli sorozatát, amely kimondottan is „a magyar költészet rejtett értékei”-nek feltárását tűzi ki célul.

Ilyen, mindmáig sok rejtve maradt értéket tartalmaz az a költészet, melyet az újabbkori szaktudomány tágabb értelemben kuruc kori, szűkebb értelemben kuruc költészet néven tart számon. Az előbbi körébe sorolunk minden ebben a korban keletkezett verset, tekintet nélkül műfajára, az utóbbiba csak azok a művek tartoznak, amelyek valahogy kapcsolatban vannak a kuruc-labanc mozgalommal, főképp politikai tartalmúak, a harcokkal vagy azok következményeivel foglalkoznak.

Ilyen az elemzésre kiszemelt vers is, mely a Rákóczi-szabadságharc egyik kezdeti véres csatáját énekli meg. A címben szereplő hely egy Győr megyei község. Koroncó és Szentpál pusztá határán* ütközött meg 1704. jún. 13-án a császártól Rákóczi oldalára nemrég átállt Forgách Simon gróf Heister gróf császári tábornokkal. A csata kimenetele tragikus csatavesztés (másfél-kétezer halott maradt a csatatéren) és a rosszul felfegyverzett magyar sereg szétszórása volt. Ahogy Károlyi Sándor, kinek megérkeztét Forgách nem várta meg *Önéletírás*ban megjegyzi: „/.../ az egész had disszpáltatott, miként, declarálnom nem szükséges”. (Sajnos Forgách kéziratos emlékiratából valaki az erről szóló részt kitepte.) Hogy miként zajlott le az ütközet, azt a szemtanú hitelességével maga a vers mondja el.

De előbb a vers szövegéről néhány szót! Az elemzendő verset Thaly Kálmán közölte kétkötetes *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez* c. művében (1872.) *Gyászének a koronczi (szemerei) harcról* címmel. A szöveghez fűzött megjegyzéseiben forrásul a Sencsei-énekeskönyvet jelöli meg. Ezt a szöveget adja Esze Tamás is a *Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig* c., a Magyar Klasszikusok sorozatában megjelent, ez ideig a kuruc kori és kuruc költészetre vonatkozóan leghitelesebbnek tekinthető kiadványban (1953.). Thaly az *Adalékok*ban két másik változatot is közöl. Az egyiket, a 18 versszakos *De proelio Hungarorum apud Koroncó* címűt ezzel a megjegyzéssel: „Ezen, úgy látszik a Sencsey-codexben lévő után készült szintén egykori változatot t. Kelemen Imre úr közli velem Zalából, Lenti (Nemphthi) várából, 1862. aug. 17-én, egy, birtokában levő régi könyvből lemásolva (...)” Ugyanitt harmadikul olvasható Thálnak a cím utáni megjegyzése szerint „a nép ajkán ma is élő változat”. E 8 versszakos töredékes szöveg jegyzetében ezt olvashatjuk: „Boldogult Ráth Károly akad. tag írta le 1861-ben Koroncón egy ott lakos nemesember ajkáról.” Hivatkozik még Matusek Antalnak kéziratban levő „Győr város monographiájá”-ban tett feljegyzésére, amely szerint egy volt telkes gazda el is énekelte a verset. Szerb Antal megjegyzi, nincs kizárva, hogy a szöveget Thaly állította, ill. tömörítette össze az előző két versből. A Thaly-kérdés ismeretében és a forrásokra való utalásokat figyelembe véve (Thaly-nál nemegyszer fordul elő hasonló a hamisítások esetében is!) nem ütközünk meg Szerb Antal gyanúján. Ha viszont megfelelnek a valóságnak megjegyzései, a verset a nép is ajkára vette, ami a félnépi kuruc költészet esetében egyáltalában nem valószínűtlen.

Érintsük a szerzőség kérdését is! Thaly és Payr Sándor, aki tudtunkkal legtöbbet derített fel Mislai Andrásról (Prot. Szemle, 1928. 2. sz.), neki tulajdonítják a *Siralmas éneket*. Hasonlóképpen ugyancsak a Sencsei-daloskönyvben olvasható *Bujdosó éneket* („Cantio flebilis”-t) és – a versfők alapján teljes joggal – *Mislai András bujdosó énekét*. Thaly indokai: „(...) a mindháromban uralkodó borongó hangulat és vallásos megnyugvás mellett, rokon helyzet és fölfogás, továbbá a tel-

* A címben levő Szömöre a mai Győrszemere; a vers is ezt a helynevet említi, Szentpálpuszta ugyanis a két helység között fekszik.

jesen azonos versmérték és verselés". Az ugyancsak 1704-ben keletkezett *Miszlai András bujdosó éneke* ad notam-ként idézi a *Cantio Flebilis* kezdő sorát, „Vigságnak töretik gyöngye szép üvege” (ez is 1704-ben keletkezett). Thaly érvei meggyőzőek, különösen az azonos versformával kapcsolatban. Ez a forma (12, 12, 4, 6, 10, bokorrimmel) a három éneken kívül még csak néhány esetben fordul elő a kuruc kor költészetében, így *Dányi János siralmas versében* (1691) és a *Síratók szemeim* kezdetű panaszénekekben, mely a *Cantio flebitis* átköltése. – Egyébként Miszlai András a név szerint ismert kevés kuruc költők egyike. Ifjúkori bujdosása után, 1720 és 1746 között a Fejér megyei Vajtán, majd sok zaklatás következtében innen elköltöztetve, rövid ideig a Komárom megyei Bodokon volt ev. lelkész. Eljutott Koronc és Szemere vidékére is, s a jún. 13-i véres csatát szemtanúként írta le, ahogy ez a versből is kitetszik, Payr Sándor szerint ott a helyszínen. A *Síralmas ének* s a másik két neki tulajdonított vers is a Szcencsei-daloskönyvben foglal helyet. Szcencsei György, ki más vallásos és hazafias énekekkel együtt a három verset belevette gyűjteményébe, Miszlai bujdosótársa és valószínűleg szintén pap volt. Tudvalévő, hogy a kuruc versek szerzői között gyakoriak a maguké mellett a nép örömet és főképp bánatát tolmácsoló protestáns prédikátorok.

A *Síralmas ének* műfajáról is kell szólnunk – nem csupán versünk elemzése teszi szükségessé ezt, hanem az is, hogy ezzel a kuruc költészet egy széles körű csoportját – a kuruc költészet jelentős részét – jellemezhetjük. Ennél a műfajnál kissé el is időzünk – annál is inkább, mert versünk is körében foglal helyet. E csoportot siralom-, siralmas vagy panaszzkodó énekek, keserves versek megjelöléssel illeti a szaktudomány. A népi siratókra emlékeztető hang uralkodó volt e kor költészetében. Erre meg is volt minden ok: a nyomorúság, melynek előidézői nemcsak a harcok okozta pusztítások, vesztések, különösen a 17. sz. végének és a 18. sz. elejének csatavesztései, hanem egyéni és közösségi tragédiák, bujdosások, a szerettek elvesztése, katonai beszállásolások is. Gyakran siratta el ezeket a csatavesztéseket a versek egy egész csoportja, amelybe versünk is beletartozik. A panasz lírai hangja át-meg átjárja ezt a költészetet, megszakítja az epika narrációját vagy benyomul abba, ahogy ezt a *Síralmas ének* építkezésének később következő elemzése is illusztrálja. Csak ritkán váltja fel a kesergését a bátortalan bizakodás hangja, ahogy erre már Kazinczy is rámutatott. Ez a fordulat gyakoribb – versünknek is ez a jellege – mint az, amely a lázadás hangjába csap át (bár ritkábban ez a hang is erővel teljesen szólal meg). Nem véletlen, hogy a versek szókészletében előforduló leggyakoribb szavak: siralom, sirás, siratás, jaj, óh indulatszavak, jajgat, jajgatás, keserűség, keserves, keservesen stb. Versünkben pl. az „óh” és „jaj” indulatszó hatszor fordul elő, s emellett gyakori benne a fájdalom, az elkeseredés indulatának kifejezésére legalkalmasabb felkiáltó mondat (*Óh fölséges isten, igyünk mire juta! – Jaj mely veszedelem esék magyarokon! – Óh szomorú eset, óh gonosz szerencse – Óh édes anyáknak föltartott magzata, / Mint hever az földön szegényeknek tagja!*)

A szóban forgó csoport panaszos hangjára, az említetteken kívül is, általában nagyon jellemző a komor, gyászos hangulatú szókincs és frazeológia. Versünk e szempontból az egész széles körű csoportot jól képviseli, ezért illusztrálásul kiirtuk a hangulat szempontjából jellemző szavakat és szókapcsolatokat. Íme: *romlásunkat – nyavalya – az isten ostora – veszedelem esék – elvesze – meghaljon – könnyeinek árját – keservesen – szomorú eset – gonosz szerencse – szegény magyaroknak – méreggel öntözte – gyászba borult – veszélyt szerző – halállal fizető – fejek elvesztő – nagy vérontás – szörnyű – méreggő lőn – szegény magyarság – hever az holttest – piros vérrel festetnek – elevenen nyúztak – izenként szaggattak – kínzottak – rútul sanyargattak – az sík mezők vérrel virágoztak – jutott félelem fejünkre – tüzet gyújtottanak testünkre – felpörsöle – löttek temetői – szegényeknek tagja – siralmas anyák, keseredett atyák – könnyezhettek – keserű gyásszal – béborult nemzetünk sokféle panasszal – szemeink is bétöltek sirással – rontja országunkat – pusztítja hazánkat – siralom érkezik – elveszett – nyo-*

morult – megölnek – keserűségemben – holt tetemek. Nem nehéz e felsorolásban ráismerni a 16. század jeremiádjainak és panaszkodó zsoltárainak hangjára. Ez is arra valla, hogy a kuruc költészet e csoportja szerves folytatója e korábbi műfajoknak.

Sok szép műnek, remekműnek az ihletője az egyetemes irodalomban a fájdalom. A mi liránkban különösen! Kölcséy versének intonációja: *Oh sírni, sírni, sírni, / Mint nem tud senki még (...)* *Ki tud? Ki tud?* – nemcsak e versre, hanem irodalmunk egészére jellemző, mert az átlagosnál gyakrabban hallatszik a panasz hangja, s több könny hull benne, mint bármely más irodalomban. Így van ez a kuruc kor költészetében is.

A *kolozsvári veszedelemről való história* (1704), mely szintén az 1704-i vereségek egyikét énekli meg, egyik versszakában a soralmas énekek gyakoriságára utal: *Mindentelé rólad siralmas verseket, / Írnak könnyhullással teljes énekeket (...)*. Egy másik versszakában fel is sorol néhány csatavesztést, melyek részben tudottan, részben feltehetően siraloménekek szerzésére ihlettek. Miként a *Siralmas énekekben*, itt is felsorolja, kiket siratnak: *Ki kedves magzatját, ki szép hűtös társát, / Ki sirajta bátyját, ki édes rokonát, / Jajszóval említi Kolozsvár határát, / Könnyével újtija ételét, italát.*

E siralmas énekek tanulmányozása néhány tanulsággal szolgálhat. Az egyik az, hogy többségük olyan csatavesztéshez kapcsolódik, amelyek nem irreguláris csapatokat értek (részben a Thököly és Rákóczi közti időben vagy a Rákóczi-szabadságharc kezdetén. Az 1704. év pl. többször szerepel!). A másik, amire már utaltunk: az epikus és a lírai hang összeolvadása, sőt a lírai hangvétel túlsúlya, az epikus énekekben is. Harmadik tanulságul vonhatja le az, aki ez énekeket elolvassa, a világi és a vallásos jelleg kettősségét. Bár a szakirodalom megállapítja, hogy a kuruc költészet világi ideológiai alapra épül, s ez így is van, ha más csoportját vizsgáljuk, mégis számos versben szólal meg a vallásos hang, különösen a panaszkodó, siralmas énekekben. Viszont ezekben sem húzódik végig a verseken, hanem többnyire a befejezésben jelentkezik az Istenhez intézett fohász, a hozzá való segítségért fordulás, mint egyetlen halovány reménysugár a kilátástalan helyzetben. Utolsó következtetésünk fejlődéstörténeti jellegű, amit másokkal (Albert Zsuzsa, Esze Tamás, Klaniczay Tibor, Varga Imre, Vargyas Lajos) egybehangzóan Szerb Antal az 1935-ös Rákóczi-emlékkönyvben így fogalmaz meg: „(...) a kuruc költészet az előző két század históriás énekköltészetének és protestáns vallásos lírájának egyenes folytatása és betetőzése. Megleljük benne a XVI. és XVII. századi költészet valamennyi jellegzetes vonását. Átvonul rajtuk is valami fájdalmas hang, monoton, vigasztalan bánat, melyeket a nagy századok alaphangjának lehetne tekinteni”.

Mindez érvényes elemzett versünkre is. Erről győz meg a vers részletesebb áttekintése, mely egyúttal építkezésére is rávilágít.

Az 1. versszak lírai expozícióként Istenhez intézett panaszos hangú fohász. A 2. még szintén az expozícióhoz tartozva, a cselekményt elindító helyzetet, gróf Forgách Simon hadba szólító parancsát tartalmazza. A felkiáltó mondattal kezdődő 3. vsz. a panasz lírai hangján foglalja össze tömören a gyászos eseményt. A 4. vsz. a barokkra is jellemző antikizálásra és a kor latinos iskolai kultúrájára utalva Apolló szájába adja a siralmas panaszt, mely versszakok során át hangozva, a költemény gerincét képezi. Első két versszakában (5. és 6.) még tart a görög isten szájába adott lírai kesergés, melyben a líraiság erősítője a két, indulatszavas megköszönés (*Oh szomorú eset, óh gonosz szerencse*), hogy aztán a 7. és 8. vsz.-ban megjelölje a véres esemény színhelyét és idejét, tévesen (nem Jakab havában, július 6-án, hanem jún. 14-én történt a csata). A 9. vsz. kétszer ismétlődő *szörnyű!* felkiáltással egyrészt Apolló lantjának, másrészt *Orpheus* énekének keserűvé válását, a fülemüle szavának „méreggá” levését hangoztatja az antikizálás mellett a reneszánsz szerelmi és vitézi költészet hangját ütve meg. A 10–15. vsz. a csata leírása. Természetesen epikus tárgyilagosságról szó sem lehet a rész ismertetése kapcsán, a narrator lépten-nyomon előrelép az események ábrázolása mögül; nemcsak az

ilyen jelzős szerkezetben árulja el érzelmeit, mint amilyen ebben a mondatban foglal helyet: *Hull szegény magyarság szörnyű sokságával*, hanem azzal is, hogy a 14. vsz.-ban többes első személyűvé válik a narráció, jelezve ezzel, hogy talán az énekes maga is részt vett a véres ütközetben, de azt is, hogy egynek érzi magát a közösséggel. Íme: *Szaladásra jutott félelem fejünkre, / Tüzet gyújtottanak bokrokban testünkre, / Mely ránk ége, / Ottan fölporosóle, / Maradásunk nem volt békességre*. Az a kép, amely itt élénk tárul, nagyban emlékeztet a barokk festményeken és eposzokban ábrázolt, tömegeket mozgató, realista, sőt naturalista módon a szemlélő vagy olvasó elé állított véres csatajelenetekre. Az alább idézett három versszak frazeológiájában, az esemény borzalmainak részletezésével természetesen idezi fel tudatunkban Zrínyi, vagy hogy ne menjünk messze, több e kori siralmas éneknek Zrínyire emlékeztető csataképeit, s szinte önkéntelenül juttat eszünkbe olyan barokk festményeket, mint amilyen Rubens ismert *Amazonok harca*: *Hull szegény magyarság szörnyű sokságával, / Rajta az ellenség, lövi az ágyúkkal. / Pallosikkal / Vágják hamarsággal, / Gyalogságot tipratják az lóval. – Úgy hever a holttest az mezőkön széjjel: / Miként aratáskor sűrű kéve renddel; / Piros vérről / Festetnek ott széjjel. / Megárodta, folynak sebességgel. – Némelyet közülünk elevenen nyúztak, / Ágyúlövésekkel izenként szaggattak, / És kínzottak, / Rútul sanyargattak. – / Az sík mezők vérről virágoztak*.

Ahogy az utolsó előttinek idézett versszak szép hasonlatával (*Úgy hever a holttest az mezőkön széjjel, / Miként aratáskor sűrű kéve renddel*) a népköltészetre, de hasonlataiban a nép életét sűrűn idéző Zrínyire is emlékeztet, a 15. a népköltészet mellett Balassit idézi: *Egi madaraknak, vadaknak gyomrai, / Megéhiült ebeknek mardozó fogai: / Emésztői, / Löttek temetői, / Számtalan sok férgek megevői*.

A 16. vsz.-tól kezdve ismét a líraiság veszi át a vezérszólamot, az epikumot teljesen háttérbe szorítva – különösen a 18. és 19. vsz.-ban. Ez nemcsak az indulatszavas, halmozásos megszólításokban, hanem abban is megnyilvánul, hogy ismét átvált a többes első személyre. A közösségi jelleg jut kifejezésre a 19. és 20. versszakokban sok keserű gyásszal béborult *országunkat*, sokféle panasszal és bánattal béborult *nemzetünket* és pogány ráctól pusztított *házánkat* emlegetve a jeremiádok panaszos stílusában. A 20. vsz.-ban emellett a költészetben Zrínyi óta jelentkező, a kuruc költészetben pedig uralkodóvá váló németellenesség is hangot kap. A 21. és 22. vsz. a tragikus csatavesztés érzelmi visszhangjáról tájékoztatja az olvasót. A 23. vsz. az Úr Jézushoz intézett fohász. A barokk festményekre jellemző ég felé fordulásnak is példája (de Zrínyi is megnyílni látja eposza végén az eget!), ugyanakkor e verstípus említett sajátos logikájára is emlékeztet: egyedül Isten jelentheti a kiutat ebből a siralmas helyzetből. A *Requiescant in pace!* kicsengésű 24. vsz. a vers argumentuma: *Szerzém ez éneket keserűségemben, / Holt tetemek között való létemben (...)*. Tehát ha nem is biztos, hogy a szerző részt vett a csatában, az bizonyos, hogy versét közvetlenül a csatavesztés után, a csatatéren írta, s ezzel hangsúlyozottan indokolja a mű lírai realizmusát, amit Esze Tamás tömören és nagyon találóan így fejez ki: „a kuruc költészet a történelmi valóságot tükrözi (...) a történetírásnál nagyobb hűséggel és pontossággal”. Ezt fogalmazza meg az *Óh, te kis maroknyi szegény magyar nemzet* kezdetű ének 21. vsz.-a is: *Verseimnek pedig ne nézd cifraságát, / Oda nem céloztam. Sőt gorombaságát / Magam is megvallom. De ha igazságát / Akarod vizsgálni, fontra adja magát*. Utolsó mondatában élesen rávilágít ez a Petőfire emlékeztető ars poetica a kuruc költészet, s benne versünk realizmusára.

Az argumentummal még nem végződik a vers: az utolsó versszak a fohász folytatása, de némi optimista kicsengéssel: *házánknak, édes országunknak, a magyaroknak* kérve benne szabadulást – ismételt hangot adva a kuruc költészetben gyakran kifejezésre jutó nemzettudatnak és hazaszeretetnek.

Többen megállapították (Esze Tamás, Klaniczay Tibor, Albert Zsuzsa stb.), hogy a kuruc költészet darabjai többségükben nem megkomponált, szerkezetükben nem átgondolt versek. Esze Tamás ehhez hozzáfűzi, hogy a rapszódikusnak látszó

verseket a panasz hangja kovácsolja össze. „Rapszódikus strófáit akkor értjük meg igazán.” Versünkre – erről íménti elemzésünk is meggyőzhetett – csak részben érvényes ez a megállapítás. Ha a rapszódikusság nyomait fel is fedezzük benne, ez érthető, hisz maga írja utolsó előtti versszakában, hogy „Holt tetemek között való létemben”, tehát a *csatamezőn* írta. Asztal mellett, szobában bizonyára szilárdabban megkomponált művet tudott volna alkotni. Így is alkalmas arra a vers, hogy az eseményt megjelenítse, s a tőle keltett érzelmi hatás mellett, sőt ezen túlmenően a kort érzelmi világa felől megközelítse, tökéletesen kifejezze – mégpedig számos magasrendű művészi eszköz igénybevételével.

S ha már a kor tükrözésénél tartunk, ki kell térnünk röviden a kor stílusának, a barokknak a versben való jelentkezésére is. Több vonására utaltunk már menet közben, úgyhogy itt csak kiegészítésre szorítkozunk. Ilyen az érzelmmel telítettség; de ez a megállapítás már a versnek az epikumot háttérbe szorító líraiságából is logikusan következik. Ez az érzelmi pátosz, lángolás – láttuk már – nemcsak a lírai részletekben nyilvánul meg, megtölti az epikusokét is. Csak találomra ragadjunk ki egy versszakot: *Óh édes anyánknak föltartott magzatja, / Mint hever az földön szegényeknek tagja! / Nincs ki szánja, / Vagy földbe takarja, / Még olyan sincs, ki összevethordassa.* Lehetetlen e részlet és a hozzá hasonló olvasásakor tudatunkban fel nem idéznünk a széles, patétikus mozdulatú barokk szobrokat! Ennek a szenvedéllyel telített pátosznak stílus eszközei között nem utolsó helyen szerepel az expresszív jelzők sokasága, melyek közül a dolgozat egy korábbi felsorolásában jónéhányat láttunk már. A jelzők halmozása egyúttal a barokkra olyannyira jellemző, gazdag ornamentikának is egyik tényezője. De kívül vannak mások is. Ilyen pl. az alliteráció, mint ezekben a sorokban is: *Szaladásra jutott félelem fejünkre, / Tűzet gyújtottanak bokrokban testünkre.* A másik említésre méltó tényező még a rímhalmozás: az ötsoros versszakok azonos hangzású rímekben csendülnek össze, s ez így megy 25 versszakon át!

A rímelés említése elvezet bennünket egy utolsóul említendő barokk vonáshoz: a bonyolult, heterometrikus strófaszerkezethez. A két hosszú (12 szótagos) sorral lassú mozgással indul a versszak, hogy a két rövidebb (4 és 6 szótagos) sorral meggyorsuljon, majd az ismét hosszabb (10 szótagos) záróssorral ismét lelassúdjék a tempó. Szabolcsi Bence többször is rámutatott, hogy a kor énekköltészete bonyolult zenei formákkal gazdagodik, s ez a bonyolultság e kor prózájában éppúgy megnyilvánul, mint költészetének verstechnikájában, mely utóbbira minden bizonyítással is volt a kor zenéje. Annál is inkább, mert – itt is a XVI–XVII. századi múlt szerves folytatásaképp – a kuruc költészet „ad notam” költészet volt, amint hogy elemzett versünket is minden bizonnyal énekelték.

E heterometrikus strófaépítkezés is a barokkra annyira jellemző mozgalmasság, dinamizmus egyik forrása, amint az a gyakori versmondattani jelenség, a „közölés” is (csupán versünkben nyolcat számoltam meg, mint ahogy más versekben is gyakran találkoztam vele; nincs tehát igazuk azoknak, akik szerint a közölés ekkorra már háttérbe szorult!). Íme egy a 8 közül, mindjárt az 1. vsz.-ból: *Minémű nyavalya, / Esék rajtunk Isten ostroma* (ehelyett, hogy *Minémű nyavalya, Isten ostroma esék rajtunk*). Nem zárhatjuk le a vers strófaépítkezésének jellemzését anélkül, hogy rá ne mutalnánk, mily jelentős szerepet játszik benne a paralelizmus: szinte mindig egyik strófa szerkesztési alaprincipumát jelenti: *Némelyeket közölünk elevenen nyúztak, / Ágyúlóvésekkel izenként szaggattak, / És kintoztak, / Rútul sanyargattak, – / Az sík mezők vérről virágoztak.*

Az idézett versszak is bizonyíték arra, hogy a megformálás, benne mint egyik lényeges tényező, a bonyolult strófaképlet, s a többi, melyekre elemzésünkben kitértünk (s azok is, amelyekre már nem jutott hely e dolgozat keretein belül), nem henyé dísz jelentenek, hanem súlyos tartalom, egy tragikus esemény és a vele kapcsolatos érzelmi lángolás kifejezői. Igazat kell adnunk Albert Zsuzsának, ki a kuruc költészetről szóló szép tanulmányában (*Elemzések a Rákóczi-szabadságharc politikai költészetéről*, ItK. 1956. 3. sz.) versünket a kuruc költészet fejlődésének csúcsára helyezi.

ÉGŐ TÜRELEM

Eszmék, emlékek, választott mesterek
számbavétele, ez az ünnepélyes enumera-
tio azonban csak egyik része ennek a
goethei értelemben vett vallomásnak, mert
ugyanígy sűrítő versekbe életét, a múlt ár-
nyait és a jövő hitét, néha kegyetlen szó-
kimondással, mintha a szavak mágiájától
várná, hogy megszabaduljon a fájdalmas
emléktől (Emlékezés apámra), máskor gó-

Ha megrajzoljuk Keresztury Dezső útját, közéleti munkásságával együtt, amiért igazán nincs oka szégyenkezni, meglehetősen tarka képet kapunk. Az Eötvös-kollégium igazi tudóst nevelt a pályakezdőből, s akik annak idején még frissiben olvasták kitűnő esszéit (hirtelen A magyar önismeret útja jut eszembe a Mi a magyar kötetből), Péterfy szerencsésebb csillagzat alatt született kései utódját sejtették benne. Világosság, hajlékonyság, a stílus eleganciája fejezetlen) Arany-életrajzában is. Közben jellemezte, s ugyanezeket a tulajdonságait fedezhettük fel később kitűnő (egyelőre be-

á magyar színház ügyének tett mulhatatlan értékű szolgálatokat, szétszórtan megjelent versei pedig a rejtőző költőről küldtek fényjeleket. Aztán a költő is előlépett, s csodálkozva láttuk: teljes fegyverzetben áll előttünk. Nem restellte a klasszikus remiszcenciákat, még Vergiliushoz is viszszanyúlt példáért és ösztönzésért, s ma már világosan látjuk, hogy a múlt — közös szellemi örökségünk — vállalása nagyon is szerves része egyre gazdagodó lirájának. A klasszicizmusra való törekvés is a teljesség igényét jelenti: az emlék lehet eltett forrás is, nemcsak sóvár ábránd, rezignált utánérzés. De a világirodalmi oszlopok között a XX. század második felének reménykedő s kétségekkel teli költője áll, s ezt mondja:

Nem hiszem, hogy valaha is kivágyjak
bőrömből a földön-túli
országba, de az anyag belefárad
felelősségem hordani.

(Változatok az öregségről)

S ezt is mondja, didaktikus hangsúllyal:

Szeresd, becsüld e megunva is
unhatatlan világot!

(Változatok az öregségről)

Nekünk mondja, vigasztalásként, vagy saját magának? Van abban valami nagyvonalúság, hogy esetenként a közhely sem riasztja vissza, s így válik általános érvényűvé, mert ne feledjük, hogy Vörösmarty is írt ilyen szerény bölcsességeket, sőt azt sem átalította, hogy borissza léteire disztichonba szedje Priesnitz és a „kétes elem”, a víz dicséretét.

Máskor visszájára fordítja a régi szentenciát:

Ósi bölcs szabály:
jótettért jót ne várj.

(Ráolvasások)

Iróniája önmagát sem kiméli:

Teszem a dolgom,
felkelek, eszem, tárgyalok,
irok, néha örömmel,
többször megszokásból,
leginkább, mert kell.

(Keserű változatok)

De mindez csak futó ötlet, játékosság.

Lirája ott emelkedik a legmagasabbra, ahol az élet nagy kérdéseivel néz szembe a vállalt feladat és a remélt cél:

De nem alkot a természet! Éli, nem
ábrázolja
s nézi magát: törvényét teljesíti,
nincs külön
világa.

(Művek)

Vagy itt, mindent feloldva és tanulssággá
szelídítva:

Mint az ihlet,
a boldogság is kegyelem: szívósan
várni és
ápolni kell. Ha egyetértve megosztjuk,
mi fojtogat,
a magányt: összhangzássá is lehet
a fájdalom.

(Zene)

Sorai fűtöttsége, nemes pátosza, tiszta költőisége emeli a nagy költészet világába ezeket a verseket, kirajzolva egyre emelkedő útját is. Mert a viszonylag későn publikált első versek óta hangja egyre tisztább, világa színesebb, gazdagabb. Az Égő türelem, melynek minden versében érezni a teljesség igényét, összefoglal és előbbre, magasabbra mutat (az Őszikék-hasonlatot ezért sem érzem meggyőzőnek), s olyan művészi hitvallást fogalmaz meg, ami nem a befejezettséget, hanem az állandó meg-

Felfelé vihet
a lanka is. Ha erős, ki tevékenyen tud
várni
s érik az ősz parádés bomlásában. Ezért
óvjuk, míg el nem vésztük türelmünk
s tiszta,
bár törékeny azonosságunk önmagunkkal.

(Mindvégig)

Keresztury Dezső tudott „tevékenyen várni”, ez a bölcs türelem érlelte verseit. Úgy látszik, a lirának nincs kora és évszaka, a csodagyerekek mellett öregeknek is juthat a csodából, s bár későn indultak, olyan magaslatra jutnak el, ahol a tekintet egybefogja az egész látóhatárt. Keresztury is ezek közé tartozik, az Égő türelem jelentősége éppen ezért csak az lehet, hogy összefoglalva egy befejezett költői korszakot, utat nyit az újnak.

CSÁNYI LÁSZLÓ

MÉRLEG

Négy évtized liráját méri a *Mérleg*. Méri és mutatja a szellemi életünkben már régóta mindenkitől elűtő, s jól megkülönböztethető arcot. A tudós és fordító, a szerkesztő és regényíró mögül is előbukkanó költőt. *Olajfalomb-ezüst* keretezi a képet: az anyagot törhették volna akár a Golgotáról. A szín és forma pedig azoknak a valahai fiataloknak — irodalomtörténeti besorolással a Nyugat harmadik nemzedékének — műveire emlékeztet, akik szeretet és humánus látszólagos kívülállásában valójában nagyon is „belül” álltak. Versszívvükkel, impresszionista képeket egymásra vetítő formavilágukkal bírták, igyekeztek lebírni a rettenetet. Mindannyiuk közül — Vas Istvánt szabadon idézve — bizonyos szempontból Rónay György tekinthető a nemzedék reprezentatív költőjének. Ő volt az, akit a Nyugatot és Babits nevét zászlójukra tűző kortársak, kivétel nélkül, mindnyájan szerettek.

Miben volt már évtizedekkel ezelőtt a mostanra egész életművet fölmutató költő varázsa? Klasszikusaink tiszteletében, a francia líra megkedveltetésében, az Aranyra tekintő, Tóth Árpád modorában verset mondó, Berzsenyit megidéző, Hölderlinnel saját ars poeticáját fogalmaztató, mindig zárt, mindig fegyelmezett sokarcúságában? Abban-e, hogy a vaskos realitást csak lelkiekben érzékelő, kezdetben a társadalmiságot enyhén megkerülő líra *vénülő bohóca* sajnón kérdi: *hol van a tettek emléke*, hogy antifasiszmusának, olajágakból font verskoszorúinak tiltakozó jelképeként 1944 decemberében — *Faragó György*höz intézve a szót — megrendültségről, szépségeszményének megkarcolásáról tudósíthasson? *Pusztul e nép, széthull ez a nemzet! a jobbak a sírból / hallják már a menekülők tétova lábdobogását, / s érzik a vért, ahogy odvasodó csontjukra alátoly.*

A feszültséget hordozó, Babits Ninivéjébe alászálló költő *lágý éter ezüstje* (Debussy), elvontságot, Arany János-i széphangzást mágikus fényben mutató *mindenség szép mértana* lassan megváltozik: romok helyett palotát, vér helyett kenyeret és sarjadó vetést követel a vers. 1945 nyarán, a *Strótlák*, *hegyen* egy egész tájat ölel hazául; a

boldog béke tengermélyét érző író gazdának tudja magát. Benső világa, kolostor-magánya mintha kezdene föloldódni. Az Odyseusszal bolyongó késői nagy verseket és a biblikus témák mögé rejtőző költő sorait olvasva, a szárszói négysorosok természetben megtestesülő fájdalmát és *Haydn gyászmiséjének* életet-halált-irodalmat Béctől Párizsig fölerősítő orgonamuzsikáját szem előtt tartva — és visszaemlékezve az évek során Rónayra aggatott jelzőkre: hűvös formavirtuóz, világból kivonuló katolikus-látnok — gondolnánk-e arra, hogy neki is volt éneke a *Tavaszhéle*. *Ezért nem űz el innen keserűség, / végzet haragja, semmi hatalom. / Kemény parancssal ideköt a hűség: / jóban vagy rosszban, mindig szabadon, / magunk törvényét vallva, senki másét, / s ha körülötünk akár egy világ ég, / övni magunkban, s híven adni át / utódainknak ezt a kis hazát. / Jöjj hát, tavasz! / Sarjadjatok vetések! / Virulj, Tündérkert, kicsi Magyarország!*

1947 márciusa lobog a versben, innen nézve a mát, jelentékeny a változás. Természetesen ez nemcsak az évekig beléfojtott szónak, nem is a más hatalmat szolgáló fordításnak (*Mérleg*) köszönhető. A költőt már kora ifjúságában lenyűgöző, verseinek képalkotását, szimbolikáját meghatározó biblikus mozzanatok az öregedéssel (elmúlásérzéssel) új szerepet kapnak. A József Attila-i tragikum miatt egyetemleges tiltakozássá alakult földrajzi név: *Szárszó*, éppen az ott birtokolt *Kerittel* és pihenőhellyel Rónaynál egészen mást jelent: bölcsőt és koporsót, egyformán kopácsoló harkályt, egyetlen fűrésze váró fát, ritkás árnyékot és zokogó vadgalambot, bölcs belenyugvást és halk rezignációt. *Odyseus* tengert, szelet és hajót sohasem felejtő énekei visszapillantanak még egyszer a múltra — minden utazás utolsó! S mert nemcsak a halálfélelem kínozt egyre gyakrabban, de ki-kihagy a légzés, első is! Első abban az értelemben, hogy Rónay öregséggel bekerített kertje, az olajjal feltöltött lámpa mécsvilága, a határtalan szabadság révülete szinte *egyetlenné*, eddig sohasem hallottá teszi a verset.

A forma már régóta adott: az irodalmi mindent-tudás megengedheti, hogy az elődök és kortársak sokszínű, változatos lírája mellé Rónay is odategye az általa így hallott szót. Pilinszky csillagmagánya, ég-

bevágyni-akarása, ürhidege a *Mérleg* költőjénél ismeretlen. Megjelöltsége, az esendő embert tisztulásra készítő bűntudata sem annyira elvonatkoztatott, hogy az *Olajták éjszakája* mögé ne tudnók az ember evilági botorkálását, toronyörként is toronyt építő, csöndből kűtmély-magányba merülő „cselekvőképességét” odaképzelní. Azt a hallatlanul finom, néha csak jelzésekben sűrűsödő distanciát, amely a faágak *tehér töviseivel* és a *megfeszített memmbolt* sebeivel jelzett égi díszek között is meg tudja mutatni a most már egyetemessé váló szenvédest.

A kép lehet biblikus, de a belőle kiolvasható mindig túlmutat önmagán. Elesett, kifosztott, megalázott ember próbál újraindulni: öregség, betegség, a sohasem viszapörgethető idő és az elődök-harcostársak emléke nyomasztja (mily furcsán hangzik ebben a környezetben a „harcos”). A varázsló Füst Milán száműzött lovasaira, Radnóti kissé lejtő párizsi járdájára, műveltségélményének összetevőire emlékezik. S oly rég volt már az az elkövetett *bűn*, hogy nem is tudja: vajon ő nem ült-e annál a bizonyos asztalnál. A szárszói kert nyugtalan hullámmozgásával Tenger és Hájós egybeforr; aki e kettőt egyként érzékeli, sohasem a névvel megjelöltet állítja középpontba, hanem mindenek helyett odaáll ő maga. Az *Olajták éjszakájában* is ezért inkább a Szárszón elégetett gallyak füstje látszik, s a Rilke sírját „tisztá ellentmondásként karddal ketté metsző rózsa-szál” sem a mohos követ, de az idő tornyaival egyre púposodó földkupacot — a ráváró itthonit! — jelzi.

Másképpen hangzik a József Attilánál magabiztosságról árulkodó felszólítás is ebben a környezetben. A *Légy fegyelmezett!*: vonatok csikorgása, kerék-kattogás mögöl is keményen pattanó vezényszó, míg Rónay György *Fegyelmezettén éljl-e kihagyó remény*, elröppenő sóhaj az *Öreg Evek Szigetén*. A szeretteiért érzett felelősség, az egymásért élés harmóniája napmeleget kölcsönöz a versnek. A klasszikus életeszemény és az irodalmat is ebből eredeztető forma — Vers, Élet és Művészet egymásbafolyó, szépség- és tisztaságeszményre épülő klasszikuma — újabb és újabb, végsően letisztult szókra ösztönöz, de a külső hangot már nehezen érzékelő költő mintha végső helyért nyerné el a biblikus példázatban. *Arccal a kőre rogyva, / olajtalomb-*

ezüstben, / homlokával a sziklán, / halálos szomorúan.

Rónay György nem kér nagyobb részt a világból, mint amennyi őt megilleti. Költészete sohasem sodort el partokat, nem okozott földrengéseket, nem indította lázadásra a nyelvet, külsőségekkel sem akart meghökkenteni. Lírai életművét szépen jellemzi az a *Pipacs*, amelyet a költő Szárszó sokszínű virágaiból *Nyári albumába* ragasztott. *Egy hóditó, elvágva csapatától / az út mentén a réten egy pipacs nyit. / Nem jutott nagyobb része a világból, / de holtig őrzi azt a talpatatnyit. (Magvető.)*

SZAKOLCZAY LAJOS

Székely Magda:

ÁTVÁLTOZÁS

Verseket ír-e Székely Magda — vagy verssorokból, versekből építkező *könyvet*? Mindenesetre úgy érzem, második kötetéről nem lehet anélkül szólni, hogy ne idézném a tizenhárom esztendővel ezelőtt megjelent első, a *Kötéblát*. „Követ hordtam sírok fölé, / legyen irdatlan körakás... / Kőként zuhogtak éveim, / és felépült a ház” — vallotta akkor nemcsak *A ház* című költeménnyel, hanem egész kötetével: „Mert nem tehet mást, aki él, / megindul kezében a kő. / Illeszkedik, rendezkedik, / és napról napra nő”.

Ez volt a *Kötébla* fő témája: a felismerés, hogy az ember keze nyomán az „irdatlan körakás” mindenképpen renddél illeszkedik. Első recenziói szívesen dicsérték a kötet architektúráját, a tudatos szerkesztést, azt, hogy korántsem esedékesen egymás mellé sodródó versek gyűjteményét nyújtja át az olvasónak, hanem olyan szerkesztés, melyet más költők esetében legfeljebb a harmadik-negyedik kötet hoz meg, s amelyben a képek és szerkezetek egyetlen ponton sem csorbitják a költői építkezés tervrajzát, amelyben a gyengébb verseknek is lényeges funkciójuk van. Mindez fokozottan érvényes az *Átváltozásra*, az architektúra még szigorúbb, pontosabb, áttetszőbb. Székely Magda új kötetének igazi meglepetése nem is ez, hanem hogy nyilvánvalóvá vált: költészetében kü-

lönös jelentősége van a kövek összeilleszkedésének, az építkezésnek. Ez az *Átváltozás* fő témája: felfedezni az életmű architektúráját. Vagy inkább: az élet architektúráját.

Szűkszavú, halk költő. Az első kötet hatvan, a második hatvanöt költeményt tartalmaz. Ökonómiusan puritán versek, melyek rendkívüli gazdagság élményét rejtik. Az egyes művek, az egyes sorok, képek, jelzők többféle körben, több szinten szólnak, kötődnek egymáshoz. Halk szavai felforrósodnak: Székely Magda könyvében a vers autonóm világa „helyzeti értéke” folytán különös jelentéstöbbletre tesz szert. A szerkezet nemcsak kiteljesíti, hanem a személyesség különös ismertetőjével is cillátja a kötet egyes darabjait: a világ Székely Magda-i architektúrája a lélek alsó rétegeiben épül, ahol a személyes határos az általánossal, a szenvedély a gondolattal.

A Nemes Nagy Ágnesnek ajánlott *Ikonon* a „lapnyi térben” álló „makulátlan arcok”-nak, „nyilegyenes vállak”-nak nyilvánvalóan megvan a maguk etikája. Az ikon mögött az idő megcseréli ugyan „minden követ a falnak”, ahogy az évek során az emberi test sejtjei is kicserélődnek, „a lapnyi térben állók” mégis „hibátlan megmaradnak”. E költői példázat azonban *személyes vonatkozást* azzal kap, hogy előtte két költemény is / *Harminc, Az arc* / a „Harmincon túl az arcon / nincs hatalom” gondolatot fogalmazza meg, s hogy utána a *Hiátusban* a költő leszögezi: „áll a múlt, amit megéltem: / nap a napon, és év az éven.”

Arról most ne szóljunk (külön elemzés tárgya lenne), milyen fénytörésben mutat itt múltat és jövőt a költői állítás örök jelenideje; maradjunk csupán az *Ikon* „helyzeti értékénél”. A *Kötéltábla* kezdő szövegét meghatározó *Mártírban* a koncentrációs táborba elhurcolt édesanya képe jelenik meg „lapnyi tűz”-ként, s hogy az *Ikonban* nem véletlenül tűnik fel újra e jelző, azt tanúsítja ugyancsak e költemény közeli szomszédságában a *Tél*. A hirtelen feltámadó vágyat — „Be kéne nyomulni a kályha fala / mögé ahol dübörög a fa, / lobogna az ember húsa, haja” — enélkül meg sem értenénk. Erre utal Sidrák, Misák, Abednegó ótestamentumi esete is, akiket tudvalevően Nabukodnozor király isten akaratára ellenére vetett a hétszeresen túlfűtött

kemencébe, ám azokat nem fogta a tűz: „A három a tűz közepén / lobog érinthetetlen / a hétszeres kemencefény / fényénél fényesebben”.

Ezzel eljutottunk Székely Magda költészetének legbensőségesebb köréhez: a fényhez, mely hasonló ragyogással talál csak az ötvenes évek végén írt Pilinszky-versekben gyűlt ki. „Az Úr egy jelben sincs jelen” — olvassuk a *Főnixben*, a „bizonyosság hamujá”-ból mégis kikel a főnix és „fényesen megneveződik”. „Nincs ideje a rossznak és a jónak” — mondja a *Prédikátor*, ám épp ez teszi oly súlyossá az embernek maradás kötelességét: „Csak arra vár a végső / igyekezet / hogy megnyilvánuljon melyik / nehezebb”.

A költő nem engedi, hogy elfelejtsük, amit az első kötet *Ítélet* című versében megfogalmazott: „Nem enyhülhetek, mert helyettük élek”. S ha az új kötet *Ítéletében* „napján a végső elszámoltatásnak” egy szín alatt látjuk a jókat és a rosszakat, az csak súlyosbitja az enyhületlenségben hordott kötelességet: mindenekelőtt a jó nevén nevezését még a rosszban is. S ezért az *Ikon* „helyzeti értékéhez” hozzátartozik, hogy *Az arc* ciklust, melyben ez a vers helyet kapott, játékos-groteszk példázatok akkordja zárja: a prófétáról, akit kútba vetettek és ott mennydörög, míg a vendégek mulatnak (*Bibliai*), a palotában és a kalodában ülő két íródeákról (*Középkori*), a kétféle horgásról: a „kifogni mindent” és a „kifogni egyszer azt az egy halat” magatartásáról (*Horgászok*). A viszonylagosságok rendszerében, „architektúrájában” a reflektorok egyértelműségével jelenítik meg e költői példabeszédek a „helyzetek végső világosságát” (*Súlytalanság*).

Ha egyszer „Az én Istenem elhagyott”, mint a *Zsoltár* mondja, erre csak egyféle választ adhat a „végső igyekezet”, az *Albingsétség*: „Mikor a jóra semmi jel, / jel nélkül is indulni kell / az egyre sűrűbb sötétben, / amíg kigyúlvá, mint az ablak, / magam világítok magamnak.” Ez a fény lényege, értelme, természete. Székely Magda költészetében a szerencsétlenség és a boldogság, az indulat és a tett keresztültüzeiben érlelődik a fény. Ezért is állíthatja biztonsággal a költő: „Ha majd lehull, ami hamu, / kiszabadul a fény belőlem, / és kiterjed korlátlanul, / nélkülem is növekedőben.”

A *tény* négy sora kétségkívül egyik etikai-gondolati csúcsa annak az architektúrának, melyet költészete formál A *tény* után egyre több a „kihagyás”, a „körvonal”, hogy végül már csak egy-egy fa-
ágot, „fele híd”-at karcoljon élénk élesen (Egy rajz).

Székely Magda azon az úton indult, melyet Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky János nyitott neki; az *Átváltozással* azonban olyan tájra jutott, ami egyedül az övé. Új verseiben valóságosan felépül az, amiről a költő hittel mondhatja a kötet mottójával szolgáló négysorosban: „az én igazi testem”, az, ami „leüthetetlen erősen” áll a „hulló test helyén”. (*Szépirodalmi Könyvkiadó*).

PÁLYI ANDRÁS

Turbók Attila:

JÚLIUS

Turbók Attila első kötete lényegében két, egymásba érő állapotot próbál megfogalmazni: a nyitott kamaszkort és a felnőttkort, amikor már igazságok tudója, vagy igazságok tudójává szeretne válni a költő.

A történelem által megcsonkított életrajz (apja eltűnt a fronton) egész életre szóló hiánnyal indítja el a költőt. Turbók Attila költői portréjának alapvonásait ez az indulás véste ki: a félárvaság védelmet nem lelő, érzékennyé finomító kora. A szegénység, a városi proletárvidék tájélményeit és szociális indulatait hordozza magában. De Turbók Attila nemcsak József Attila-i érzékenységet örököl innen, hanem a magánéleti terhet megkísérli úgy átélni, hogy belőle történelmi tanulságokat is leszűrhesen, kortársai közül — már ami a háborús élményt illeti — Kovács Istvánhoz hasonlóan. Egyéni kisemmizettségét úgy szeretné nagyobb összefüggésekbe ágyazni, hogy ne a sérelmeit nagyítsa ki, hanem a történelmi igazságtevés és az önmeghatározás egységét érje el. A jövőre is érvényes humanitás jegyében megnyugtató választ találni Mohács, Lidice, 1956 egy mai fiatalban összegződő kérdéseire. Hogy *Jelentés két évtizedről* c. versében írja:

Apám fölbukott,
a bátyja lettem.
Holnap már ő lesz a fiam.
Töprengek, hogyan neveljem,
gerincét ne üsse bot,
fogát ököl.

Tételes igazságai inkább leckefelmondások:

másképp fojtom dühöm, a dal
torkomból másképpen szakad

— írja a *Földem* c. versében. Önmeghatározó indulatai, igazságtevő racionalizmusa szerveződésben az anyjának emléket állító versében bomlanak ki, akinek sorsa úgy általános érvényű, hogy az anyai tragikumot és a szegénység országhatárokra átnyúló következményeit egyaránt hordozza.

Aki igazságok tudója, még nem biztos, hogy költő. Turbók Attila ismeri a szavak mámorát, s ez a költészetnek alapfeltétele:

szavaktól iszonyodva
szavak süveges foglya
(*Kergetőzőm*)

és az ígért gyönyöre izzik;
mindent, mindent elmondhatok
(*Gyermekkorom*)

— ezzel a szinte eufóriás nyitottsággal indul a pályának, s ezek a versei valóban frissek, harmatosak, sugárzók. Viszont egész kötetének paradoxona, az első ciklustól haladva a kötet végéig, hogy a költő tudásának, szemléletének bővülésével együtt fokozatosan elveszíti költőiségét.

A kötet közepétől megszaporodnak nemcsak az élet megpróbáltatásaira készülő, a kamaszok megcsalatásáról valló, a történelmi kataklizmákat újra és újra átélő-értelmező versek (költőjük 1943-ban született!), hanem a torzók is. A tévútra csúszó vagy rosszul megkomponált versek (*Szívembe robban, Régi lemezek közt válogatva*).

Turbók Attila kitűnő intonációs érzékkel indít el verset:

Pusztulhatok akárhogyan
gázcsap ragyog a képzeletben
(*Elrúgott föld*)

hogy azután körülírt, túlírt, közhelyektől

fekélyes, ritmikailag is összetört vers ke-
rekedjék ki.

Ugyanezekbe a ciklusokba képzavarok-
tól sem mentes versek is belekerültek:

Még dárdás a szavunk
döfve és ölelve
ássuk a száj árkait.

(*Harmat és vér*)

vagy: Szemed lopójába szíva

(*Kortyints föl*)

Még nyelvtani vétség is előfordul:

állok itt
gyógyszerek garmaával.

Az idézet utolsó szavában bizony a birto-
kos személyrag (garmaájával) egy, felte-
hetően rossz analógia hatására elmaradt.

Mondhatni tipikus jelenség, hogy egy jó
indító metaforát részleteire bont fel a vers
során, s ez a részkepekre szabdaltsága az-
után túlságosan földhöz ragasztja a képze-
letet.

Így esztétikailag teljes verset inkább a
dalokban olvashatunk (*Lábamon gyolcs*),
illetve a leíró, állapotrajzot és természeti
látványt egymásra montírozó hosszú ver-
sekben (*Június, Július*), amelyeknek gon-
dolatosságát egy egészséges és korszerű tör-
ténelmi tudat kimunkálása határozza meg.

Ha a kötetnek csupán az előnyös vagy
joggal rokonszenves vonásait nézem, Tur-
bók Attilának akkor sem lesz könnyű dol-
ga. Az első kötetben bentmaradt, fogyaté-
kosságai alapján nyugodtan elhagyható ver-
sek iránti elnézés talán azzal magyaráz-
ható, hogy nem volt elegendő anyaga a
válogatáshoz. Ez viszont nem kedvező elő-
jel a — ha nem is mindent — de sokat
el döntő második kötethez.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Pintér Lajos:

FEHÉRINGES FOLYÓK

Nehéz kitapintani, hogy Pintér Lajos ver-
sei mikor milyen mélyről fakadnak. Gyak-
ran csak felvillanó ötletnek, groteszk fin-

tornak tűnik egyik-másik (*A mesék teme-
tése, Angyal alól kiganézni, Idővarázs* stb.).
Igaz, ezek csak rövid, öt-hat soros versek,
de a hosszabb, tíz-húsz sorosok között is
bőven akadunk hasonlókra (*Ismerkedő,
Pohár alakú ének, Akár a tők olyan ember*
stb.). Ötletességükben ezek is vonzóak,
mintha csak erejét akarná fitogtatni velük
a költő. Inkább csak forgácsok ezek, még-
is sokat elárulnak a költő műhelytitkaiból.
Váratlan, groteszk, vagy éppen nonszensz
képzettársítások teszik gazdagabbá, nem
egyszer többjelentésűvé, szimbolikusan
sejtetővé a verseit. Íme néhány sor a *Lánc-
dal* című verséből: „Ott, ott / a messzesé-
gek muzsikálnak / ne akaszd vállfára a
vállad!” De ismétlem, ezek csak forgácsok
inkább, amelyek kellene a nagyobb, tel-
jesebb, illetve átfogóbb versek alkotásához,
mert ilyenek is bőven találhatók már eb-
ben az első kötetben is. Az életet adó föld-
del beszélget az *Alatt* című versében:

Ha a göröngyök barna sátránál kopogatsz,
az igazi lakodalmak éjszakájába

betoppansz:

Különös, szimbólumokba játszó fantáziaké-
seregem.” Szinte érezzük a versben a ka-
lászati termő földek lakodalmak hívását:
„Kenyérré-öklösödő / búzaszál-ujjacsok
fordulnak, integetnek”. S ez már nem is
groteszk, csak szokatlan. Pintér Lajosnak
— úgy tűnik — máris sikerült kialakítania
bizonyos egyéni kép- és szimbólumrend-
szert. Mert hogy nem szeszélyes és vélet-
len, funkció-nélküli képzettársításokról van
itt szó, arról világosan vallanak a kitűnő
ritmusú, leginkább összezsengő, rímes és
zenélő sorok:

Öléig érő földből oldozd fel őt.

Piros kukoricacső-füzérek

remény-olvasók, kezeket guzsba

kulcsolók, mondassatok imát is

végre,

mert szemmel vert az érzése.

Mély, imádkozó hangulatiság teszi még fe-
szültebbé ezeket a zenélő, belső rímmel
is nyomatékosabbá tett sorokat. Feszült
várakozást keltenek, hiszen erre hangolt
már a cím is: *Kérdőjel-gerincoszlopú tér*,
aki „dereshátú hajnalokon lovagol”, meg-
érkezik, s a „földön ha lépked, bilincsbe
lép be;”.

Igen — a „kérdőjel-gerincoszlopú férfi” — mi magunk, az új Kőműves Kelemenek, akiknek „felesége már féli a halált, / bujdokol mész mögé, vakolat alá”. — Kegyetlen, titkos és valós látomások ezek, s itt felöltik ismét *A mesék temetése* című, előbb már említett epigrammaszerű kis négysoros vers:

„meggyalázták hófehérekét
megfoglák a tőkös törpét
beletették egy bográcsba
és megették vacsorára”

Megkérdezhetnénk, hogy vajon kiábrándultság-e ez, vagy gúnyos, groteszk fintor csupán? Én azt hiszem, az utóbbi inkább. Erre vall a *Fehéringes folyók*, a címadó vers tisztaságáért, megújulásért könyörgő áhítata, a kavicsugrató játszótárs, akit a költői látomás keservesen lekötözve lát, s megigézni szeretné: „akarom, hogy tiszta legyen”, hiszen hozzá „imádni járnak / a szeretők / mezőkön lépnek, / a mezők kimosott lepedők.”

Ha így kezdjük boncolgatni Pintér Lajos verseit, meglepő módon kitérülnek. Nemcsak az előbbiekhöz hasonló töltetiek, mint például a *Hol van az a lépcső, Sándor?* — *Zuhanásunk szép ivére, Combsont-ról lefutó vonat, Mese, Várlábon torgó kacsák* címűek, hanem csaknem minden vese, mert jó néhányat sorolhatnánk még ide. S az utolsóval a felsoroltak közül külön is foglalkozhatnánk, mert groteszk fintorai talán a legkeserűbb. De ez nagyon messzire vezetne most és lehet, torzképet adna magáról a költőről is. Mert Pintér a maga fiatal lendületével gyakran túlkijáratja a dolgokat. Nevezhetnénk ezt őszinte szókimondásnak is, keserű képei, fintorai azonban mégsem valami korai világfájdalmat, vagy kiábrándultságot tartalmaznak, hiszen öldöklőbb gúnyal már nem is fordulhatna a kiábrándultak felé, mint nem egy versében teszi (Cikizmus, Digózás stb.). Pintér igazi arca a harc, a bizakodás. Erre vall a *Hippi-dárc* ironikus öngúnya, tiszta szép feloldással a végén. Vagy az *Elkórhadt álkapcsom fölött* című versének méla tündése, amelyből mégis csak az csendül ki, hogy egyszer ugyan elkórhadunk, „de előtte még jó lenne élni / ágyéket, agyat nem cserélni”. És méginkább erről vallanak az olyan zabolátlan életörömt hirdető versei, mint a *Hiszkegy a csikós motívu-*

mok könyvéből, az Ócskapiac, a Nem, az Ismerkedő, vagy a Márciusi ráolvasó.

De sorolhatnánk így tovább Pintér Lajos meglepően gazdagon sorjázó verseit. Szép ígért ez a kötet. Hogy merre, hova visz ez az örömkeltően induló út, azt aligha lehetne még most kijelölni, de nem is szükséges. Inkább biztatni szeretnénk, hogy jó az, amit csinál, mert termékenyen önállóan, egyéninek és újnak ígérkezik. S óvni ugyanakkor a zsúfoltság, groteszkus veszélyes buktatóitól.

SERES JÓZSEF

Jókai Anna:

A REIMSI ANGYAL

Jókai Anna tíz évvel ezelőtt, 1966-ban jelentkezett első írásaival. Novellákat, regényeket, drámákat ismerhettünk meg tőle azóta. *A reimsi angyal* címmel a nyolcadik könyve jelent meg a közelmúltban. Válogatott novellás kötet, benne huszonhárom írással a *Kötél nélkül, A labda*, illetve a *Szeretteink, szerelmeink* című korábbi könyveiből. Ismert művekről van szó, nem kell őket sem felfedezni, sem bemutatni. Részletes értékelésük is többé-kevésbé megtörtént az egyes kötetek megjelenésekor.

Egyéni hangú, szakmailag felkészült, felelősen szóló író jelentkezett Jókai Anna személyében tíz évvel ezelőtt. Novelláinak és elbeszéléseinek többségében lelkileg sérült, sorsukat nyűgként cipelő emberekről, félresikerült életekről, helyreállíthatatlanul összeomló emberi kapcsolatokról olvashatunk. A türehtelent és a tarthatatlant mutatja be, az emberhez méltó életből, a normális kapcsolatokból kiszorult, a sorsuk által rájuk kényszerített küzdelmeket egyedül megvívni nem tudó, segítségre szoruló embereket választja hőseiül. A rosszat mutatja, hogy tisztábban lássuk a jót. Testi és lelki kínokról beszél, hogy emberségünkre számítva segítő cselekvésre ösztönözzön. Kivétel nélkül minden mondata az emberért íródott, egyetlen szava sem az ember ellenében. Találónan írta Weber Antal közel két éve a Kritikában: „Az elbeszéléseknek (mint Jókai Anna más

munkáinak is) az a legfőbb mondandója, hogy az emberi lényeg a megnyomorított-ságban, a szürkességben, a kisszerűség viszonyaiban sem nyomható el véglegesen. A körülmények lehetnek ugyan erősebbek, mint az egyéniség erőtartálékai, de az embert méltóságától meg nem foszthatják."

Azokat az írói erényeket — témáinak eredetisége, hangjának egyedisége, feszes, tömör előadásmódja, jó szerkesztőkészsége, az irónia eszközeinek mesterfokú használata —, amelyeket Jókai Annával kapcsolatban emlegetni szoktak, novellái és elbeszélései mutatják a leghatározottabban. Ezek a komor világot, megdöbbentő sorsokat ábrázoló, felrázó, mozdulni készítő, ki-méletlen önvizsgálatra kényszerítő írások, amelyek néha már elviselhetetlenek lennének, ha az író nem oldaná fel őket biztos érzékkel a már említett iróniában. Felróták már Jókai Anna hibájául a túlzott naturalizmust, holott éppen a műveiben gyakori irónia mutatja, hogy szó sincs nála valamiféle közvetlen „valóságmásolásról". Vajon a mindennapi életben irónikus-e az igazi fájdalom? Irónikus-e a szinte már ki-bírhatatlan testi vagy lelki szenvedés? Tudjuk jól, hogy nem irónikus. Jókai Anna írói világában azért válhat mégis azzá, mert ő nem fényképezi a valóságot, hanem abból indulva megfelelő írói eszközökkel felmutatja az egyedi esetekben meglévő általános érvényű vonásokat, és jellegzetes típusokat teremtve eljut az egyes emberi sorsok lényegéig.

Az elmondottak indokolják, miért vál-lalkozunk szívesen Jókai Anna novelláinak és elbeszéléseinek az újraolvasására is. A reimsi angyal alapjában jól válogatott kötet. Hordozza mindazokat az értékeket, amelyeket az író korábbi könyvei együt-tesen tartalmaznak. Az évek során töké-letesedtek Jókai Anna írói eszközei, erő-sebb lett novelláinak a drámaisága, hatá-sosabbak és egyben a jellemeket is jobban árnyalók a párbeszédei. Ezért is helyén-való, hogy *A reimsi angyal*-ba a korábbi *Kötél nélkül* című kötetből került a leg-kevesebb és a későbbi *Szeretteink, szerel-meink*-ből a legtöbb írás. Olyan kiváló elbeszélésekkel találkozhatunk ismét, mint a *Kislány, kutyával*, a *Kísérlet*, a *Selyem Izabella*, a *Piramis* vagy a *Szeretteink, sze-relmeink*. Az írónak volt ereje kihagyni számos gyengébben megformált, tárcaszin-tű vagy direkt tanulsággal befejeződő mun-

kát. Bár lett volna ez az erő még valami-vel nagyobb, akkor talán elmaradt volna a kevésbé sikerült *Valami jó*, a „tanáros" *Miről beszéltünk?* meg az inkább színes riportként, mintsem novellaként értékel-hető *A reimsi angyal* is. Csak sajnálhat-juk, hogy a könyv éppen az utóbbiról kap-ta a címét, némileg hamis értékrendet su-gallva ezzel. Ez a néhány írás azonban nem rontja le a könyv egészének az érté-két.

Pályaszakaszt záró kötet-e *A reimsi an-gyal*? Szerintem nem. Inkább afféle vissza-pillantás „a megtett útra", amelyből erő meríthető a továbbhaladáshoz. Kíváncsi érdeklődéssel, de kellő türelemmel vár-juk Jókai Anna új novelláit, elbeszéléseit.

MÁTYÁS ISTVÁN

Csaplár Vilmos:

A KIRÁLYLÁNY SZIVACSKABÁTJA

Aki ismeri Csaplár Vilmos eddigi mű-veit, az igencsak elcsodálkozhatott, mikor meglátta az író legújabb kötetét, *A király-lány szivacskabátját*. Csaplár ugyanis ez-úttal mesét írt; fantasztikus, groteszk, len-dületes cselekményű meseregényt. Eddigi műveiben az író tudatosan és rendkívül szigorúan az epikának épp ezt a vonását nyomta el, szorította vissza önmagában: a fantáziát, a változatos meseszöveget. Csap-lár elbeszéléseiben, kisregényeiben a „nem-történés" uralkodott, hősei nemhogy katar-zison, de még a hagyományos értelemben vett konfliktuson sem mentek keresztül. Életük egyetlen konfliktusa a konfliktusok teljes hiánya volt. Légüres térben vergőd-tek, csavarogtak, unatkoztak, értetlen szemlélői voltak a világnak. Csaplár jelen-tést adott a „nemtörténésnek", hősei egy nemzedék konfliktusát, hasznos tettek irán-ti hiábavaló, erőtlén sóvárgását jelenítet-ték meg. Mit jelent tehát az új regény merőben új környezete, a mesebeli fantá-zia tarka birodalma? Az író megunta vol-na szürke hőseit, unalmas, cselekményte-len „történeteit", és kedve támadt egy kis meseteremtésre?

Aki elolvassa Csaplár új regényét, nem csodálkozik azon, miért írt az író mesét. Nem fordított hátat eddigi életművének, nem kísértette meg a színes történetek öncélú varázsa, azt folytatja, amit novelláival, kisregényeivel elkezdett. Mesehőse lényegében nem különbözik korábbi kallódó, csavargó hőseitől, nem fedezi fel egyszerre az élet eddig nem talált célját; ez a mesehős ugyanolyan ember, mint a rossz közérzetű egyetemisták, a galeritagok, az unatkozó, szigeti magányba zárt fiatalok voltak. Csaplár következetesen halad a megkezdett úton, a számára adott és megörökítésre váró valóságszelet megrajzolásában, ám egyre újabb motívumokkal, tartományokkal gazdagítja eszközeit, témáit. Ilyen valóság jelen esetben a mese. Itt aztán megmutathatja, hogy tud „történeket”, kalandokat, színes, helyenként sziporkázó eseményeket is írni. A könyv erőssége a részletek képszerűsége és a nyelvi lelemény. Nyelvi teremtő fantáziája, amely korábbi elbeszéléseiben is fel-felvillant már néhol (*Régi óra halkan jár...*), most teljes gazdagságában kibontakozhat, szabadjára engedheti gazdag képteremtő, epizódalkotó képességét is, művét szinte barokkosan dús leírásokkal, fantáziadús alakok, helyzetek sokaságával építi fel. Néhol már-már sok is az ötletekből, kifárad a befogadó reprodukáló fantáziája, helyenként a kevesebb több lenne. A részletek gazdagsága, csillogása mellett látszólag kevesebb gondot fordított az egész megkomponálására, az epizódok túlburjánzának, a szálak elkötetlenül lógva maradnak a levegőben. A mesétől azonban nem lehet számonkérni a hagyományos epikus szerkesztés és jellemalkotás logikáját. Az események tarka összevisszaságban követhetik egymást mindenféle rendszer nélkül, a hősök külseje és jelleme bármikor akár az ellenkezőjébe is fordulhat. A komponálatlanság, a tarka zürzavar lényegi mozzanatot is tartalmaz. Ezek a színes mese-kalandok belső lényegükben nem különböznek a korábbi „nemtörténekektől”, céltalan csavargásoktól. A mesevilág csak külsejében más, mint a valóság. A kalandok befejezetlenül maradnak, félbeszakadnak, mert irányuk, céljuk nincs. Ugyanolyan csavargássá válik a hős útja, ugyanolyan pótcelekvéssé kalandjainak sora, mint az író korábbi hőseié, csak ezúttal színesebben, élményszerűbben. A fél-

bemaradás, a befejezetlenség ugyanis tudatos, sőt, a lényegi mondandót hordozza. Váraljai, a mesehős azért indul el vándorújtára, a mesék világába, hogy ezáltal meneküljön el a hétköznapi élet sivár szürkeségéből a fantázia színes birodalmába. A rideg, egyhangú robot fölé kitalál egy mesevilágot, és annak hőseivel, motívumaival népesíti be képzeletét. A józan, kicsinyes külvilág azonban ide is utánahatol, és megrontja, elszűrkíti, bizonytalanná teszi fantáziavilágát is. A mese hozzászűrkül a realisztikus világhoz, egyre hasonlóbba válik hétköznapi életünkhöz, hősei kicsinyes, önző emberek, csúnya királylányok, rideg, számító útitársak (Vaskezü): és a mese törvényszerűségeit is kisszerű, fantáziátlan hivatalnokok szabják meg (Pici Földműves.) A groteszk történetek — a Pici Földműves, a fatörzsbeli mesehősök, a nagyragyó üzletkötő és társai — a valóság ironikusan torz tükrét tartják előnk, parodisztikusan felvillantva annak lehetőségét, hogyan is nézne ki hétköznapi életünk, ha a mese tiszta igényeivel közelednénk felé, ha egy tisztább világ követelményeit tartanánk érvényesnek rá. A mese elkorcsosult, a próbatétel, a hőstett lehetősége megszűnt, vagy legalábbis bizonytalanná vált, a hős nem képes végigjárni a mesehős célhoz, győzelemhez vezető útját, ehelyett csavarog, lézeng a mesevilágban, mint Csaplár mai fiataljai saját környezetükben, cél és hasznos tevékenység híján, önmagát emésztve, pótcelekvésekben keresve a kiutat. A hős hiába menekül a mese világába, hiába igyekszik felemelni a hétköznapiok sivárságát az értelem, a cél magasságába. Idáig nem tud eljutni, mert a próbatétel lehetősége a mai ember számára — a meséből úgy tetszik — nem adott, illetve nem találja. Ettől válik befejezetlenné, céljában bizonytalanná minden kaland, maga a „nagy” próbatétel is.

Főleg ennek a végső gondolati távlattalanságnak a következménye, hogy a mese a valóságra hasonlít, a fantázia pedig a tiszta, szép mesék helyett boszorkányszombat-szerű, mocskos, erkölcstelen víziókban tombolja ki magát. A mese kifordult önmagából, mint a Rucafejű Lány, és undorító testiség lep el mindent. Van valami félelmetes ezekben az emberszerűen kicsinyes, hivatalnokszerű, pillanatonként változó külsejű és jellemű, alattomos mesealakokban. Nem csoda, hogy ilyen világ

láttán a hős önmagába zárkózik, és önmaga megismerését hirdeti a legfontosabbnak: vizsgálódása eredményeképp pedig kijelenti, hogy „az igazi sárkányok benünk vannak”. Legjellemzőbb példája a mese többretegűségének, értelmezési és hangulati sokszínűségének a királylány alakja: Mikor a hős keresi, mesebeli esemény, aki „csodálatos, mint a szivárványon táncoló tündérek zenéje”, ám mikor megtalálja, a lány mindenre kapható erotikus eszközzé válik. Ez a motívum utal legélesebben az író szándékára; mese és valóság kibékíthetetlen kettősségére. Ez a kétirányú tükrözés, egymásba játszás adja a műnek eredeti színű, groteszk fénytörését; ahol minden másképp is lehet, minden és mindenki az ellenkezőjébe fordulhat, jóból gonosz, szépből rút, emberből sátán válhat. Csaplár mégsem veszíti el a hitét; a mese végső soron szép, és a hős nem adja fel a „gyönyörű” (sic!) királylány megkeresésének és megszerzésének reményét. Ez pedig akkor is bizakodó vég, ha a hős a történeten belül nem jut el a próbatételnek még a lehetőségéig sem, és a mese a próbára való bizonytalan várakozással szakad félbe.

Érdekes és elgondolkodtató mesét írt Csaplár Vilmos. (*Magvető*)

LICHTMANN TAMÁS

Bereczky László:

OKULÁSUL FIAMNAK

„Az esendő emberek megérdemlik a részvétet” — írja az elsőkötetes Bereczky László az *Okulásul fiamnak* című kisregénye fűlszövegében. A mű elolvasása után azonban ez a kijelentés nyomban kérdőhangsúlyt kap: Az esendő emberek megérdemlik a részvétet? A történet főhőse Szucsányi, az ejtőernyős és az efféle emberek aligha. Még akkor sem, ha netán akaratukon kívül, egy magasabb beosztású „jótevő” révén jutottak a meg nem érdemelt és az erejüket meghaladó állásba. Kiket nevezünk a társadalmunkban ejtőernyősöknek? Bereczky határozza meg: „Ejtőernyős, akit felülről belepottyantanak egy éppen megürült párnásszékre.” Egy

ilyen ejtőernyő viszontagságait beszéli el az író a hatalmas lélegzetű körmondatnak tűnő művében.

Az *Okulásul fiamnak* tulajdonképpen parainesis. Szucsányi, az ejtőernyős, a Főnix madár mondja el tanulságos élettörténetét fiának, s közben nem egy magakarán tanult igazsággal szolgál. Erkölcsei példabeszéd ez a mű, s erre utal a történetét nyitó idézet is Kölcsey Parainesiséből: „Az, aki életében sokat érzett és gondolkozott, s érzeményeit és gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyta: oly kincset gyűjtött magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változásai közt gazdag táplálatot nyújt lelkének.”

Szucsányi Zoltán története kitalált, azzá tesz a választott körülmények, s a néhány már morbid helyzet is. Bereczky képzelete azonban olyan élethelyzeteket teremtet, melyek akár meg is történhetek volna, avagy meg is történtek. A mű mindennapi aktualitása is élő, hiszen ejtőernyősök még vannak, bár szerencséire egyre kevesebben. Ha alkalmatlanok a „párnásszékre”, s ezt a hétköznapi bizonyítják, kérész életük.

De hát mi szükséges a jó ejtőernyősséghez? Gátlástalanság, a felelősség hiánya a társadalommal és önmagával szemben, valamint egy felsőbb jóakaró, mint a regénybeli N. bácsi. Könnyű felismerni az ejtőernyőst, mert mindenhez ért, mindenütt otthon érzi magát. Szucsányi is ugyanolyan magabiztos a múzeumigazgatói székben, mint a halottaskocsi volánja mögött, vagy a Fehér Hattyú Vendéglátóipari Vállalat főnöki irodájában. Poraiból kélő Főnix madár, aki bármilyen csapást átvészel és újból és újból nekirugaszkodik a lehetetlenségnek. Bereczky menteni igyekszik hősét, széttárt karokkal bizonygatja ártatlanságát. A menekülés azonban csak szerencsével történik, dehát akad-e ennyi szerencse az életben? Jónéhány példa igazolta már, hogy a közéleti sikertelenség az ember magánéletét is előbb-utóbb szakadékká teszi. Szucsányi közéleti bukdácsolása is egybeesik magánéletének tönkremenetelével. Egymást követik félrelépései, pikareszk szerelmi kalandjai, dehát megteheti, hiszen megértő felesége és a körülmények majdcsak kihúzzák a csávéból.

A tisztesség és a becstelenség, bár oly távol esik egymástól, mégis a hétköznapiok száguldása közben esetenként már a

határát veszti. Szucsányi sorsa felől azonban aligha marad kétely bennünk a mű olvasása közben. A szucsányiak nem életképesek, bukasuk szükségszerű. Ezt követeli az élet, a társadalom, a józan ész. Bereczky is megbűnhődött a hőstét, azonban olyan esendő embernek tartja, aki megérdemli a részvétet. Ismét segít N. bácsi és addig fondorlatoskodik, hogy Szucsányit azért mégiscsak elsőzza valahová. Ezúttal azonban már a megfelelő helyére.

Bereczky László aktuális témájú, jó cselekményszövést regényt írt. Írói eszközeivel típust teremt, s humora ha nem is harsány, de minden esetben célba talál. Pontosan tudja, hogy milyen helyzeteket válasszon, s a főhős iránti részvételtől szándéka is szüntelenül érvényesül. Így aztán valóban kérdéssel zárul a mű: Ki is ez a Szucsányi? Gazember, vagy egy csetlő-botló kisember? A zárótétel erre nem ad megnyugtató magyarázatot, sőt valószínű, hogy legtöbbben vitába szállnának Bereczkyvel. Úgy érezzük, hogy az író Szucsányi kisfiát is a megbocsátás eszközeként használja fel és a gyermek apja iránti megértő elnézését várja az olvasótól is. Példabeszédével, melyben saját sorsát beszélte el, nem rettent el a gyermeket, hanem tanulóévekként magyarázza. Érthető, hogy a gyermek mindegyre így reagál: „Te nagy ember vagy, apa.” És Szucsányi felel: „En csak egyszerűen ember vagyok. S ez nem kis dolog.”

Valóban, embernek lenni nem kis dolog, ellenkezőleg, a lehető legtöbb. Mértékkel kell bánnunk a részvéttel, még ha esendők vagyunk is.

FÜZES JÁNOS

Kiss Tamás:

ÁRKÁDIÁBAN ÉLTÜNK

Kiss Tamást eddig költőként ismertük. Harmóniára törekvő verseiben a humánuma, klasszikusokon nevelődött formaművészete emelte a Nyugat „harmadik nemzedékének” neves tagjává. Az *Árkádiában éltünk* esszégyűjtemény, izgalmas, szép válogatás a debreceni, alföldi kultúrörökségről, az elődökről, példaképekről, bará-

tokról, hosszú évek során készült írásokból.

Árkádiában élni Kazinczy szerint az élet és művészet szférája: az alkotó művészet lehetősége. Széphalom példája maga igazolta ezt. Debrecen — éppen Csokonai halálakor — elutasította Kazinczy gondolatát, pedig évszázadok óta a magyar irodalmi hagyományok egyik erős fészke volt és Csokonaitól Gulyás Pálig, vagy akár Kiss Tamásig külön centrum a magyar szellemi életben. Persze nem kiválás, hanem éppen a Babits értelmezte irodalmi egység megvalósulása.

Az „ájer pezsgése” pedig Csokonai óta él, hat Debrecenben. A kötet mintegy húsz írásból fele ennek a mozgásnak a rajza. A Csokonairól, Móricz Zsigmondról, Tóth Árpádról, Oláh Gáborról, Gulyás Pálról szóló írások egyben vallomások is a városról. Mégis a kötet tágas szemhatárú, ezekben az írásokban is az egyes írók egész életművére vet sugarat és a kötet másik felében hidat épít az egész magyar irodalomhoz: Berzsenyi, Vörösmarty, Weöres Sándor a Dunántúlt képviselik, Tompa Mihály, Krúdy Gyula, Szabó Pál, Nadányi Zoltán más szférákat, vagy tájakat jelez. Nincs terünk minden darabról részletesen szólni, mégis néhány fontosabbat emeljünk ki, mint a kötet — Kiss Tamás esszéművészetének — tartó pilléreit.

Csokonai két évszázad-ban a „gráciák vitéze”-nek utóéletéről fest hiteles képet. Nem sima ez az út. A „hírhedett” árkádi per is Kazinczy ellenérzését mutatja. Kölcsey bírálatában is az ő sugallata érezhető. Kazinczynak nem tetszett a „sok nyavalyás magasztalás”, s így Csokonai Debrecenre marad, kívül az „irodalmi ízlés áramkörén”. Petőfi népiességében rátalál a nagy elődre. A szabadságharc után: a népnemzeti iskola alig figyel rá. Születésének jubileumán Izsó debreceni szobra emeli föl a „magyar Orpheust”. A századvég a csikóbőrös kulacs népi költőjét látja csak. Ady Endre az igazi „ébresztő”. Az *Új versek* költője Csokonait tartja ősnak és biztos ítélettel látja a Csokonai-problémát. „Ha a petőfisták — írja — nem Petőfi gigászi bércein véreznék el, hanem Csokonaihoz járnak tanulni, ma gazdagabb a magyar líra.” Tóth Árpád az *Invokáció*-ban „lelke rokonát” idézi. Babits a modernet és az európaiakat, akikben „a Hortobágy sóhajtott a kultúra felé”. Kosztolányi

— a két háború közti időben — az apolitikus, játékos művész ünnepi. Németh László Csokonaija „maga a magyar bőség, megérezte a népi nyelv jó ízét”. De Kiss Tamás tovább viszi a forrás útját: József Attila a képalkotó művészetet csodálja benne. Juhász Ferenc a mai költők nevében mondja ki: „az ő költészete a mi emberi szívünk felszabadulása”. Az egész írásból érezni Kiss Tamás értő szeretetét és somáztatként megállapítja: „emberi érzékenysége, költői méltóság érzete révén a lírai személyesség magaslatára emelte a magyar költészetet”.

A másik — terjedelmében is figyelemre méltó — írás az *Életmű és ifjúság* című, Móricz Zsigmond kisújszállási éveiről szól. Az írás hőfokát nemcsak a Móricz-szeretet fűti, hanem a kisújszállási miliő is, Kiss Tamás szülővárosa. Móricz 1896-ban került Sárospatakról (a *Légy jó mindhalálig* mélységéből) Kisújszállásra, Pallai Gyula igazgató, nagybátyja védőszármái alá. Később, 1902-ben átmenetileg helyettes tanárként is működött itt. Kiss Tamás részletesen leírja a diákeveket, idézi osztálytársai véleményét, kihallgatja tanítványait és sok érdekes adattal rajzolja meg Móricz Zsigmond emberré érését. A *Forr a bor*, a *Bál* című regényeibe iskolaéveinek anyagát építi bele. Már ekkor kialakul benne a társadalmi igazságkeresés vágya és igénye. De a Kunság világát is itt fedezi föl: a *Kerek Ferkó*, *Úri muri*, *Esőleső társaság* élményanyaga teszi elsősorban „szerelmes Alföldje”, az alföldi vidéki élet írójává, ábrázolójává. Jellemző írás: A *Móricz Zsigmond Debrecene*: neki ez volt a város „a megőrző, gyógyító állandóság”. Ebben a városban írja meg a *Pacsirta*-t. A nagy szerelem, Magoss Olga emléke: A *Fekete ruhás nő* is ide köti. Kiss Tamástól tudjuk, hogy az utolsó riport is Debrecenről szól, 1942-ben: A *Hortobágy lélegzete*, „ez a soktétéles beethoveni hangvételű szimfónia”.

Debrecen másik arcát látjuk az Oláh Gáborról idéző: *Az ellentmondások embere* és a Gulyás Pál költői művét és útját elemző: *Fákon át a Hádesz kapujáig* című írásokban. Mindkét sors nehéz és ellentmondásos. Oláh Gábor utat tévesztett ember. Az Ady-nemzedék társa és barátja volt, de a konzervatív irány felkentjei Ady vetélytársát látják benne és Oláh Gábor a nagyváradi Holnap helyett a debreceni Bokréta-t

választja. Jól érzékeli Kiss Tamás: „az Ady nemzedékben nem áll sehol s így nincsen sehol”. De A *táltos fiú*-ról — ahogy Móricz Zsigmond is — a remekmű szintjén szól. „Ahogy olvasom — mondja Kiss Tamás — egyre inkább érzem, hogy egy klasszikus szépségű regényünk menekült klasszikus szépségű regényünk menekült meg négy és fél évtizedes papírsírából.” Gulyás Pál költői világáról finom analízissel érzékeli: „Debrecen szülötte, költők, fűvészek utóda, akik egykor nevet adtak a plántáknak és a grammatikai alakzatnak”. Gulyás Pál a verset is a „sejtek álmanak” nevezi, Babits bírálatáról is szól: a *Misztikus ünnepi asztal*-t „esztétikai talánynak” érzi. Gulyás Pál műve mégsem rekedt meg: a Kalevala felfedezése: „a népi alkotó erő, az élet és a lélek gazdagsága” költészetében. A Debrecenre-hagyottság érzését pedig a *Debrecen, ó-kikötő*-ben emeli egyetemessé. Tóth Árpád emlékezésében pedig a „fűvésztudományi érdeklődést” figyeli meg, amely „költészetében nem dekoratív elem”. (*Kecskerágó, Elégia egy rekettyebokorhoz*). S azt a tényt: „Nála senki nem félt jobban a provincia-Debrecenről. Messzebb látott ebben a városban, legalábbis addig, ameddig a „századelő progresszív gondolkodása: Csokonaiig.”

Weöres Sándor című igényes írása barátságukat idézi. Korai levelezésükből élénk képet kapunk „nemzedéki” törekvésükről. Ezen az alapon is szoros barátság fűzi Weöres Sándorhoz, Takáts Gyulához, Jékely Zoltánhoz. Már a 30-as években önálló folyóiratot terveztek és Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula példájára tudatosan készültek a költői helyfoglalásra. Listát készítettek készülő folyóiratukhoz, amely nem valósult meg, de jellemző törekvésükre. Kiss Tamás már fórumot talált a Tiszántúli Figyelő-ben. Weöres a pécsi Öt-torony-tervét emlegeti, Babits nyitó cikkével, de ez is terv marad, a később más alapon induló Sorsunk-ig. A levelek tudósítanak Weöres későbbi útjáról, a Gilgames átköltéséről, majd 1945 után Kiss Tamás az Alföld-ben közli hindu fordításait és verseit. Költészetének pontos elemzésével folytatódik a meglehangú, szép írás. A *Psyché*-ről megállapítja: „Nem imitáció, hanem törzs, új hajtása — a weöresi líra továbbélése.”

Az Arkádiában élünk jó könyv, nem

csupán az őseket, gyökereket keresi meg lírai hangú írásaiban, hanem a megtartandó hagyományok mellett a jelent, a vers jövőjét is „a poézis hű megőrzésének” hitelével. (*Szépirodalmi.*)

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

ITÓKA NAPLÓJA ÉS KÉT ÚJ KRÚDY-KÖNYV

A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványaként láttak napvilágot — *Ady és Bölöni Párizsban* címmel — *Bölöni Györgyné* (Marchisiu Otília, Márkus Otília, Ady által adott nevén: „Itóka”) naplójegyzetei. A némileg rövidített szöveget *Illés Ilona* irodalomtörténész gondozta; ő írta a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket is.

Bölöni György és felesége hányatott életet éltek, s a vándorlások-menekülések közepette Itóka feljegyzéseinek jelentős része elkallódott vagy — legjobb esetben — lappang. (Az 1919 előtti naplójegyzetek zöme a Tanácsköztársaság után semmisült meg, amikor Itókát — a fehérterror idején — őrizetbe vették s iratait elkobozták. Minden valószínűség szerint ekkor pusztultak el Rodin-nél és Maillol-nál tett látogatásairól, a két nagy francia szobrászszal folytatott beszélgetéseiről készült jegyzetei is.)

A fennmaradt naplójegyzetek legérdekesebb részei az első világháború éveiben Budapesten és a második világháború, a német megszállás idején Franciaországban íródtak. Közéjük ékelődnek azok az Adyra visszaemlékező cikkek, amelyeket 1922-ben a *Bécsi Magyar Újság* című baloldali lap közölt. Az utolsó feljegyzéseket Itóka már itthon és Hágában vetette papírra. (Ui. 1948-tól 1950-ig Hollandiában élt, ahol férje a magyar népi demokrácia diplomáciai képviselőjének vezetője volt.)

Az első világháborús emlékezések őszinte, retusálatlan képet adnak a magyar közvélemény túlnyomó részének *kezdeti* háborúpárti hangulatáról és az új trónörökös, a későbbi IV. Károly király személyéhez fűződő illúziókról.

Az 1922-es, Bécsben megjelent Ady-cikkekből a költő emberi lényé, szokásai,

gesztusai, passziói, párizsi életének epizódjai tárulnak elénk. Itt-ott a mai olvasót feszélyezik e cikkek túlzottan patétikus és szecessziós stílus-virágai („porhüvely a szent csodának”, „a szentség drága kelyhe”, „az igazi, az ősszasszonylélek a legcsodásabb hangszer” stb.), a mesterkelt irányért viszont bőséges kárpótlást nyújt a sok becses Ady-reminiscencia és -adalek, így a költő öltözködésének, külső megjelenésének leírása, Lédának („Ady igazi és *egyetlen* asszonyának”) jellemzése, Léda és Dodó — Adyt oly gyakran vendégül látó — párizsi otthonának bemutatása, vagy az *Özvegy legények tánca* című Ady-költemény első fogalmazványa vajúdásának-megszületésének krónikája...

Itóka meomárjainak azok a fejezetei, amelyek a náci uralom alatti Párizs szenvedéseit, a francia népnek a német megszállókkal szembeni aktív és passzív ellenállását és Franciaország felszabadulását beszélik el, ezeknek a történelmi időknek és eseményeknek fontos és igazmondó dokumentumai. A napló írója tanúja volt — 1944 augusztusában — a párizsi nép győzelmes németellenes felkelésének; az emlékirat talán legszebb oldalai a Libération-ról szólnak: „Minden ház csaknem minden lakásában a Marseillaise-t fújta a rádió. Az erkélyek, az ablakok megteltek tapsoló, éljenző emberekkel... A rádió a Notre Dame és a többi párizsi templom harangját közvetítette hatalmas zúgással... Párizs felszabadult! Párizs megszabadul a németektől!... Csodálatos, felejthetetlenül szép, nagyszerű éjszaka!”

Itóka (és Bölöni) 1945 novemberében — huszonhat évi emigráció után — tért haza Magyarországra. Bölöni 1945-től haláláig (1959) mint író, mint publicista és egy ideig mint diplomata munkálkodott az új Magyarorszáért. Itóka († 1951) élete utolsó éveiben is folytatta naplóját. Egy-két kései naplóbejegyzése azt mutatja, hogy a személyi kultusz korszakának visszasságait éles szemmel és korán észrevette: „Ma Károlyi Mihály és Katinka voltak nálunk déjeuner-n... Mihálynak tele volt a szíve kimondott és ki-nem-mondott megbántásokkal, szomorúságokkal.” (1949. április.) Vagy: „Ma volt az Írókongresszuson Gergely és Déry összecsapása. Horváth Márton a párt nevében igen szigorúan bírálta (ti. Déryt. D. I.). *Fáradtak vagyunk...*” (1951. április 28.).

Bölöni Györgyné élete – mint ő írta magáról – „igen gazdag volt helyváltozásokban és eseményekben”. Sorsa olyan emberek baráti közelségébe vezette, mint Ady, Léda, Károlyi Mihály, Kaffka Margit, Kuncz Aladár, Révész Béla, Korda Sándor (Sir Alexander Korda), Tihanyi Lajos, Kernstok Károly, Vedres Márk és Pór Bertalan, s ő naplójegyzeteiben színesen és szavahihetően örökítette meg korát (amely mozgalmas volt...) és kortársait, akik a magyar történelem, irodalom és képzőművészet büszkeségei voltak.

*

Krúdy Máriának – Krúdy Gyula leányának – könyve („Szindbád gyermekkorá”, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1975) elsősorban az ifjú olvasókhöz szól; a szerző nekik beszéli el édesapjának – a magyar regény- és novellairás nagy mesterének – nyírsegi és podolini gyermek- és diákéveit.

Krúdy Mária sikerrel kelti életre a nyíregyházi Krúdy család tagjait (különösen plasztikus az író apai nagyapjának, az egykori 48-as honvédtisztnek és a jogász apának jellemzése...), a századvégi Tiszántúli dzsentri- és hivatalnok-figuráit, zugújságíróit és bohémjeit, a podolini piarista algimnázium szerzestestárait, a módos-serény szépségi iparosokat és kereskedőket, s szép oldalakat szentel a későbbi író hosszú, magányos kőszálásainak, természet szeretének, a magyar múlt, a régi korok, „a tegnapok ködlovagjai” iránti érdeklődésének. A cselekmény Krúdy Gyula középiskolai tanulmányainak befejezésével zárul; a 17 éves fiatalember (aki már évek óta munkatársa a „Szabolcsi Sajtó”-nak, az „Orsova és Vidék”-nek, a „Debreceni Ellenőr”-nek s más lapoknak...) mindjárt matúra után elhagyja Nyíregyházát, s a fővárosba költözik: „Költő akarok lenni Pesten...”

Krúdy Mária 1973-ban – könyve írása közben – meghalt. A félbeszakadt kéziratot Majtényi Zoltán egészítette ki és dolgozta át. Krúdy Mária és Majtényi Zoltán közös munkájáról nem nehéz megjósolni, hogy nemcsak az ifjúság körében lesz megérdemelt sikere, de Krúdy felnőtt olvasóinak körében is... A könyv számos szereplője (a kacér, élveteg vidéki szépaszszony: Rózsásné alakja, vagy az enyhén

bandzsító Virágossy Irmácskáé, vagy a fiatal francia nyelvtanárné...) és számos passzusa (az illatos, pirostra-sült, vékony szalonnaszeletekkel és kolbászkarikákkal együtt tálalt reggeli lángos, a „meglehetősen méretű húsostálak”, a sóval, paprikával és pirított kenyérrel fogyasztandó velőscsontok leírása...) igazi Krúdy-atmoszférát teremt.

A kötet utószavát író dr. Udvarhelyi Dénes szerint a „Szindbád gyermekkorá”-nak az a célja, hogy az ifjú nemzedék „megismerkedjen Krúdy Gyula gyermekkorának és ifjúságának élményvilágával, azzal a forrással, amelyből *élete végéig* merített az író”. A könyv ezt az élményvilágot hitelesen és élvezetesen idézi fel, s alighanem sok új hívet fog szerezni „A podolini kísértet”, „A vörös postakocsi” és a „Bolgolt úrfikoromban” szerzőjének.

*

Az előbb ismertetett két művel ellentétben Krúdy Zsuzsa „Apám, Szindbád” című könyve (Magvető Kiadó, 1975) alatta maradt várakozásainknak; a kötetben olvasható levelek, cikkek és életrajzi dokumentumok (idézetek, fizetési felszólítások, végrehajtási jegyzőkönyvek stb.) *túlnyomó része* ugyanis már *megjelent* Tóbiás Áron „Krúdy világa” című kiváló, rendkívül gazdag tartalmú gyűjteményében (Szabó Ervin Könyvtár kiadása, 1964)... Amit Krúdy Zsuzsa ír édesapjáról az „Apám, Szindbád”-ban, az is *másodközlés*: a Krúdy világa” számára írott visszaemlékezés alig módosított „átemelése”.

Az „Apám, Szindbád”-ban közreadott új dokumentumok száma elenyésző (Kunfi Zsigmond, Cholnoky László, Szép Ernő, Márai Sándor, Supka Géza, Várkonyi Titusz s még egy-két kortárs levelei jelennek többletet Tóbiás Áron gyűjtéséhez képest...), Lázár Miklós szerkesztőnek a 183. lapon publikált sorait viszont egészen fölösleges volt „közkinccsé” (?) tenni, minthogy ez az érdektelen levél sem viszi közelebb az olvasót sem Krúdy egyéniségének, sem az író pályájának, sem a kor magyar szellemi életének alaposabb megismeréséhez.

Szóval: *igen kevés novumot tartalmaz* Krúdy Gyula legkisebbik leányának könyve... Jelentősége inkább abban áll, hogy – mivel Tóbiás Áron több mint tíz év

előtt, s mindössze 1500 példányban megjelent munkája ma már könyvészeti ritkaság – az „Apám, Szindbád” újra hozzáférhetővé teszi a „Krúdy világa” anyagának egy hányadát.

Persze, Krúdy művészetének tisztelői (ha kicsit csalódtak is Krúdy Zsuzsa munkájában...) így is örömmel forgatják majd az „Apám, Szindbád”-ot, amelynek 125. lapjáról szívesen idézzük Kárpáti Aurélnak a „Krúdy Gyula-i varázslat”-ról szóló gyönyörű sorait: „Elmúlt korok hangulatát, régi tájak varázsát, halott gavallérok hőstetteit, elszuhant őszök melankolikus ízeit,

porladozó dámák pajkos szerelmeit senki sem idézte nála meggyőzőbben, hárfazengetésű mondatok édes muzsikáján keresztül... Mióta Pestre érkezett a vörös postakocsival, mindig frissre faragott kalamusából percre se fogyott ki az álmok és emlékek szívárványos tintája... Hallgatni kell hát őt, gyönyörűséggel vigyázni szavára; Dickens tudott csak így mesét mondani, sör mellett, a fogadóban.”

Azonban persze, ez az 1924-ből való Kárpáti-cikk is megtalálható Tóbiásnál, a „Krúdy világa” 211. lapján...

DÉVÉNYI IVÁN

A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JEL

ARCKÉP címmel megjelent a nemrég elhunyt LOVASZ PÁL válogatott verseinek kötete a Baranya megyei Tanács kiadásában. A kötetet Pákolitz István szerkesztette, a rajzokat Martyn Ferenc készítette.

*

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportja vitát rendezett február 6-án Pécsen folyóiratunk januári és februári számáról. Vitaindítót mondott Gera György író.

*

Január 20-án KÁRPÁTI KAMIL, február 10-én ARATÓ KÁROLY szerzői estjét rendezték meg a pécsi Ifjúsági Házban.

*

GERŐ PÁL zongoraművész *matinéj*át rendezték meg január 25-én a pécsi Csontváry Múzeumban. A műsoron Ravel- és Muszorgszkij-művek szerepeltek.

*

Szocialista brigádokkal és üzemi könyvtárosokkal rendezett szerzői esten vett részt KENDE SÁNDOR január 26-án Pécsen, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa Hírlap-vasójában.

*

A Baranya megyei Tanács kiadásában megjelent BUCSKY MIHÁLY monográfiája KISS GYÖRGY (1852–1919) szászvári születésű szobrászművészről.

*

Január 26-án nyílt meg a pécsi Kisgalériában ANDRUSKÓ KÁROLY zentai grafikus kiállítása.

*

A BARANYAI MŰVELŐDÉS új száma a megyében harminc éve folyó közművelődési tevékenységről nyújt áttekintést. Tanácsi vezetők átfogó cikkeiben adnak képet a közművelődési munka tartalmi és módszertani fejlődéséről, a közművelődés irányító szerveiről és intézményeiről, majd az egyes intézmények, szervezetek vezetői ismertetik mai tevékenységüket.

*

PÉCSET BEMUTATÓ FOTÓALBUM jelent meg a Corvina Kiadó gondozásában, Pécs város Idegenforgalmi Hivatalának megbízásából. A több mint száz fotót Sellei Sarolta és Panyik István készítette. A kötethez Pogány Frigyes írt bevezetőt.

*

JANNIE VAN NIEKERK *pretóriai* fotóművész munkáit mutatták be Pécsen január 2. és 23. között a Mecseki Fotóklub kiállítótermében.